

ANNALES HISTORICI PRESOVIANSES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 2/2020, roč. 20

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17. novembra 1

080 78 Prešov

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)
Lubica Harbuľová (Prešov)
Roman Holec (Bratislava)
Peter Kónya (Prešov)
Albert Kotowski (Bonn)
Eva Kowalská (Bratislava)
Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)
Igor Lichtej (Užhorod)
Marie Marečková (Brno)
Slavomír Michálek (Bratislava)
Klára Papp (Debrecen)
László Pószán (Debrecen)
Karl W. Schwarz (Wien)
Waclaw Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Marcela Domenová, Lubica Harbuľová, Martin Javor, Nadežda Jurčíšinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák, zodpovedný redaktor, Lucia Šteflová, Mária Kaletová, Veronika Drábová

Za obsah príspevkov a jazykovú úpravu zodpovedajú jednotliví autori.

©Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2020.

ISSN 1336-7528

Evidenčné číslo MK SR: EV 4274/11

OBSAH

ŠTÚDIE	5
Zbyněk Vydra: Hrabě Nikolaj Pavlovič Ignatěv (1832-1908): historie diplomatické kariéry	9
Lubica Harbuľová: Etablovanie sa ruskej emigrácie vo vedeckom a v kultúrnom prostredí medzivojnového Slovenska.....	50
Luciána Hoptová: Působenie G. M. Medveckého na východnom Slovensku v medzivojnovom období.....	60
Ivana Kupková: Prekladová recepcia literatúry ruskej emigrácie prvej vlny v slovenskom kultúrnom priestore	69
ŠTÚDIE A MATERIÁLY	85
Peter Kónya: Zámutov v 18. storočí.....	87
Veronika Drábová: Dr. Šalomon Marek Schiller-Sziinessy a jeho cesta z Uhorska na univerzitu v Cambridgei	107
Ján Džujko – Peter Koval’: Košické katolícke cirkevné zprávy (1930 – 1938) ako prameň poznania cirkevných dejín medzivojnového obdobia na východnom Slovensku	126
KRONIKA, RECENZIE, GLOSY	137

OBSAH

ARTICLES	5
Zbyněk Vydra: Count Nikolai P. Ignatiev (1832-1908): the history of a diplomatic career	9
Lubica Harbuľová: Establishing russian emigration in the scientific and cultural environment of interwar Slovakia	50
Luciána Hoptová: Activities of G. M. Medvecký in Eastern Slovakia in the enterwar period	60
Ivana Kupková: Translation reception of the literature of the Russian emigration of the first wave in the slovak cultural area	69
ARTICLES AND MATERIAL	85
Peter Kónya: Zámutov in the 18th century	87
Veronika Drábová: Dr. Šalomon Marek Schiller-Sziinessy and his journey from Hungary to the University of Cambridge	107
Ján Džujko – Peter Koval: Košice Catholic Church Newspaper (1930 – 1938) as a Source of Knowledge of Church Interwar Years in East Slovakia	126
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	137

ŠTÚDIE
ARTICLES

**VKLAD RUSKEJ EMIGRANTSKEJ INTELIGENCIE
DO ROZVOJA VEDY A KULTÚRY NA SLOVENSKU
V ROKOCH 1920 – 1945.**

HRABĚ NIKOLAJ PAVLOVIČ IGNATĚV (1832-1908): HISTORIE DIPLOMATICKÉ KARIÉRY¹

Zbyněk VYDRA²

VYDRA, Zbyněk. Count Nikolai P. Ignatiev (1832-1908): the history of a diplomatic career. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. XX-XX.

The article is conceived as an overview of the diplomatic career of Count Nikolai Pavlovich Ignatiev (1839-1908). He completed his first foreign mission as a military attaché in the United Kingdom (1856-1857). He successfully led missions to Bukhara and Khiva (1858) and Beijing (1860). He was one of the first Russian diplomats to consider Great Britain as the main competitor of the Russian Empire and became one of the creators of the Great Game, Russia's rivalry with Britain for influence in Central Asia and the Middle East. In 1861-1864, he headed the Asian Department of the Ministry of Foreign Affairs, so he also dealt with the Ottoman Empire. At the same time, his political thinking was influenced by the ideology of Panslavism. Ignatiev continued as an ambassador in Constantinople in 1864-1877 and confidently strengthened the position of Russia in the Bosphorus and the Balkans. It was in Constantinople that he earned considerable international fame, but significantly negative due to hostility with the British. Although he was a capable diplomat, he was also a very talkative schemer, which eventually cost him a career. Ignatiev personified Russia's imperial ambitions, both traditional and new: against the Ottoman Empire, Central Asia, the Far East. He was one of the first representatives of a new, ferocious generation of diplomats who did not believe very much in cooperation with European powers (unlike Chancellor A. K. Gorchakov and his circle) and relied more on Russian power. Ignatiev was also not afraid to exploit the growing nationalism of the small Slavic nations and the pan-Slavist tendencies in Russia and among the Balkan Slavs after the Crimean War. By all of this, he was a type of diplomat who had become more common in Russian foreign policy in the second half of the 19th century.

Key words: Nikolai P. Ignatiev, Russian foreign policy, 19th century, Eastern question

Nikolaj Pavlovič Ignatěv patřil ve své době k nejznámějším ruským diplomatům. Dnes je spíše zapomenutou osobností, o níž mají větší povědomí pouze odborníci zabývající se dějinami diplomacie a zejména takzvanou Východní otázkou. Ignatěvova kariéra přitom byla v mnoha směrech výjimečná. Na jednu stranu se příliš nelišila od jiných vojensko-politických kariér ruských šlechticů 19. století, na druhou stranu měla mimořádnou trajektorii, v níž Ignatěv nejprve velice rychle

¹ Technická poznámka. Události v Ignatěvově kariéře mající mezinárodní charakter a odehrávající se mimo Rusko uvádíme v textu s dvojitou datací podle juliánského kalendáře platného v Rusku i podle gregoriánského kalendáře platného v Evropě. Rozdíl mezi oběma kalendáři představoval dvanáct dní. Události vnitroruského charakteru datujeme pouze podle juliánského kalendáře.

² Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D. Ústav historických věd, Univerzita Pardubice.

vystoupal do nejvyšších pozic carské diplomacie, držel se v nich celých patnáct let a náhle zapadl do ústraní. Sice se brzy vrátil na politické výsluní do pozice ministra, jenže během jednoho roku znovu upadl v nemilost. Tentokrát definitivně. Následující čtvrtstoletí pouze sledoval z „poloviční penze“, jak jeho jméno v Rusku upadá v zapomnění, případně je zmiňováno primárně v negativních konotacích. Většina současníků Ignatěva pokládala za notorického intrikána, podvodníka a lháře; jeho diplomatičtí a političtí protivníci, ba i kolegové, pokládali lhaní za zcela přirozenou součást Ignatěvovy osobnosti a obdařili ho přezdívkami „Paša – lhář“ („Menteur-Pascha“) a „otec lží“. Nepříznivé hodnocení převzaly i následující generace.³

Historická paměť je křehká, proměnlivá, a hodně záleží na historících a jejich preferencích, co z ní zůstane pro budoucnost. V případě Ignatěvových dvou kariér mnohem více pozornosti přitáhla první, diplomatická kariéra. Nejenže byla delší a s mezinárodním rozměrem, ale sám Ignatěv jí věnoval řadu autobiografických textů, z nichž část vyšla ještě za jeho života, část relativně krátce po jeho smrti.⁴ Detailně v nich popisoval své diplomatické aktivity, především z doby působení v Konstantinopoli. Zcela evidentně se snažil potvrdit svoji „historickou roli“ a vylepšit svůj obraz diplomata a politika. Až na několik málo výjimek nebyl Ignatěv

³ Za příklad může sloužit označování Ignatěva za hlavního podněcovatele rusko-turecké války (1877-1878). Ačkoli realita byla složitější, Ignatěva takto označil např. britský vojenský atašé v Rusku plukovník Frederick Wellesley. Stejné hodnocení přinesl ve své vlivné monografii o východní otázce historik B. H. Sumner. Od něho je potom nekriticky přijali další britští historici. Srov. WELLESLEY, Frederick A. *With the Russians in Peace and War. Recollections of a Military Attaché*. London 1895, s. 37; SUMNER, B. H. *Russia and the Balkans 1870-1880*, Oxford 1937, s. 31; CHARMLEY, John. *Splendid Isolation? Britain, the Balance of Power and the Origins of First World War*. London 1999, s. 26.

⁴ IGNATĚV, Nikolaj Pavlovič. *Missija v Chivu i Bucharu*. Sankt Petěrburg 1897; IGNATĚV. *Otčetnaja zapiska podannaja v Aziatskij departament v janvarje 1861 goda general-adjutantom N. .P. Ignatěvom o diplomatičeskich snošenijach jeho vo vremja prebyvanija v Kitaje v 1860 godu*. Sankt Petěrburg 1895; IGNATĚV. *Zapiski*. In: *Istoričeskij vestnik* 135 (1914), s. 49-75; 137 (1914), s. 54-93; 139 (1915), s. 27-61; 143 (1916), s. 35-58; 144 (1916), s. 32-54, 330-346; IGNATĚV. *Pojezdka grafa N. P. Ignatěva po jevropejskim stolicam pered vojnoj 1877-1878gg.*. In: *Russkaja starina* 157 (1914), s. 491-516; 158 (1914), s. 4-19, 238-246; 159 (1914), s. 443-458, 5-18; 159, č. 8 (1914), s. 195-2016; č. 9, s. 402-407. Vzpomínky na mírová jednání v San Stefanu a následující diplomatickou misi do Vídně, které vyšly v *Istoričeskom vestniku*, byly otištěny také jako samostatná knižní vydání: IGNATĚV, N. P. *San-Stefano. Zapiski*. Petrograd 1916; IGNATĚV. *Posle San-Stefano, Zapiski*. Petrograd 1916.

hodnocen samostatně⁵, ale vždy v rámci širší problematiky. Nejvíce si ruská i zahraniční historiografie všimla jeho role ve Velké východní krizi (1875-1877).⁶

V porovnání s diplomatickou kariérou byla menší pozornost věnována jeho působení na ministerstvu státních statků (1881) a na ministerstvu vnitra (1881-1882). Sám Ignatěv se k této části své kariéry vracel spíše sporadicky, i když i v tomto případě jej vedla potřeba vysvětlit a ospravedlnit své činy. Vzpomínky na neúspěšný projekt Zemského sněmu sepsal jen několik měsíců po svém odvolání z postu ministra vnitra.⁷ Celému post-diplomatickému období Ignatěvova života byla věnována jedna disertační práce.⁸ Vedle toho byl nejčastěji zmiňován v souvislosti s židovskou otázkou jako autor tzv. Májových zákonů z roku 1882, omezujících židovská občanská práva v souvislosti s předchozími vlnami protizidovských pogromů,⁹ a potom jako spoluautor slavjanofilského projektu svolání Zemského sněmu v roce 1882.¹⁰ Právě aféra se Zemským sněmem fakticky ukončila Ignatěvovu politickou kariéru.

Předložená studie záměrně hodnotí pouze diplomatickou fázi Ignatěvovy kariéry, tedy období do roku 1878. Ignatěvovo působení v diplomacii bylo natolik závažné, že samo o sobě plně vystačí na samostatnou studii. V domácí politice

⁵ K těmto výjimkám se na prvním místě řadí studie a monografie V. M. Chevroliny a rozsáhlá monografie amerického historika D. MacKenzieho. Srov. CHEVROLINA, Viktorija Maksimovna. *Nikolaj Pavlovič Ignatěv. Rossijskij diplomat* Moskva 2009 (dále citováno jako CHEVROLINA. *Ignatěv*); CHEVROLINA. *Rossijskoje posolstvo v Konstantinopole i jeho rukovoditel' N. P. Ignatěv (1864-1876gg.)*. In: *Novaja i novejšaja istorija* 2003, č. 2, s. 36-58; CHEVROLINA. *Rossijskij diplomat N. P. Ignatěv*. In: *Novaja i novejšaja istorija* 1992, č. 3, s. 136-153; MACKENZIE, David. *Count N. P. Ignatiev: A Father of Lies?* New York 2002. Dále především: SUMNER, B. H. *Ignatyev at Constantinople, 1864-1874*. In: *Slavonic Review* 1933, roč. 11, č. 32, s. 341-353, č. 33, s. 556-571; HÜNIGEN, Gisela. *Nikolaj P. Ignatěv und die russische Balkanpolitik 1875-1878*. Göttingen – Zürich – Frankfurt 1968; GÜLSEVEN Asli Yiğit. *Rethinking Russian pan-Slavism in the Ottoman Balkans: N. P. Ignatiev and the Slavonic Benevolent Committee (1856-77)*. In: *Middle Eastern Studies* 2017, roč. 53, č. 3, s. 332-348.

⁶ Srov. SUMNER. *Russia and the Balkans*; RUPP, Georg Hoover. *A Wavering Friendship. Russia and Austria in 1876-1878*. Cambridge, Mass. – London 1941; MILLMAN Richard. *Britain and the Eastern Question, 1875-1878*. Oxford 1978; MACKENZIE, David. *The Serbs and Russian Pan Slavism 1875-1878*. Ithaca – New York 1967; MACKENZIE, David. *Russia's Balkan policies under Alexander II, 1855-1881*. In: *Imperial Russian Foreign Policy*, Hugh Ragsdale (ed.). Cambridge 1993, s. 219-246; ČERNOV, Sergej Leonidovič. *Rossija na zaveršajuščem etape Vostočnogo krizisa 1875-1878 gg.* Moskva 1984.

⁷ IGNATĚV, Nikolaj Pavlovič. *Zemskij sobor*. Sankt Petěrburg – Kišiněv 2000.

⁸ GORINOV, Michajl Michajlovič. *Gosudarstvennaja i občestvennaja dejatel'nost' grafa N. P. Ignatěva (1879-1908 gg.)*. Moskovskij gosudarstvennyj universitět imeni M. V. Lomonosova. Moskva 2007.

⁹ MINDLIN, Alexej Borisovič. *Jevrejskij vopros v dejatelnosti N. P. Ignatěva*. In: *Voprosy istorii* 2006, č. 11, s. 114-123; VYDRA, Zbyněk. *Židé, vláda a antisemitismus. Židovská otázka v carském Rusku, 1881-1906*. Pardubice 2006.

¹⁰ V české historiografii k tomu VYDRA, Zbyněk. *N. P. Ignatěv, I. S. Aksakov a Zemský sněm*. In: *Slovanský přehled*, 2001, č. 1, s. 111-124.

Ignatěv řešil z podstaty věci jiné otázky a úkoly, i ty však byly natolik komplexní, že přesahují rámec jedné studie a bezesporu si zaslouží samostatný text. Konec kariéry je zde pouze stručně nastíněn pro úplnost portrétu.

Z vojáka diplomatem.

Ignatěvové náleželi k staré ruské šlechtě z černigovské gubernie, s kořeny v 14. století K nejbohatší aristokracii nepatřili. Rodina vlastnila necelou tisícovku nevolníků a prvním skutečně významným příslušníkem rodu byl teprve Pavel Nikolajevič Ignatěv (1797-1878). Není důvod pochybovat, že jeho úspěšná a dlouhá kariéra usnadnila postup i synovi.¹¹ Nikolaj Pavlovič Ignatěv se narodil 17. 1. 1832 v Sankt Petěrbugu a byl nejstarší z celkem osmi dětí Pavla Nikolajeviče a Marie Ivanovny Malcevové (1808-1897).¹² Za kmotra mu byl carevič Alexandr Nikolajevič, budoucí car Alexandr II.

Nikolaj byl cílevědomě připravován pro vojenskou kariéru. V sedmnácti letech dokončil studium v elitním Sboru kadetů (Pažeskij korpus) a byl zapsán do husarského pluku carské gardy. Současně začal studovat Nikolajevskou akademii generálního štábu. V Akademii se mimo jiné spřátelil s Michajlem G. Čerňajevem, budoucím dobyvatelem Turkestánu. Ignatěv absolvoval v roce 1851 a za skvělé studijní výsledky byl odměněn stříbrnou medailí. S hodností rotmistra několik měsíců získával praxi u různých armádních jednotek, přičemž během podzimních manévřů utrpěl nepříjemné zranění. Při pádu z koně si těžce pochroumal levou nohu a od té doby mu jízda na koni činila značné problémy.¹³ V listopadu 1852 byl jako štábní kapitán přidělen do generálního štábu vojsk dislokovaných v Pobaltí. Zde strávil prakticky celou Krymskou válku (1853-1856), aniž by se jakkoli zapojil do bojů. Konec války jej zastihl na postu ubytovatele baltského armádního sboru v Mitavě.¹⁴

Nástup Alexandra II. na carský trůn dal Ignatěvově kariéře nový impuls. Pannovník jej

znal a důvěřoval mu, takže jej převedl zpátky do generálního štábu a jmenoval křídelním pobočníkem. Tehdy došlo v Ignatěvově profesním životě ke zlomu.

¹¹ Pavel Nikolajevič Ignatěv díky loajalitě prokázané caru Mikuláši I. během povstání děkabristů (1825) postupně zastával různé významné posty: byl ředitelem Sboru kadetů (*Pažeskij korpus*, 1834-1846), členem Státní rady (od 1852), sankt-petěrburgským generálním gubernátorem (1854-1861) a předsedou Výboru ministrů (1872-1879). Vytrvalostí si vysloužil nejen generálskou hodnost, ale i hraběcí titul (1877). Srov. nekrolog P. N. Ignatěva in: *Vsemirnaja illjustracija* 1882, č. 574, s. 30. Dále viz CHEVROLINA, *Ignatěv*, s. 15-18.

¹² Z Nikolajových sourozenců se do dějin výrazněji zapsal především jeho mladší bratr Alexej Pavlovič Ignatěv (1842-1906), generál jezdeckta a člen Státní rady, zavražděný eserem S. N. Iljinským v době, kdy zastával úřad tverského gubernátora.

¹³ CHEVROLINA, *Ignatěv*, s. 22.

¹⁴ CHEVROLINA, *Ignatěv*, s. 20-21; MACKENZIE, *Count N. P. Ignatiev*, s. 3.

Mladému, aktivnímu a ambicióznímu důstojníku se otevřela diplomatická kariéra. V červnu 1856 byl jmenován vojenským atašé v Londýně a povýšen na plukovníka.

Ignatěv odjel do Londýna v září 1856, tedy krátce po skončení Krymské války. Ve Velké Británii tehdy vrcholila rusofobie probudivší se po napoleonských válkách a posilující ve 30. a 40. letech.¹⁵ Nyní bylo Rusko hlavním nepřítelem Spojeného království a rovněž na ruské straně byla Británie vnímána jako jeden z hlavních, ne-li přímo klíčový protivník. Z dostupných pramenů je obtížné určit, jak silně protibritsky byl Ignatěv naladěn ještě před svým odjezdem z Ruska. Každopádně pobyt v Londýně jej definitivně utvrdil v tom, že Anglie je pro Rusko nepřítelem číslo jedna.¹⁶

V Spojeném království se Ignatěv choval spíš jako špión, než diplomat. Podrobně studoval vše spojené s britsko-indickými jednotkami (výzbroj, výcvik, přípravu na válku), cestoval po Anglii, zkoumal přístavy, stav loďstva, vojenská zařízení a vše si zapisoval do speciálního deníku.¹⁷ Ministerstvo vojenství bylo velmi spokojeno s Ignatěvovými hlášeními. Ministr Nikolaj O. Suchozanet oceňoval jeho informace o nových typech britské výzbroje jako velice užitečné a konstatoval, že „by bylo velice prospěšné, kdybychom z ostatních evropských zemí dostávali podobně důkladná hlášení, jaká nám Vy podáváte o výzbroji anglických vojsk a pokusech s ručními zbraněmi.“¹⁸ Podrobná hlášení zaujala i cara Alexandra II., který si dokonce vyžádal podrobnosti o některých typech zbraní a střeliva.¹⁹ Vojenský atašé se pídil po novinkách v anglické výzbroji možná až příliš horlivě; dle nepotvrzené informace si během návštěvy vojenské výstavy „náhodou“ strčil do kapsy nejnovější typ náboje a kvůli této aféře musel předčasně Anglii opustit.²⁰

Velká Británie v době Ignatěvovy mise vedla krátkou válku s Persií (1856–1857) a v Indii vypuklo povstání sipáhů (1857-1859).²¹ Rusko bylo příliš vyčerpané krym-

¹⁵ Srov. GLEASON, John Howes. *The Genesis of Russophobia in Great Britain. A Study of the Interaction of Policy and Opinion*. Cambridge, Mass. 1950.

¹⁶ Vedle londýnské mise dostal Ignatěv příkaz plnit podle potřeby instrukce hraběte Pavla D. Kiseljova, velvyslance v Paříži. Kiseljov byl blízký přítel Ignatěvova otce a opravdu Nikolaje povolal do Paříže jako kartografického experta. Ignatěv pomáhal vytyčit nové hranice Ruska s podunajskými knížectvími po ztrátě Jižní Besarábie. CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 30-32.

¹⁷ SERGEEV, Evgeny. *The Great Game 1856-1907. Russo-British Relations in Central and East Asia*. Washington – Baltimore 2013, s. 74-7. Ignatěvův deník z Velké Británie viz Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj federacii (GARF), fond 730, dělo 121. Ignatěv nejednal z vlastní vůle, ale držel se instrukcí z generálního štábu ministerstva vojenství. Viz GARF, f. 730, d. 236.

¹⁸ GARF, f. 730, d. 238, l. 5-6.

¹⁹ GARF, f. 730, d. 238, l. 12.

²⁰ IGNATĚV, Alexej Alexejevič. *Pjatsdesjat let v stroju*, Moskva 1986, s. 8. Viktorija Chevolina nepokládá tuto historiku za příliš pravděpodobnou. Kromě citovaných memoárů ji nepotvrzuje žádný jiný pramen. Srov. CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 26.

²¹ Srov. STANDISH, J. F. *The Persian War 1856-1857*. In: *Middle Eastern Studies*, 1966, č. 3, s. 18-45; VOLODARSKY, Mikhail. *Russian Diplomacy during the Anglo-Persian Conflict of 1855-1857*. In:

skou válkou, než aby obojího dokázalo využít k přímému oslabení Velké Británie. Nicméně Ignatěv viděl v případě indického povstání jedinečnou příležitost k zahájení ruské expanze do Střední Asie, neboť Britové byli zaneprázdněni v Indii.²² Své názory mohl prezentovat přímo Alexandrovi II., s nímž se setkal během léčebné bolavé nohy ve Wiesbadenu v létě 1857. Nepochybně cara zaujal, jelikož brzy po návratu do Londýna obdržel pozvání na armádní manévry do Varšavy, kde se s panovníkem znovu sešel. Na rozdíl od ministra zahraničí Alexandra Gorčakova si car nemyslel, že Rusko by nemělo být aktivní ve Střední Asii. Svému blízkému důvěrníkovi knížeti Barjatinskému car napsal, že Rusko by „mělo využít protibritského povstání v Indii k posílení svého vlivu na východě“.²³

Ignatěv dostal možnost sepsat na téma středoasijské politiky pamětní spis, který se dostal do ruskou Gorčakova. Ignatěv předvídal, že Střední Asie se stane jevištěm budoucí anglicko-ruské války, a proto Rusko nesmí ztrácet čas. Podobně jako Britové rozšiřovali z Indie svůj vliv směrem k Persii a Afghánistánu, Rusové měli postupovat přes Střední Asii: „*Zdá se mi, že stejným způsobem bychom měli jednat vůči Buchaře a postupně i v dalších zemích Střední Asie*“.²⁴

Netrvalo dlouho a Ignatěv byl pověřen vedením mimořádné mise do Chivy a Buchary. Cílem bylo zjistit, jaká situace v středoasijských chanátech panuje a jaké zde existují pro Rusko možnosti. Ignatěv prosazoval aktivní politiku vůči středoasijským chanátům a navzdory svému mládí se jevil jako ideální kandidát pro vedení mise. Jeho názory na ruskou středoasijskou politiku sice nebyly ještě pevně utříbené, nicméně měl poměrně jasno v tom, že tento region má zásadní strategický význam v soupeření s Velkou Británií. A pokud nad ním Rusko získá kontrolu, přiblíží se Persii, Afghánistánu a Britské Indii, čímž bude pro britské impérium představovat skutečnou hrozbu a lépe donutí Londýn k ústupkům jinde, především na Blízkém východě.²⁵

Než byla mise připravena, Ignatěv vycestoval do Egypta a Osmanské říše, aby si zlepšil zdraví a také se lépe seznámil s poměry na Blízkém východě. Putování zahájil v listopadu 1857 a přes Prahu, Vídeň, Terst, Benátky a Korfu dorazil do Konstantinopole. Odtud pokračoval do Egypta a Levanty, kde mimo jiné navštívil

Central Asian Survey, 1987, č. 2, s. 43-54.

²² GARE, f. 730, op. 1, d. 511. Ignatěvova zpráva ministru zahraničí Gorčakovovi. Další Ignatěvovy návrhy ohledně aktivní politiky Ruska ve Střední Asii: GARE, f. 730, op. 1, d. 241, l. 29-30 (bez data); d. 245, l. 1-2 (zpráva z 19. 3. 1857).

²³ Dopis cara Alexandra II. knížeti Barjatinskému, 30. září 1857. V dopise je přímo zmíněn „mladý Ignatěv, navrátil se z Londýna“ a jeho memorandum. *The Politics of Autocracy. Letters of Alexander II to Prince A. I. Bariatinskii 1857-1864*. Alfred J. Rieber (ed.). Paris – The Hague 1964, s. 77, 107-108.

²⁴ MACKENZIE, Count N. P. *Ignatiev*, s. 13-14.

²⁵ DURMAN, Karel. *The Time of the Thunderer. Mikhail Katkov, Russian National Extremism and the Failure of the Bismarckian System, 1871-1887*. Boulder 1988, s. 51.

Bejrút a Jeruzalém. Část cesty byl jeho spolecestujícím francouzský inženýr Ferdinand Lesseps, pozdější stavitel Suezského kanálu a častý host v Ignatěvově domě, až bude velvyslancem v Konstantinopoli.

Cesta na Nikolaje Pavloviče hluboce zapůsobila. Získal pocit, že se mu „otevřely oči“ a najednou si lépe uvědomil význam pravoslaví a slovanství v politických poměrech Osmanské říše a Rakouska, stejně jako „magický vliv, jaký má Rusko na své souvrerce na východě“.²⁶ Nepochybně jej ovládaly emoce. Skutečný stav věcí mohl poznat jen velmi povrchně. Nicméně jeho světonázor tím byl významně zformován. Od nynějška byl přesvědčen, že Slované v Rakousku i Osmanské říši vnímají Rusko jako svého přirozeného osvoboditele a vůdce a obě impéria jsou „zralá k rozpadu“.

V lednu 1858 se Ignatěv přes Maltu a Messinu dostal do Neapole. Hodlal pokračovat přes Itálii do Paříže a Londýna, ale v Římě jej zastihla depeše od ministra zahraničí Gorčakova, povolávající ho do Sankt Petěrburgu. Mise do Chivy do Bucharu byla připravena. Ignatěv tedy urychleně odjel do Londýna, aby tam uzavřel všechny své záležitosti a v polovině března se vrátil do Petěrburgu.

Mise do Střední Asie (1858)

Význam Střední Asie v ruské imperiální politice po prohrané Krymské válce výrazně vzrostl. Středoasijské státní útvary Chiva, Buchara a Kokand byly objektem ruského zájmu již dříve, jenže zatímco v první polovině 19. století se jednalo o zájmy primárně obchodní, nyní v kontextu vyhroceného soupeření s Velkou Británií se na první místo dostal politicko-strategický aspekt. Nikolaj Ignatěv byl jedním z prvních ruských diplomatů, kdo jasně pojmenoval ruský strategický zájem v Střední Asii. Rozhodně nebyl sám, jeho názory sdílela řada dalších diplomatů a vojáků a význam Střední Asie byl nucen připustit i tradičně opatrný ministr zahraničí Gorčakov.²⁷

Mezi Ruskem, Chivou a Bucharou existovaly neoficiální kontakty. Chivský chán Sajjíd Muhammad a bucharský emír Nasrulláh vyslali poselstva s pozdravem na carskou korunovaci Alexandra II. v roce 1856. Nynější ruská mise byla tedy prezentována jako zdvořilostní reciproční návštěva a jednalo se o první ruskou oficiální státní misi do obou států. Základním cílem bylo navázání kontaktů, podpora ruských obchodních zájmů a obecná rekognoskace terénu. Ignatěv měl prozkoumat možnost vytvoření protibritského svazu mezi Afghánistánem, Persií,

²⁶ CHEVROLINA, *Ignatěv*, s. 34-35.

²⁷ K ruské středoasijské politice KINJAPINA, Nina Stepanovna. *Srednjaja Azija vo vnešnepolitičeskich planach carizma (50-80-e gody XIX v.)*. In: *Voprosy istorii* 1974, č. 2, s. 36-51; CHALFIN, Natul Aronovič. *Politika Rossii v Srednej Azii (1847-1868)*. Moskva 1960; CHALFIN. *Prisojediněnie Srednej Azii k Rossii (60-90-je gody XIX v.)*, Moskva 1965. Základní přehled v české historiografii viz VLČEK, Radomír. *Ruská expanze do Střední Asie a její vyvrcholení v 19. století*. In: *Slovanský přehled*, 2001, č. 3, s. 257-268.

Bucharou a „nezávislými vládci“ zemí hraničících s Indií. S Chivou a Kokandem se pro případnou alianci nepočítalo.²⁸

Mise čítající 83 osob vyrazila z uralského Orenburgu 15. května 1858. Cesta nebyla snadná (jízda na koni Ignatěva velice vyčerpávala) a samotná jednání rovněž. V Chivě, kam poselstvo dorazilo v druhé polovině července, se Ignatěv musel vypořádat s krajní nedůvěrou. Chán Sajjíd Muhammad se mimo jiné obával, aby nebyl při audienci ruským poslem zavražděn (předchozího chána zabili během přijetí turkmenského poselstva), takže Ignatěva přijal vyzbrojen kindžálem a pistolí. Nebylo divu, že ruský diplomat si o místních nemyslel nic pozitivního: „*Chivanci jsou dobytek a umí pouze lhát, podezřívát a nikomu nevěřit; jsou zbabělí, podlí, zlí a zrádlní.*“²⁹ Jednání s chánem trvalo téměř celý měsíc, než se Ignatěvovi podařilo Sajjída Muhammada přesvědčit k ukončení blokády horního toku Amudarji, načež ruské obchodní lodě mohly svobodně plout po řece do Aralského moře. 28. srpna ruská mise opustila Chivu a pokračovala na jihovýchod do Buchary.

Do hlavního města emirátu výprava dorazila 22. září. I zde se potýkala s krajní nedůvěrou. Ignatěv raději zakázal členům svého doprovodu potulovat se po Buchaře nebo na vlastní pěst opustit město, aby předešel jakýmkoli možným nepříjemnostem. Politická jednání v Buchaře byla podobně komplikovaná a zdlouhavá jako v Chivě. Ignatěv měl v prvé řadě zabránit emíru Nasrulláhovi ve vytvoření jednotné protiruské koalice středoasijských chanátů podporovaných Osmanskou říší. Dalším úkolem bylo urovnat tradiční spory mezi místními vládci způsobem, který bude prospěšný pro Rusko. Soudě ze zprávy, kterou Ignatěv podal carovi, mise dopadla nanejvýš uspokojivě. Emír sice Rusům příliš nevěřil a navíc se cítil dotčen, že poselstvo nejprve navštívilo Chivu, nicméně slíbil propustit ruské zajatce, ochránit všechny obchodníky přicestovávší z Ruska, zajistit ruským obchodním lodím volný přístup k hornímu toku Amudarji, a snížit cla na dovoz zboží do Buchary. Největším úspěchem však byl emírův slib nepřijmout žádné oficiální posly z Evropy a nedovolit žádnému Evropanovi překročit Amudarju a proniknout na území Buchary z Afghánistánu. Nasrulláh navíc přizval Rusko do aliance proti svému osobnímu nepříteli, chánovi sousedního Kokandu. Na takovém spojení

²⁸ Vedle Ignatěvovy oficiální zprávy (GARF, f. 730, op. 1, d. 300, l. 1-26) sepsané v lednu 1859 jsou hlavními prameny pro rekonstrukci průběhu mise Ignatěvovy vzpomínky vydané téměř po padesáti letech a také popis od štábního kapitána Nikolaje G. Zalesova, doplněný o korespondenci členů mise. Srov. IGNATĚV. *Missija v Chivu i Bucharu*, Sankt Petěrburg 1897; ZALESOV, Nikolaj G. *Posolstvo v Chivu i Bucharu polkovníka Ignatěva*. In: *Russkij vestnik* 1871, č. 2, s. 421-470; č. 3, s. 40-82. Podrobná shrnutí mise v literatuře viz: CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 37-70; MACKENZIE. *Count N. P. Ignatiev*, s. 17-87; STRONG, John. *The Ignatiev Mission to Khiva and Bokhara in 1858*. In: *Canadian Slavonic Papers*, 1975, roč. 17, č. 2-3, s. 236-269. Stručnější popis viz AJRAPETOV, Oleg Rudolfovič. *Istorija vnešnej politiki Rossijskoj imperii*, vol. 3, 1855-1894. Moskva 2018, s. 256-258; SERGEEV. *Great Game*, s. 82-84.

²⁹ IGNATĚV. *Missija v Chivu i Bucharu*, s. 141, 150, 174.

však Rusko zájem nemělo a Ignatěv byl jasně instruován, aby v případě podobné nabídky zachoval striktní neutralitu.³⁰

Ačkoli v Chivě i Buchaře Ignatěv uzavřel dohody, ani jednomu z místních vládců nevěřil. Přistupoval k nim z pozice civilizovaného Evropana – kolonizátora a přišlo mu zcela normální posílit postavení Ruska na úkor „barbarů“. Zvláště když se na vlastní oči přesvědčil, jak vojensky slabé Chiva i Buchara jsou. Carovi napsal, že „vyjednávání by měla ustoupit válečné akci, která by rozšířila ruské hranice do Střední Asie a otevřela místní trhy ruskému obchodu.“³¹ Současně Ignatěv věřil, že Rusko by mělo podnítit Persii k uvalení protektorátu nad Afghánistánem a přimět všechny středoasijské vládcy k vypovězení všech britských agentů z chanátů, aby byly posíleny ruské zájmy.³² Závěr středoasijské mise byl jednoznačný: vojensky si podmanit středoasijské chanáty. Čím dříve, tím lépe.³³

Alexandr II. byl s výsledkem mise velmi spokojen a na Ignatěvovu adresu poznamenal, že „jednal obratně a chytře a dosáhl víc, než jsme mohli očekávat.“³⁴ Za to obdržel řád Sv. Anny 2. třídy a byl povýšen na generál-majora. Mise měla průlomový význam nejen pro další běh jeho kariéry, ale dala směr i ruské politice ve Střední Asii.

Mise do Číny (1859-60)

Úspěch ve Střední Asii dovedl Ignatěva záhy k dalšímu nelehkému úkolu. V březnu 1859 byl pověřen vedením mimořádné mise do Číny s cílem dosáhnout ratifikace ajgungské a tiencinské dohody.³⁵ Ty byly podepsány ruskými a čínskými představiteli v roce 1858, jenže pekingská vláda je následně odmítla ratifikovat.³⁶ Obě dohody vyjadřovaly expanzivní úmysly Ruska na Dálném východě a byly pro Čínu nevýhodné. Znamenaly totiž odstoupení rozsáhlých území na levém břehu Amuru a Ussurijského kraje Rusku, které obě území okamžitě po podpisu dohod začalo začleňovat do svého správního systému.³⁷

³⁰ MACKENZIE. *Count N. P. Ignatiev*, s. 29.

³¹ GARE, f. 730, op. 1, d. 300, l. 1-26. Zpráva o misi do Buchary a Chivy, leden 1859. Srov. také IGNATĚV. *Missija v Chivu i Bucharu*, s. 238-239.

³² CHEVROLINA. *Ignatiev*, s. 41.

³³ IGNATĚV. *Missija v Chivu i Bucharu*, s. 2-3.

³⁴ IGNATĚV. *Missija v Chivu i Bucharu*, s. 274-275.

³⁵ Popis mise v literatuře srov. CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 71-107; MACKENZIE. *Count N. P. Ignatiev*, s. 89-202; QUESTED, R. K. I. *The Expansion of Russia in East Asia 1857-1860*. Kuala Lumpur – Singapur 1960, s. 194-275.

³⁶ Odmítnutí ratifikace bylo oficiálně zdůvodněno nelegálností dohod. Čínský zástupce, který dohody podepsal, neměl oprávnění pekingské vlády a zpětně byl prohlášen za zrádce. CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 75; MACKENZIE. *Count N. P. Ignatiev*, s. 100-101.

³⁷ O genezi obou dohod a vývoji rusko-čínských vztahů v první polovině 19. století viz: FLETCHER, Joseph. *Sino-Russian Relations, 1800-1862*. In: *The Cambridge History of China*, vol. 10, sv. 1, Cam-

Ignatěv cestoval do Pekingu v době pro Čínu nesmírně složité. V zemi fakticky probíhala už od roku 1850 občanská válka. Tchajpchingské povstání zasáhlo šestnáct provincií, trvalo až do roku 1864, a stalo se největším rolnickým povstáním v Číně v 19. století. Vedle toho Čína od roku 1856 válčila s Francií a Velkou Británií v druhé opiové válce. Do konfliktu se zapojily i Spojené státy americké – oficiálně zůstaly neutrální, ale v druhé fázi války (1859) fakticky stály na straně Francie a Británie.³⁸ Britsko-francouzské jednotky dobyly v roce 1858 přístav Tchien-t' in, kde byla podepsána mezinárodní dohoda mezi Čínou, Velkou Británií, Francií, USA a Ruskem, která těmto zemím otevřela jedenáct čínských přístavů, garantovala práva lodní plavby po řece Jang-c'-t'iang a Francii a Británii coby válčícím stranám přiznávala nárok na válečné reparace. Velmoci také získaly právo otevřít diplomatická zastupitelstva v Pekingu (doposud uzavřeném městě) a cizinci mohli nově cestovat do čínského vnitrozemí.

Ruské poselstvo dorazilo do Pekingu 16. června 1859.³⁹ Ignatěv hodlal vyřešit jednání s čínskou vládou co nejdříve, nejlépe před příjezdem vyslanců Velké Británie, Francie a USA. Narazil však na neoblomnost čínských vyjednávačů. Hlavním protivníkem mu byl Su-Šun, vzdálený příbuzný císaře, muž řídící Tribunál zahraničních věcí a vůdce válečné strany, nepřátelský vůči všem cizincům a Rusům zvláště. Hned při prvním jednání 28. června Su-Šun projevil notnou dávku arogance a pohrdání vůči ruské delegaci a bylo jasné, že jednání budou krajně obtížná. Čínská strana mimo jiné prohlásila, že po podepsání smlouvy v Tchien-t' inu není důvod jednat o bilaterálních dohodách z Ajgunu a Tiencinu a ruská delegace by se měla co nejdříve vrátit domů.⁴⁰

Ignatěv si složitost svého postavení dobře uvědomoval. 5. října 1859 napsal v dopise otci, že vláda v Petěrburgu i generální gubernátor Sibíře Muravjov od něho očekávají rychlé výsledky, ale věci se nikterak nehýbají a on nemá prostředky k dosažení kýženého cíle. Obával se naprostého selhání, bolestnějšího o to víc, že po úspěchu v Chivě a Buchaře na něho spoléhal car. Současně si stěžoval na nedostatek instrukcí z ministerstva zahraničí. Ředitel Asijského oddělení Jegor Petrovič Kovaljevskij mu radil, aby byl trpělivý, protože „na východě probíhají jednání jiným

bridge 1995, s. 318-350, zvl. s. 335-345; PAINE, S. C. M. *Imperial Rivals. China, Russia, and Their Disputed Frontier*. Armonk – London 1996, s. 25-106, o dohodách zvl. s. 64-70; QUESTED, *The Expansion of Russia*.

³⁸ Obecně o Číně v daném období viz FAIRBANK, John K. *Dějiny Číny*. Praha 1998, s. 238-250; *The Cambridge History of China*, vol. 10, sv. 1, Cambridge 1995, s. 264-317.

³⁹ Základním pramenem pro rekonstrukci cesty a jednání v Číně jsou dvě pozdější Ignatěvovy publikace a také jeho osobní korespondence. Srov. IGNATĚV. *Materialy, odnosjaščijesja do prebyvanija v Kitaje N. P. Ignatěva v 1859-60 godach*. Sankt Petěrburg 1895; *Otčetnaja zapiska, podannaja v Aziatskij departament v janvarje 1861 goda general-adjutantom N. P. Ignatěvym, o diplomatičeskich snošenijach jego vo vremja prebyvanija v Kitaje 1860 g.* Sankt Petěrburg 1895.

⁴⁰ PAINE. *Imperial Rivals*, s. 85.

způsobem“, což Ignatěvovi nestačilo. Nechtěl jen pasivně čekat v Pekingu, „strašném městě, kde není mnoho k vidění“.⁴¹

Obnovení bojů mezi Číňany a západními velmocemi během roku 1859 Ignatěvovi pomohlo v dalších jednáních. Mohl využít pozici „neutrála“ a jako prostředník mezi Číňany a Evropany získat pro Rusko maximum. Když britsko-francouzské jednotky obsadily Peking, Ignatěv se najednou hodil i Číňanům. Právě ruský vyslanec se nemalou měrou zasloužil o to, že nakonec nebylo zničeno Zakázané město, jak původně požadoval britský vyslanec lord James Elgin, chtějící potrestat Číňany za jejich předchozí věrolomnosti. Elgin se po naléhání Ignatěva (a Francouzů) spojil s destrukcí proslulého císařova Starého letního paláce.

Právě s lordem Elginem navázal Ignatěv těsnou spolupráci. Elgin si pochvaloval „ruský takt“ a věřil v možnost rusko-anglického partnerství na Dálném východě. Nebyl prvním ani posledním západním diplomatem, který se nechal ukolébat zdánlivou vstřícností ruského kolegy. Ignatěv jej ujišťoval, že Rusko nemá na Dálném východě žádné zájmy a v jednání s Čínou se mu jedná pouze o otázku hranic, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že jediným kontinentálním sousedem Číny. Pro Anglii ani jinou zemi však tyto rusko-čínské záležitosti nemají význam. Touto cestou se Ignatěvovi se podařilo vnést nesoulad do anglo-francouzské koalice.⁴² Čínská strana si byla vědoma Ignatěvova vlivu na jednání Britů a Francouzů a oceňila jeho podíl na záchraně Pekingu před vyrabováním. Ignatěv obratu v čínském přístupu okamžitě využil obnovením jednání o rusko-čínské dohodě.

Výsledkem mise byly nakonec dvě pekingské dohody. Mezinárodní konvence z 24.-25. října 1860 ještě více otevřela Čínu světu, legalizovala obchod s opiem, definitivně učinila z Hongkongu britskou kolonii a ještě zavazovala Čínu k vyplacení reparací. Druhá dohoda uzavřená 2. prosince byla smlouvou rusko-čínskou a Ignatěv v ní dosáhl uznání platnosti předchozích dohod z Ajgunu a Tiencinu. Rusko získalo potvrzení suverenity nad územím mezi řekou Ussuri a Pacifikem (na jeho pobřeží byl založen Vladivostok), stejně jako obchodní privilegia v Mongolsku a čínském Turkestánu.⁴³ Ačkoli Ignatěv tvrdil lordu Elginovi tvrdil, že Rusko se nezajímá o rozšíření obchodu s Čínou, Pekingská dohoda umožnila ruským obchodníkům rozšířit výrazně činnost, protože všechny komodity dovážené z Ruska do Číny byly zbaveny cla.⁴⁴

Ignatěv v Pekingu uspěl a podobně jako v případě středoasijské mise mohl očekávat carskou vděčnost. Pekingská dohoda posílala jeho pozici na ministerstvu za-

⁴¹ IGNATĚV. *Materialy*, s. 138-143.

⁴² CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 94-95.

⁴³ Shrnutí výsledku pekingské dohody viz AJRAPETOV. *Istorija vnejšnej politiki*, vol. 3, s. 76; KAPPELER, Andreas. *Russland als Vielvölkerrreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München 2001, s. 171-172.

⁴⁴ SERGEEV. *The Great Game*, s. 92-93.

hraničí a otevřela mu cestu do vedení Asijského oddělení. Rusku přinesla jeho mise završení dlouhodobé expanze přes Sibiř na Dálný východ, potvrzení hranice na Amuru a Ussuri a pevné usazení na břehu Tichého oceánu.

Ředitelem Asijského oddělení

Úspěšné ukončení pekingské mise přineslo Ignatěvovi další povýšení. V srpnu 1861 vystřídal na postu ředitele Asijského oddělení Jegora Kovalevského, s nímž byl dříve ve velmi dobrém vztahu, ale během pobytu v Číně ho stále více a více kritizoval za opatrnost, pasivitu a lenost.⁴⁵

Asijské oddělení bylo jedním ze tří oddělení ministerstva zahraničních věcí. Do jeho kompetence spadala celá Osmanská říše včetně balkánských provincií. Pozice oddělení byla značně nezávislá a ukazovala na organizační chaos, který panoval v řízení ruské diplomacie v 60 a 70. letech. Vztahy s evropskými velmocemi zůstávaly přímo v rukou ministra Gorčakova, který byl roku 1862 rovněž vicekancléřem a od roku 1867 kancléřem. Gorčakov řídil zahraniční politiku Ruska od Krymské války a jeho hlavní devízou byla nesmírná zkušenost. S postupujícím věkem jej však limitovaly zdravotní problémy, kvůli kterým mnoho času trávil mimo úřad. Gorčakov byl známý svou marnivostí, samolibostí a ješitností. Jeho výřečnost byla proslulá a s postupujícím věkem se kancléř stále více přestával ovládat a často se dopouštěl nepřijemných diplomatických indiskrecí.⁴⁶

Skupina diplomatů kolem Gorčakova sledovala více prozápadní orientaci. Americký historik George F. Kennan to přičítal kosmopolitismu vyvěrajícímu z neruského původu těchto lidí, pro něž byla běžnějším komunikačním prostředkem francouzština, než ruština.⁴⁷ Je sice pravda, že v kancléřství působila řada diplomatů pocházejících například z pobaltské šlechty a vůbec nejnepřítelštějším představitelem této „neruské“ skupiny byl baron Alexander Jomini, nicméně podobné dělení není zcela přesné. V určitých fázích vývoje ruské zahraniční politiky bylo možné najít stoupence Gorčakovovy prozápadní orientace i mezi rodilými pravoslavnými Rusy, kteří prošli Asijským oddělením. Byl jím například Nikolaj Petrovič Novikov, tajemník ruského vyslanectví v Konstantinopoli a později ruský velyslanec ve Víd-

⁴⁵ IGNATĚV. *Materialy*, s. 132, 134-135.

⁴⁶ K osobě Gorčakova srov. KINJAPINA, Nina Stěpanovna. *Aleksandr Michajlovič Gorčakov*. In: *Voprosy istorii* 1997, č. 12, s. 34-62; *Kancler A. M. Gorčakov. 200 let so dnja rožděnija*, Moskva 1999; VINOGRADOV, Vladilen Nikolajevič. *Balkanskaja epopeja knjazja A. M. Gorčakova*, Moskva 2005. K fungování ministerstva zahraničních věcí pod Gorčakovovým vedením srov. CHEVROLINA, Viktorija Maksimovna. *Ministerstvo inostrannyh děl Rossii v 1856-1878 godach*. In: *Novaja i novejšaja istorija* 2002, č. 4, s. 3-26.

⁴⁷ Srov. KENNAN, George F. *The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations, 1875-1890*. Princeton 1980, s. 30-31.

ni (1870-1879).⁴⁸ Nezpochybnitelné ovšem bylo, že Asijské oddělení mnohem více spolupracovalo s panslavistickými výbory a organizacemi, které často využívalo jako prostředníky pro financování a podporu aktivit, které ruská vláda nemohla (nebo nechtěla) provádět oficiálně, aby neriskovala diplomatické aféry.⁴⁹

Vzhledem k dalšímu průběhu kariéry Nikolaje Ignatěva je zcela na místě otázka, do jaké míry byl on sám ovlivněn ideologií panslavismu. Nepochybně se k řadě panslavistických idejí hlásil. Pravidelnou korespondenci vedl s Ivanem S. Aksakovem, klíčovou postavou moskevských panslavistických kruhů.⁵⁰ Byl členem Sankt-petěrburgského slovanského výboru, k němuž patřili generálové Michail G. Čerňajev a Rostislav A. Fadějev, exponenti panslavismu ve vojenských kruzích.⁵¹ Vzhledem k diplomatickým povinnostem a dlouhodobému pobytu mimo Rusko se Ignatěv na činnosti Výboru mnoho nepodílel.⁵² Pro propagaci panslavismu však bylo důležitější jeho působení v diplomatické službě, protože žádný jiný stoupenec panslavismu nedosáhl na tak významnou pozici na ministerstvu zahraničí. Není zcela zřejmé, co Ignatěva k panslavismu přivedlo. Možná jej ovlivnila návštěva Rakouska v roce 1858, během níž se sešel Františkem Palackým, Františkem Ladislavem Riegrem a Františkem Augustem Braunerem.⁵³ Nic nedokazuje, že by na počátku byl slavjanofilem, jak bylo obvyklé u mnoha jiných panslavistů. A na rozdíl od panslavistů-intelektuálů, Ignatěv byl ryzím praktikem bez romantického idealismu. K možnosti vzniku velké slovanské federace se stavěl skepticky kvůli silnému partikularismu jednotlivých slovanských národů. Mimo jiné v té souvislosti upozorňoval na citlivost náboženské otázky v přístupu k Slovanům. Na rozdíl od řady panslavistů neviděl primární pojitko v pravoslaví a varoval, že jeho zdůrazňování negativně zapůsobí na Slovany-katolíky.⁵⁴ Současně však byl přesvědčen, že Slované se dokáží spojit v obrannou alianci, neboť mají společného nepřítele – Germány.⁵⁵ Preferoval tedy propagování panslavismu na národnostní bázi. Když hovořil o alianci Slovanů, viděl ji vždy pod ruským vedením a především jako po-

⁴⁸ Novikova z prorakouské orientace vinil sám Ignatěv, srov. IGNATĚV. *Zapiski*. In: *Istoričeskij archiv*, 1914, č. 135, s. 54-55.

⁴⁹ NIKITIN, Sergej Alexandrovič. *Slavjanskije komitěty v Rossii v 1858-1876 godach*. Moskva 1960, s. 90.

⁵⁰ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 121-122.

⁵¹ Zatímco Čerňajev byl především praktikem, Fadějev patřil k hlavním teoretikům panslavismu. Srov. jeho zásadní spis *Mněnije o vostočnom voprose*. Sankt Petěrburg 1870.

⁵² PETROVICH, Michael Boro. *The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870*. New York 1958, s. 142. Dále srov. GÜLSEVEN. *Rethinking Russian pan-Slavism*.

⁵³ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 34.

⁵⁴ Konkrétně reagoval na spis A. S. Chomjakova a Ivana S. Aksakova *K Serbam* (Moskva 1860), prohlášující pravoslaví za jedinou skutečnou víru a vyzývající Srby, potažmo další balkánské Slovan, aby se spojili na jeho základě. CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 117.

⁵⁵ IGNATĚV. *Zapiski Ignatěva.*, In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 135, s. 50-54, 55.

litický nástroj v boji proti Rakousko-Uhersku. Nepředstavoval si pouze osvobození Slovanů, ale jejich další podřízení ruské politice. Rusko mělo vystupovat jako aktivní obránce malých slovanských národů a „dobrovolně nevydat ani píď slovanské země“. V tom Ignatěv spatřoval „historickou misi Ruska“.⁵⁶

Ignatěv hned po nástupu do Asijského oddělení deklaroval jako hlavní prioritu posílení vlivu Ruska na Balkánu. Aktuální pozici Ruska v regionu pokládal za velice slabou.⁵⁷ Další prioritou bylo šíření ruského vlivu ve Střední Asii a na Dálném východě. Logicky proto Ignatěv upínal zrak především na Londýn, hlavního ruského soupeře v těchto oblastech. Knížeti Gorčakovovi napsal v roce 1863, že Rusko je v případě války s Anglií zranitelné a ve velmi nevýhodné pozici. Muselo by mobilizovat obrovskou armádu, aby ubránilo své pobřeží, což by stálo miliony rublů, a veškerý zámořský obchod by byl zničen během krátké doby.⁵⁸ Rusko tudíž mělo Brity zastrašit potencionálním útokem, který by dokázalo v případě propuknutí války rychle zrealizovat. Ignatěv navrhoval posílit Pacifickou flotilu a přezbrojit všechny pozemní jednotky, zejména ty dislokované ve Střední Asii. Věřil, že na Londýn je potřeba směřovat neustálý vojensko-diplomatický tlak. Potom by si „britští státníci nemohli dopřát příjemnou iluzi, že jejich kolonie jsou bezpečné a Rusko nemůže použít agresivní opatření; nebo že (Rusko) nemá dostatek dobrodružného ducha a cesty přes Střední Asii jsou nepřístupné“.⁵⁹ Ignatěvův závěr byl jasný: „Pokud dojde ke konfliktu s Anglií, bude to pouze Asie, kde s ní budeme schopni bojovat a kde máme šanci na omezení britské světové nadvlády.“⁶⁰ Nelze než souhlasit se závěrem historika Jevgenije Sergejeva, že Ignatěv byl jedním z tvůrců „Velké hry“, mocenského soupeření mezi Ruskem a Británií o vliv na Středním východě. Nebyl však jediným. Jeho názory z první poloviny 60. let se velmi shodovaly s míněním ministra vojenství Dmitrije Miljutina. I on byl přesvědčen, že Gorčakovova politika vůči Velké Británii je „přehnaně nesmělá“ a Rusko by ve východní politice mělo být aktivnější.⁶¹ „V případě války nemůžeme zranit Anglii v Evropě, zbývá tedy pouze Asie,“ konstatoval Miljutin a Ignatěv si myslel totéž. Miljutinovi sdělil svůj názor na politiku vůči Britům 4. července 1863: „Pokud Britové uznají, že jsme schopni sami zahájit útok a dříve či později dosáhnout Indie, budou se k nám

⁵⁶ IGNATĚV. *Zapiski Ignatěva.*, In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 135, s. 55-56.

⁵⁷ GARE, f. 730, op. 1, d. 507, l. 14.

⁵⁸ GARE, f. 730, op. 1, d. 507, l. 1-12. Ignatěvova nota o pozici Ruska a Británie v případě války, 5. července 1863.

⁵⁹ GARE, f. 730, op. 1, d. 507, l. 4-5.

⁶⁰ SERGEEV. *Great Game*, s. 46.

⁶¹ KINJAPINA. *Gorčakov*, s. 48.

chovat přátelsky.⁶² Miljutin vítal jmenování Ignatěva do čela Asijského oddělení a viděl v něm užitečného politického spojence.⁶³

Ignatěv nastínil svoji představu o ruském postupu ve Střední Asii také generálnímu štábu. Rusko mělo vojenskou cestou anektovat Chivu, Bucharu a Kokand a tím si otevřít cestu k dalšímu postupu. S dobytím Kokandu souvisely vzájemně propojené faktory: zajištění kontroly nad námořními cestami, alianci s Persií a Afghánistánem a několika místními indickými vládci.⁶⁴ Ideálního muže pro vedení středoasijského tažení Ignatěv viděl ve svém spolužákovi z vojenské akademie a příteli Michajlu Grigorjeviči Čerňajevovi.⁶⁵ Ten se v následujících letech skutečně stal důležitým realizátorem ruské expanze. Hlavní část středoasijského tažení ovšem proběhla až v době Ignatěvova působení v Konstantinopoli, takže neměl na jeho průběh přímý vliv.

Rovněž Velká Británie pokládala Rusko ve východní politice za hlavního protivníka. V Londýně byli v první polovině 60. let přesvědčeni, že Rusové několik let nebudou opakovat agresivní činy podobné těm, které vedly ke krymské válce. Nicméně o povaze ruské politiky vůči Osmanské říši si nedělali iluze a ministr zahraničí lord Russell ji ocenil roku 1863 značně příkře: „*Bude pokračovat se svým plánem dezorganizace pod pláštíkem přátelství; bude podporovat každého vzpurného vazala a ochraňovat každého nespokojeného poddaného Porty. V Rusku jsou dvě strany, obě stejně nepřátelské Portě a obě stejně směřující k vyvolání katastrofy. Jedna si upřímně přeje, stejně jako zesnulý car Mikuláš, co nejrychleji dosáhnout rozpadu Turecka. Ale druhá hodlá s opatrností a větší obratností udržovat Turecko v stavu neustálých potíží. Vyvolává domácí spiknutí, zapřičiňuje vysoké státní výdaje, páchá neustálé intriky a tím udržuje Osmanskou říši oslabenou a neschopnou akce. Možná obě politiky směřují k tomu samému, a sice rozdělení.*“⁶⁶

Do jaké skupiny si Britové tehdy zařadili Ignatěva, není zcela jasné. Zpochybnit můžeme i celkový britský pohled nepřipouštějící jinou alternativu, než že Rusko chtělo rozbití Osmanské říše. Kníže Gorčakov si nic takového nepřál ani během velké východní krize (1875-1877), natož v 60. letech. Britské hodnocení by více od-

⁶² DURMAN. *Time of Thunderer*, s. 79; Ignatěvův výrok viz GARF, f. 730, op. 1, d. 2170, l. 2.

⁶³ MILJUTIN Dmitrij A. *Vospominanija general-feldmaršala grafa Dmitrija Aleksejeviča Miljutina, 1863-1864*. Moskva 2003, s. 514.

⁶⁴ GARF, f. 730, op. 1, d. 507, l. 4-5.

⁶⁵ MACKENZIE, David. *The Lion of Tashkent. The Career of General M. G. Cherniaev*. Athens 1974, s. 7, 32-33.

⁶⁶ The National Archives (TNA), Kew, Foreign Office (FO) 78/1728. Ministr zahraničí lord Russell konzulovi v Bělehradě Edwardu Bulwerovi, 31. 1. (12. 2.) 1863.

povídalo názorům a činům Ignatěva, i když i v jeho případě spíše až pro období let 1877-1878.⁶⁷

S Ignatěvem v čele zažilo Asijské oddělení velký vzestup a vydobylo si značný vliv. Jeho udržení ale záviselo na personálním obsazení vedoucí pozice. Ignatěva nahradil roku 1864 dosavadní vice-ředitel Pavel Nikolajevič Stremouchov.⁶⁸ Oddělení řídil do roku 1875 a po něm novým ředitelem stal Nikolaj Karlovič Giers, který panslavisty nijak nepodporoval. V době východní krize si tedy Asijské oddělení uchovávalo podstatný vliv, pouze panslavisté v něm figurovali na podřízených pozicích. Oddělení tedy nepracovalo tak, jak by Ignatěv v Konstantinopoli potřeboval.⁶⁹

Byť byl ředitelem oddělení, Ignatěv nebyl zcela spokojen s pozicí na ministerstvu. Stále více se mu zdálo, že nemá dostatek prostoru pro svobodné jednání. Nezamlouval se mu malý zájem vedení ministerstva o slovanské a středoasijské záležitosti a z toho vyplývající pasivita diplomatického sboru v Osmanské říši. Carský vyslanec v Konstantinopoli kníže Lobanov-Rostovskij nepodnikal žádné samostatné kroky a pouze čekal na instrukce. Z pohledu Ignatěva se jednalo o chybu, protože Rusko ztrácelo iniciativu a vliv na Balkáně. „Nehodlám nést mravní odpovědnost za Lobanovovy chyby a nerozvážnou lehkomyšlnost ministerstva“, psal rodičům v dubnu 1862. Dokonce byl připraven odejít do výslužby, ale po rozhovoru s Gorčakovem se mu podařilo pro balkánské aktivity svého oddělení získat přeci jen více prostoru.⁷⁰

V Ignatěvův prospěch hovořila jeho vysoká pracovní výkonnost, nápaditost a bystrost. A zdálo se, že i jistá vemlouvavost a schopnost působit přesvědčivě. Postupem let se z vemlouvavosti stala přítěž, neboť Ignatěv začal být všeobecně pokládán za upovídáného intrikána. Zatím se ovšem jeho kariéra úspěšně rozvíjela. Šťěstí měl i v osobním životě. V roce 1862 se ve Wiesbadenu oženil s kněžnou Jekatěrinou Leonidovnou Golicynou (1842-1917). Svazek s vyhlášenou krasavicí a členkou jed-

⁶⁷ Srov. pohled českého historika Karla Durmana, který rozlišoval pro období od poloviny 60. let dva směry v ruském přístupu k východní otázce: radikální Ignatěvův, zaměřený primárně proti Británii a Rakousku, a umírněný Gorčakovův, spoléhající na spolupráci rRuska v rámci koncertu velmocí. Druhý směr zůstal oficiální ruskou linií až do východní krize, která začala roku 1875. DURMAN. *Time of Thunderer*, s. 95

⁶⁸ MACKENZIE. *The Lion*, s. 34; SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 25. Podle Sumnera Stremouchov nejprve pokračoval v Ignatěvově linii, ale roku 1872 přešel na prorakouské pozice a s Ignatěvem se názorově rozešel. Naproti tomu MacKenzie píše, že Stremouchov byl členem Gorčakovovy skupiny od samého počátku (1864). MacKenzie čerpal informaci z memoárů konzula Karcova (*Za kulíсами diplomatií*, Russkaja starina 133, 1908, s. 92). Ovšem Karcov neuvádí žádné konkrétní datum a vzhledem k tomu, že Stremouchova navrhl za svého nástupce sám Ignatěv (CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 153), je pravděpodobnější verze o postupném předchodu Stremouchova do Gorčakovova tábora.

⁶⁹ SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 25.

⁷⁰ GARE, f. 730, op. 1, d. 4486, l. 37, 41.

noho z nejstarobylejších ruských rodů vyvolal ve společnosti jisté překvapení. Sebevědomá a ambiciózní kněžna manželovi přinesla věnem třicet tisíc desjatín půdy v mogilevské gubernii a dům v Moskvě a všestranně ho podporovala.⁷¹

Gorčakov nechtěl přijít o mladého, perspektivního diplomata. Současně byl opatrný a vadila mu přemíra aktivity, kterou Ignatěv vyvíjel. V neposlední řadě bedlivě střežil svoji pozici a věděl o zvěstech, že Ignatěv je možným kandidátem na ministra zahraničí.⁷² Rozhodnutí poslat Ignatěva jako vyslance do Konstantinopole, které padlo v první polovině roku 1864, tedy vyhovovalo oběma. Jmenování vyslancem bylo oficiálně stvrzeno 15. července 1864.

„Menteur-Pascha“. Ignatěv v Konstantinopoli (1864-1874)

V době Ignatěvova příjezdu do Konstantinopole mělo ruské vyslanectví slabou pozici. Nebylo to pouze kvůli výsledku krymské války a omezením vyplývajícím z pařížského míru. Personál vyslanectví si počínal pasivně a nedokázal čelit souhře zástupců dalších mocností.⁷³ Plně se to projevilo při krizi po tureckém bombardování Bělehradu v létě 1862. Britové ve spolupráci s Francouzi zatlačili Rusy do defenzivy a Turkům zůstalo právo držet v Srbsku čtyři pevnostní posádky pevností, navzdory ruským požadavkům na jejich úplné stažení.⁷⁴

Ignatěv začal systematicky pracovat na posílení ambasády. Nejenže reformoval a zefektivnil její vnitřní chod, ale dal jí i nový vnější lesk. Na ministerstvu zahraničí si vymohl výrazné navýšení rozpočtu a mezd diplomatického sboru. Opravil zašlou budovu ambasády. S vydatnou pomocí manželky organizoval velkolepé večírky a audience. Jekatěrina Ignatěvová se stala proslulou hostitelkou cizích diplomatů i tureckých úředníků. Salón manželů Ignatěvových se jejím přičiněním stal vyhledávaným společenským centrem. Vyslanec dokonce neváhal různé akce financovat z vlastních peněz, jestliže se nedostávalo ministerských financí. Ruští návštěvníci Konstantinopole se domů vraceli pyšní, že jejich diplomatické zastoupení zastihuje vyslanectví ostatních velmocí. Zahraniční diplomaté obvykle oceňovali velkorysost manželů Ignatěvových a družnou atmosféru; takto získal Ignatěv značný vliv na rakouského vyslance hraběte Ference Zichyho nebo italského vyslance hraběte

⁷¹ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 134-135.

⁷² KINJAPINA. *Gorčakov*, s. 49.

⁷³ CHEVROLINA. *Rossijskoje poselstvo v Konstantinopole i jeho rukovoditel N. P. Ignatěv (1864-1876)*. In: *Novaja i novejšaja istorija* 2003, č. 6, s. 36-37.

⁷⁴ *Dějiny Jihoslovanských zemí*, Praha 1998, s. 198. Razantní postoj britské diplomacie dokládá i korespondence mezi Londýnem, Paříží a Bělehradem. TNA, PRO 30/22/105, lord Russell velvyslanci hraběti Cowleymu 25. 6./7. 7. 1862, l. 102-103; FO 78/1656, lord Russell konzulu Siru Edwardu Robertu Bulwerovi, telegram 1./13. 8. 1862, l. 181-182. Srov. RISTIČ, Ljubodrag P. *Serbo-Russian Relations from 1856 to 1862 According to Reports by British Consuls in Belgrade*. In: *Balkanica XXVII*. Belgrade 1996, s. 99-113, zvl. s. 111-113.

Luigi Cortiho. Ministři turecké vlády si z obědů u Ignatěva odnášeli „drobné dárky“.⁷⁵

Kolem Ignatěva se v Konstantinopoli zformovala skupina úředníků mající úzké vazby na slovanské výbory v Rusku.⁷⁶ Tito muži prosazovali nacionalistickou politiku Ruska na Balkáně, která byla v otevřeném rozporu s kursem jejich nominálního nadřízeného, knížete Gorčakova. Především šlo o prvního radu vyslanectví Alexandra I. Nělidova a prvního dragomana (tlumočníka) Michaila K. Onu. Generální konzul v Konstantinopoli Michail A. Chitrovo, třebaže disponoval značnými znalostmi a schopnostmi, nepatřil k Ignatěvově užšímu kruhu a vůči ambasadorovi za jeho zády intrikoval.⁷⁷ Důležitá byla Ignatěvova kontrola balkánských konzulátů Ruska. Jejich počet výrazně stoupl po krymské válce a obsazovány byly prakticky výlučně pravoslavnými Rusy, kteří prošli školením v Asijském oddělení ministerstva zahraničí a také stáží na konstantinopolské ambasádě.⁷⁸ Jednotliví konzulové často souzněli s Ignatěvovými názory a fakticky byli jeho osobními agenty. Pro některé z nich se služba v Osmanské říši stala odrazovým můstkem k další diplomatické kariéře na Západě.⁷⁹

Ignatěv přijel do Konstantinopole přesvědčen, že musí sledovat tři hlavní cíle: revizi pařížské mírové dohody, organizování společné akce Slovanů proti Osmanské říši pod ruským dohledem, respektive vedením, a nakonec ovládnutí Úžin.⁸⁰ Lze souhlasit s názorem starší historiografie (B. H. Sumner, například), že jeho cílem rozhodně bylo rozbití Osmanské říše.⁸¹ Nemůžeme však tvrdit, že to byl cíl prvoplánový. Ignatěv si uvědomoval, že se bude jednat o dlouhodobý proces a určitě nepatřil k těm, kteří slepě volali do zbraně a chtěli s Turky válčit stůj co stůj. Své názory také průběžně měnil; někdy až příliš často a rychle. Byl mužem vyjednávání, intrik a zákulisních manipulací, při nichž manévroval mezi velmocemi, Portou a balkánskými Slovanů. Po většinu konstantinopolského působení se mu manévry dařily. Dokázal ovlivnit jednotlivé ministry Porty, velkovezíry, i si získat přízeň sultána Abdülazize I. Uměl využít sultánovy pohodlnosti, nezájmu o státní

⁷⁵ Kulturně-společenský rozměr Ignatěvovy diplomacie popisuje CHEVROLINA. *Rossijskoje posolstvo*, s. 42-45.

⁷⁶ NIKITIN. *Slavjanskije komitety*, s. 90.

⁷⁷ SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 32n.

⁷⁸ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 146-148.

⁷⁹ Příkladem může být Andrej Nikolajevič Karcov (1835-1907). Po studiu v Alexandrovském lyceu nastoupil roku 1856 do Asijského oddělení ministerstva zahraničních věcí. V roce 1858 byl poslán do Bělehradu jako tajemník generálního konzulátu. Později sloužil jako konzul v Jeruzalémě a znovu v Bělehradu. V roce 1879 se stal konzulem v Neapoli a v roce 1880 generálním konzulem v Paříži. Jedním z konzulů podřízených Ignatěvovi byl i známý filosof a spisovatel Konstantin N. Leontjev. Sloužil na konzulátech v Adrianopoli, Tulče, Janině a Soluni.

⁸⁰ IGNATĚV. *Zapiski Ignatěva*. In: *Istoričeskij vestnik*, 1914, č. 135, s. 51-53.

⁸¹ SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 74

záležitosti, i nesmírné ješitnosti.⁸² Jeho vliv v některých letech byl takový, že dokázal přimět sultána k výměně velkovezíra: v roce 1872 přispěl k odvolání protirusky naladěného Midhata Paši a jeho nahrazení loajálním Mehmedem Rušdi Pašou. Další z velkovezířů, Mahmud Nedim Paša, byl pro své rusofilství a závislost na Ignatěvovi přezdíván „Nědimov“. O Ignatěvovi samotném se běžně hovořilo jako o „vice-sultánovi“.⁸³

V roce 1870 se Ignatěv dočkal realizace prvního z cílů, které si vytyčil: revize pařížského míru. Porážka Francie ve válce s Pruskem otevřela ruské diplomacii cestu a kancléř Gorčakov se jí rozhodl využít. Ignatěv si dobře uvědomoval, jaká příležitost se naskytla a navrhl 4. srpna kancléři řešení: dosavadní neutralita Černého moře měla být zrušena bilaterální dohodou mezi Ruskem a Portou. Ignatěv se nepochybně viděl v roli hlavního vyjednavče takové dohody. Gorčakov jeho plán odmítl a vyslanec se cítil silně zneuznán. Bylo však velmi nepravděpodobné, že by jeho plán uspěl. Vždyť i umírněný cirkulář Gorčakova oznamující odstoupení Ruska od článků pařížského míru týkajících se Černého moře, vydaný v říjnu 1870, se setkal s negativní odezvou Velké Británie a Rakouska-Uherska.⁸⁴ Nicméně situace se uklidnila a Rusko mohlo znovu budovat černomořskou flotilu.

V různých dalších důležitých otázkách Ignatěv nicméně neuspěl. Rozhodně ne tak, jak si představoval. V prvním případě se jednalo o krétské povstání, v druhém o obnovení bulharského exarchátu. Povstání na Krétě snažící se o vymanění ostrova z Osmanské říše a připojení k Řecku začalo v srpnu 1866. Ruská politika k němu zaujala nejednotný postoj. Většina ministrů a diplomatů s Gorčakovem v čele chtěla krizi vyřešit v rámci koncertu velmocí. Pouze menšina, do níž patřil i Ignatěv, prosazovala silový postup s možností přerušit s Portou diplomatické styky. Rusko se připojilo k mezinárodní demarši sultánovi žádající ukončení pronásledování krétských křesťanů, jenže Velká Británie jednala samostatně a na straně Porty. Sultán tedy veškeré návrhy veškeré velmocí na vyřešení krétské otázky odmítl.⁸⁵ Rusové neuspěli ve své snaze docílit připojení Kréty k Řecku a selhaly rovněž Ignatěvovy pokusy vytěžit z krétské krize všeobecné křesťanské povstání. Záměr vytvořit srbsko-bulharskou alianci ztroskotat na rozháranosti bulharských emigrantských spolků, sporech v teritoriálních záležitostech a srbské vojenské slabosti.⁸⁶

⁸² SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 150.

⁸³ KARCOV, Andrej N. *Za kulisami diplomatii*. In: *Russkaja starina*, 1908, č. 133, s. 90.

⁸⁴ CHEVROLINA. *Rossijskoje posolstvo*, s. 50.

⁸⁵ VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 142-145. Dále srov. SENKEVIČ, Irina Georgijevna. *Rossija i Kritskoje vosstanije 1866-1869 gg*. Moskva 1970.

⁸⁶ SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 107; MACKENZIE. *Count N. P. Ignatiev*, s. 232-234.

Neúspěch krétského povstání se promítl i do jednání o obnovení bulharského exarchátu.⁸⁷ V něm se ukázala složitost ruského vztahu k Balkánu a proměnlivost preferencí vůči jednotlivým jihoslovanským národům. V době kdy Ignatěv vedl Asijské oddělení, Srbové stáli na pomyslném prvním místě žebříčku. V druhé polovině 60. let však ruské panslavistické organizace a s nimi spolupracující diplomaté začali upřednostňovat Černohorce a také Bulhary. Ignatěv nejprve viděl perspektivu ve vzniku srbsko-bulharského státu, ale později se začal o srbské politice vyjadřovat značně skepticky. Nelíbila se mu koncepce „Velkého Srbska“ prosazovaná vládou Ilji Garašanina, neboť Srbsko by mohlo až příliš posílit a stát se nezávislým na ruské politice. Navíc si uvědomoval, že srbský nacionální program se střetne s aspiracemi dalších slovanských národů.⁸⁸

V případě Bulharů se Rusko muselo vyrovnat s dlouho trvajícím řecko-bulharským náboženským sporem: Bulhaři se cítili utlačováni řeckými fanarioty, kontrolujícími východní pravoslavnou církev. Ignatěv se po příchodu do Konstantinopole pokoušel řecko-bulharské spory urovnat, avšak brzy seznal, že animosita je příliš velká. Dospěl k závěru, že národnostní hledisko má přednost a nemělo by být podřizováno náboženské jednotě. Po krétské krizi začal jednoznačně doporučovat založení bulharského exarchátu. Musel překonat odpor petěrburské vlády: cara, ministerstva zahraničí a Nejsvětějšího synodu. Použil k tomu svoji osvědčenou taktiku obratné manipulace. V roce 1867 se zasadil o zvolení staříckého Gregoria VI. novým patriarchou. Gregorius následně předložil projekt autonomního bulharského exarchátu, zahrnujícího diecéze severně od pohoří Velkého Balkánu. Bohužel pro Ignatěva, kompromisní návrh zcela odmítli Řekové a nevyhovoval ani Bulharům, kterým se zdál nedostačující, neboť neřešil existenci smíšených bulharsko-řeckých diecézí na jihu. Ignatěv marně hrozil, že nepřijetí plánu vyvolá hněv cara za „bulharský nevděk“. Příliš nepomohlo ani stanovisko Nejsvětějšího synodu, o které Ignatěv požádal v roce 1869, neboť znovu vyšlo vstříc pouze části bulharských požadavků.

Řešení sporu nakonec přišlo ze strany nejméně příjemné pro Ignatěva. Porta se rozhodla vyhovět Bulharům a v březnu 1870 vydala dekret schvalující založení národního bulharského exarchátu, zcela nezávislého na patriarchově kontrole. Bulhaři byli nadšeni. Ignatěv sice znovu uspěl v dosazení svého kandidáta na pozici patriarchy, v nové situaci to však znamenalo velmi málo. Sice výrazně přispěl k vytvoření exarchátu, jenže v průběhu snažení se mu události vymkly kontrole

⁸⁷ Shrnutí viz DURMAN, Karel, *Lost Illusions. Russian Policies Towards Bulgaria in 1877-1887*. Uppsala 1988, s. 33-35, 40-43. Podrobně viz MEININGER, T. A. *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate, 1864-1872*. Madison 1870. Srov. také CHEVROLINA, Ignatěv, s. 191-218; MACKENZIE, Count N. P. *Ignatiev*, s. 277-322.

⁸⁸ IGNATĚV, *Zapiski*, In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 135, s. 62, 68; Srov. AJRAPETOV, *Vněšnjaia politika*, vol. 3, s. 218-220; JELAVICH, Barbara, *Russia's Balkan entanglements, 1806-1914*. Cambridge 1991, s. 152-153; MACKENZIE, *The Serbs and Russian Pan-Slavism*, s. 9-10.

a ve finále byla jeho koncepce poražena a on, potažmo Rusko, nezískalo ze vzniku exarchátu, slavnostně ohlášeného v Konstantinopoli 6. (18.) ledna 1872, téměř nic. Ukázalo se, že sebeobratnější osobní diplomacie nedokáže ovládnout a spoutat bulharský, řecký, nebo srbský nacionalismus.

Výrazná aktivizace ruské balkánské politiky v druhé polovině 60. let byla primárně dílem Ignatěva. Velvyslanec na jedné straně reagoval na aktuální vývoj (krétské povstání, politické ambice Srbska, vznik bulharského exarchátu), současně se snažil prosadit svoji vizi zásadní porážky Osmanské říše a jejího vytlačení z Evropy. V prosinci 1866 a v lednu 1867 Ignatěv zaslal na ministerstvo zahraničí dva pamětní spisy dokazující, že nastal vhodný čas k útoku. Nepochyboval o vítězství slovansko-řeckého bloku, podporovaného Ruskem. Domníval se, že postačí rozmístit armádu o 120 tisících mužích na hranici s Rakouskem-Uherskem, aby se zdrželo jakýchkoli akcí, a šedesátitisícový sbor na kavkazskou hranici pro zastrašení Turků. Car Alexandr II. plán ohodnotil jako nepraktický a nereálný.⁸⁹

Ignatěvova aktivita a ambice dále komplikovaly jeho vztahy s Gorčakovem. Kancléř na jedné straně oceňoval generálovu práci a posilování autority Ruska, což se mimo jiné projevilo povýšením konstantinopolské mise na velvyslanectví (1867). Na druhé straně mu vadil Ignatěvův radikalismus a ctižádost, za níž stárnoucí kancléř viděl záměr dostat se do čela ministerstva zahraničí.⁹⁰

Velvyslanci se bezesporu podařilo během deseti let výrazně posílit pozici Ruska v Konstantinopoli. Jeho aktivní politika a osobní diplomacie učinily z ruské ambasády centrum mezinárodní politiky na Bosporu. Žádný ze zahraničních diplomatů neměl v polovině 70. let takový vliv na politiku Porty jako ruský velvyslanec. Měl i štěstí v tom, že na turecké straně se velice často střídali velkovezírové (celkem osm v letech 1864-1877) a některé z nich nebylo těžké dostat pod ruský vliv. Taktéž se nedalo pochybovat, že Ignatěv byl nejvýraznějším představitelem panslavistického proudu v ruské diplomacii. Jeho napojení na panslavistické spolky a výbory v Rusku (Sankt Petěrburg, Moskva, Oděsa) bylo zjevné a Ignatěv je také kontinuálně využíval pro posilování pozitivního obrazu Ruska mezi balkánskými Slovany (například podporou budování škol) i k financování a podpoře tajných protitureckých spolků.⁹¹ I díky těmto panslavistickým aktivitám získávalo v zahraničí jeho renomé stále negativnější podobu.⁹² Platilo to především u Velké Británie. Málokdo mu kvůli jeho intrikám důvěroval a v Londýně se jeho jméno stalo synonymem nespolehlivosti bez ohledu na to, kdo zrovna řídil britskou zahraniční politiku. Ministr zahraničí lord Clarendon (liberál) v roce 1870 pokládal Ignatěva za hlav-

⁸⁹ VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 147.

⁹⁰ KARCOV. *Za kulisami diplomatii*. In: *Russkaja starina*, 1908, č. 133, s. 90.

⁹¹ NIKITIN, *Slavjaniskije komitěty*, s. 52-53, 76, 115; GÜLSEVEN, *Rethinking*, s. 339-341

⁹² DURMAN. *Time of Thunderer*, s. 90.

ního „potížístu“, který systematicky pracuje na destabilizaci Osmanské říše a ovlivňuje protibritskou politiku Porty.⁹³ Ministr zahraničí lord Derby (konzervavec) si myslel totéž o čtyři roky později.⁹⁴ Negativnímu renomé Ignatěva hodně pomohli svými zprávami i britský velvyslanec v Konstantinopoli Sir Henry George Elliot, jenž svého ruského kolegu a současně protivníka nesnášel. Právě on velmi přispěl k rozšíření Ignatěvovi přezdívky „lhář-paša“ („Menteur-Pascha“).⁹⁵

Velká východní krize (1875-1877)

Po krétském povstání a neúspěšné snaze o připojení ostrova k Řecku se těžiště protitureckého národního hnutí přesunulo do Bosny a Hercegoviny a Bulharska. Ruská zahraniční politika tento posun registrovala, nicméně jej podcenila. Kancléř Gorčakov na přelomu let 1873-1874 neočekával v nejbližší době žádné velké protiturecké povstání, což vyhovovalo jeho kursu „progresivního statu quo“.⁹⁶

Posilování jihoslovanského nacionalismu, v kombinaci s politickou a finanční krizí Osmanské říše, vyústilo v povstání v Hercegovině v červenci 1875. V polovině srpna následovalo povstání v Bosně, kde se rovněž mísil protiturecký nacionalismus s vážnými sociálními otázkami. Roztočila se spirála událostí, která vytvořila závažnou mezinárodní krizi, brzy nazvanou Velká východní krize, a nakonec vedla k nové rusko-turecké válce. Pro Ignatěva znamenala léta 1875-1877 vrchol diplomatické kariéry.

V létě 1875 ovšem po válce s Turky volaly jen ty nejhorkokrevnější hlavy v Srbsku a Černé Hoře. Panslavisté z Ruska se k nim začali přidávat o něco později. Slovanské výbory v Moskvě a Sankt Petěrburgu začaly být více aktivní od podzimu.⁹⁷ Velmoci chtěly zachovat na Balkáně status quo. Do balkánských událostí byly více či méně vtaženy všechny evropské mocnosti,⁹⁸ klíčová rozhodnutí nicméně

⁹³ TNA, FO, Clarendon Papers, 361/1. Dopis lorda Clarendona Siru H. Elliotovi, 26. května 1870, l. 50-51.

⁹⁴ *A Selections from the Diaries of Edward Henry Stanle, 15th Earl of Derby (1826-1893) between September 1869 and March 1878*, John Vincent (ed.), Camden Fifth Series, vol. 4 (1994), s. 169. Dále citováno jako *Derby Diaries*.

⁹⁵ Elliot byl velvyslancem v Konstantinopoli v letech 1867-1877. MILLMAN, *Britain*, s. 21. Henry G. ELLIOT, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, New York 1922, s. 186.

⁹⁶ VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 205.

⁹⁷ NIKITIN. *Slavjanskije komitěty*, s. 271-272, 275.

⁹⁸ Obecný přehled viz ANDERSON, M. S. *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations*. London – New York 1966, s. 178-219; TAYLOR, A. J. P. *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*. Oxford 1954, s. 228-254.

padala v Londýně⁹⁹, Vídni¹⁰⁰ a Sankt Petěrburgu.¹⁰¹ Velká Británie (ministr zahraničí lord Derby) si nepřála rozšíření konfliktu a upřednostňovala, kdyby Porta dokázala povstání potlačit. Velká Británie působila na Srbsko, aby neposkytovalo povstalcům pomoc a současně na Portu, aby byla v zásahu proti povstání aktivnější.¹⁰² Rakousko-Uhersko (ministr zahraničí hrabě Gyula Andrásy) zaujalo obdobný postoj; povstání nebylo v jeho zájmu a především se obávalo vzniku nezávislého slovanského státu na jižní hranici.¹⁰³ Po válce nijak netoužila ani vláda v Sankt Petěrburgu. Náměstek ministra zahraničí baron Alexandr Jomini, aktuálně zastupující Gorčakova pobývajícího v zahraničí, tlumočil do Konstantinopole přání Alexandra II., aby na Balkáně byl zachován mír.¹⁰⁴

Zatímco Gorčakov si podobně Andrásy přál nezasahování mocností do tureckých záležitostí, Ignatěv v Konstantinopoli prováděl vlastní, nezávislou politiku. Mohl si to dovolit i díky tomu, že Gorčakov většinu roku nebyl v Rusku, léčil se ve švýcarských a německých lázních, a nad řízením zahraniční politiky ztrácel kontrolu. Ignatěv nesouhlasil s Gorčakovovým pohledem na evropskou politiku. Ve vzpomínkách napsal: „Zásadní rozdíl v našich názorech tkvěl v tom, že on (Gorčakov) věřil v Evropu, v „evropský koncert“, toužil po konferencích a kongresech, dávaje přednost burácivým frázím a zářivým diplomatickým románovým výkonům před opravdovou, praktickou činností; možná ne tak efektní, ale úpornou, skutečnou a podstatnou. Domníval jsem se, že především musíme začít stavět válečné lodě na Černém moři, vybudovat flotilu, a potom už jednat přímo s Tureckem“¹⁰⁵ V memoárech rovněž tvrdil, že za nejlepší řešení pokládal mezinárodní konferenci, na

⁹⁹ K britské politice srov. především MILLMAN, Richard. *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, Oxford 1979.

¹⁰⁰ O rakousko-uherské politice během východní krize především: RUPP, *Wavering Friendship*; KOS, Franz-Josef. *Die Politik Österreich-Ungarns während der Orientkrise 1874/75-1879. Zum Verhältnis von politischer und militärischer Führung*. Köln – Wien 1984; DIÓSZEGI István. *Die Aussenpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie 1871-1877*. Budapest – Wien – Köln – Graz 1985; SZÁSZ, Szoltán. *The Balkan Policies of the Habsburg Empire in the 1870s.*, In: *Insurrections, war and society in the 1870s*. Béla K. Király – Gale Stokes (edd.), New York 1985, s. 86-92; SUGAR, Peter F., *Austria-Hungary and the Balkan Crisis. An Ingenious Improvisation*, in: *Insurrections, war and society in the 1870s*. Béla K. Király – Gale Stokes (edd.), New York 1985 s. 66-85. Nejnovější shrnutí viz RAUSCHER, Walter. *Die Fragile Grossmacht. Die Donaumonarchie und die europäische Staatenwelt 1866-1914*. Vol. 1. Frankfurt am Main 2014, s. 239-316.

¹⁰¹ AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*, s. 298-371; ČERNOV, Sergej Leonidovič. *Rossija na zaveršajuščem etape vostočnogo krizisa 1875-1878 gg*. Moskva 1984; KINJAPINA, Nina Stepanovna. *Vněšnjaja politika Rossii vtoroj poloviny XIX veka*. Moskva 1974, s. 140-189.

¹⁰² MILLMAN. *Britain*, s. 18-19.

¹⁰³ DIÓSZEGI. *Die Aussenpolitik*, s. 99-100.

¹⁰⁴ KARCEV. *Za kulisami diplomatii*, 1908, č. 133, s. 30. Srov. MACKENZIE. *The Serbs*, s. 40; AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3., s. 307-308.

¹⁰⁵ IGNATĚV. *Zapiski*. In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 134, s. 51.

níž by mohl hrát hlavní roli.¹⁰⁶ Vzhledem k jeho dosavadní pozici v Konstantinopoli však bylo pravděpodobnější, že spoléhal na bilaterální jednání s Portou. Buď by jednáním přiměl Turkey k dohodě výhodné pro Rusko, jež by ze sultána učinila vazala, nebo by si Rusko požadavky vynutilo silou. Ignatěv totiž současně pobízel Srby k podpoře protitureckého povstání a vyhlášení války Portě. Srbskému vojenskému atašé v Rusku řekl: „*Chtěli byste, aby vám car otevřeně sdělil své tajné přání? Rozumíte, že nemůže. A já vám opakuji – jakmile vyhlásíte válku, Rusko půjde za vámi.*“¹⁰⁷

Viditelná nejednotnost ruské diplomacie byla zarážející. Lord Derby v Londýně neskrýval podiv nad tím, že Ignatěvova otevřená opozice vůči Gorčakovovi je tolerována a car ho stále drží na postu velvyslance.¹⁰⁸ Pokud se jednalo o taktiku, jak znejistit ostatní velmoci, což Derby připouštěl coby eventualitu, zmatení zasahovalo i ruské diplomaty. Generální konzul v Bělehradě Karcov dostával protikladné instrukce od Ignatěva a ze Sankt Petěrburgu. Když se snažil zjistit postoj ministerstva zahraničí, Gorčakov se nijak konkrétně nevyjádřil a náměstek ministra baron Jomini mu (neoficiálně) sdělil, že vláda žádný program nemá.¹⁰⁹

Ignatěv chtěl, aby se východní otázka řešila v Konstantinopoli, kde by byl schopen kontrolovat rakouského vyslance Zichyho a německého vyslance Werthera, a nikoli ve Vídni nebo Sankt Petěrburgu.¹¹⁰ Věděl, že velvyslanec ve Vídni Novikov zastává prorakouské postoje a v Petěrburgu měla většinu rovněž skupina preferující společný postup velmocí. Ignatěv se tudíž usilovně snažil získat vliv nad sultánem a jeho vládou, aby prosadil svůj panslavistický program a předběhl Rakušany. Z vlastní iniciativy zahájil jednání s Abdülazizem I. a velkovézírem Mahmudem Pašou, jimž navrhl propustit problematického hercegovinského guvernéra a zahájit reformní program.¹¹¹ Dále vystoupil s nápadem vytvořit stálý výbor konzulů, který by monitoroval aktivity povstalců a současně vypracoval návrh reformy pro oblasti zasažené povstáním. Výbor se nepodařilo ustavit pro nesouhlas Londýna a Vídne. Obě velmoci byly přesvědčeny, že podobný výbor by se stal „*diktaturou velvyslanců pod Ignatěvovou kontrolou s jediným cílem: přesvědčit sultána k zavedení reforme výhodných pro křesťany, respektive pro Rusko.*“¹¹²

¹⁰⁶ IGNATĚV. *Zapiski*. In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 135, s. 447-450.

¹⁰⁷ Když potom Srbové do války vstoupili a ptali se Ignatěva na termín ruské pomoci, dočkali se pouze odkladů a vytáček. GAZENKAMPEF, Michail A. *Moj dnevnik. 1877-78 gg.* Sankt Petěrburg 1908, s. 470 (zápis z 16. 2. 1878). S ohledem na podobné výroky se Britové příliš nemýlili, když Ignatěva pokládali za inspirátora srbského vstupu do války. Ačkoli realita byla složitější. Konzul Bělehradě William A. White psal lordu Derbymu, že Srbové všechny kroky podnikají po konzultaci s Ignatěvem. TNA, FO 424/40, č. 804 (dopis z 16./28. 4. 1876).

¹⁰⁸ *Derby diaries*, 30. 1. 1876, s. 274; 12. 3. 1876, s. 283; 23. 5. 1876, s. 298.

¹⁰⁹ KARCOV. *Za kulisami diplomatii*, In: *Russkaja starina*, 1908, č. 133, s. 348-349.

¹¹⁰ HÜNIGEN. *Nikolaj P. Ignatěv*, s. 37; MACKENZIE. *Ignatiev*, s. 326-327.

¹¹¹ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 265.

¹¹² MILLMAN. *Britain*, s. 24.

Ignatěvovi se zdálo, že ruská vláda příliš sleduje Andrásyho linii. Alexandr II. stejně jako Andrásy, Gorčakov nebo či Novikov neuznával legitimitu protitureckého povstání; povstalci pro ně byli obyčejní banditi, navíc politicky nebezpeční. Pro Ignatěva to znamenalo dočasnou porážku.¹¹³ Andrásy v prosinci 1875 představil plán udělení autonomie povstaleckým provinciím a zavedení umírněných reforem při zachování teritoriálního statu quo na Balkáně.¹¹⁴ Ruský panslavistický tisk, stojící za Ignatěvem, to komentoval jako předem ztracenou věc: „*Při panujících podmínkách osmanské vlády na Balkáně je krach Andrásyho plánu jasný.*“¹¹⁵

Velvyslanec se nevzdal a pokračoval ve svém dosavadním kursu. Pokoušel se přemluvit sultána a Mahmuda Pašu, aby zavedli vlastní reformy a tím předešli kolektivní intervenci navrhované Andrásyem. V tom se překvapivě ocitl na stejné lodi s britským velvyslancem Elliotem. Ani v Londýně si nepřáli evropskou intervenci a hodlali Turky nechat, aby situaci vyřešili sami. Ignatěv navrhoval sultánovi provést decentralizaci a svěřit křesťanům větší podíl na místní správě. Když sultán namítl, že křesťané si přejí nezávislost, Ignatěv jej přesvědčoval, že se to týká pouze menšiny, zatímco většina si přeje žít v klidu v impériu. Současně sultánovi doporučil, aby si ponechal Mahmuda Pašu jako velkovezíra a stáhl jednotky od srbských hranic. Carovi Ignatěv napsal, že Abdülaziz nikdy nepřipustí intervenci velmocí, ale že pověřil Mahmuda Pašu provedením reforem, které uspokojí ruské požadavky. O své dohodě s velkovezírem Ignatěv informoval i německého a rakousko-uherského velvyslance.¹¹⁶

Sultán od září do prosince 1875 skutečně vydal několik dekretů zlepšujících postavení křesťanů v Bosně a Hercegovině. Ignatěv to pokládal za svůj veliký úspěch. O to více byl zklamán, když vedení ministerstva zahraničí jeho iniciativy odmítlo a zdůraznilo, že Rusko musí jednat v souladu s dalšími velmocemi, především Rakouskem. Skepsi o dopadu reforem vyjádřili i ruští konsulové na Balkáně, podle kterých se jednalo o velice vágní přísliby.¹¹⁷ Ignatěv evidentně přecenil své možnosti. Nebyl schopen zabránit rusko-rakouské domluvě a současně musel sledovat, jak se komplikuje situace v Bosně a Hercegovině. Povstání se nedařilo potlačit mimo jiné i proto, že získávalo pomoc ze Srbska a Černé Hory. Černoohorský kníže Nikola I. byl ochoten pomoc zastavit výměnou za turecké ústupky Černé Hoře: uznání

¹¹³ MILLMAN. *Britain*, s. 31-32. Pokračující spolupráce Rakouska s Ruskem viz DIÓSZEGI. *Die Ausßenpolitik*, s. 100-103. Ignatěv si neváhal stěžovat před britským velvyslancem na politiku své vlády, která směřovala bosenskou otázku do rukou Vídně. TNA, FO 146/1804, č. 781.

¹¹⁴ Andrásyho nóta současně otevírala příležitost pro pozdější okupaci Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem. Sov. RUPP. *Wavering Friendship*, s. 87-88.

¹¹⁵ MACKENZIE. *Lion of Tashkent*, s. 121. Skeptický k úspěchu Andrásyho nóty byl i ministr vojenství Miljutin. Sov. MILJUTIN, Dmitrij A., *Dnevnik 1876-1878*. Moskva 2009, s. 49 (28. 2./11. 3. 1876).

¹¹⁶ MILLMAN. *Britain*, s. 484, pozn. 20.

¹¹⁷ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 267-268.

plné nezávislosti a připojení území (nejčastěji byl zmiňován přístav Sutomore/Spizza) Když však Ignatěv tlumočil černohorské podmínky sultánovi, Abdülaziz je tentokrát striktně odmítl.¹¹⁸

Balkánská krize se šířila. V dubnu 1876 začalo povstání v Bulharsku, čímž se Rusku ještě více zkomplikovala situace. Masakry bulharského obyvatelstva turekou domobranou (tzv. bašibozukové a kavkazští Čerkessové) nebylo možné ignorovat a zdvihla se proti nim široká veřejná kampaň. Nikoli pouze v Rusku, ale v celé Evropě.¹¹⁹ Ignatěv sice disponoval různými zprávami o konspiračních aktivitách tajných bulharských organizací, nicméně počátek povstání a jeho rozsah ho zaskočil. Zprávy, které následně posílal do Sankt Petěrburgu, nebyly zcela přesné: snižovaly rozsah povstaleckých aktivit a zdůrazňovaly turecké masakry, které se tudíž zdály být nepřiměřenou reakcí proti nevinnému obyvatelstvu. I diplomaté jako Jomini, Giers, či Novikov, kteří byli velmi zdrženliví při posuzování revolty v Bosně a Hercegovině, vyjadřovali sympatie a pochopení Bulharům. Nicméně před jednostrannou ruskou akcí v Sankt Petěrburgu preferovali dosavadní spolupráci v rámci Spolku tří císařů. Důkazem bylo Berlínské memorandum z 1.(13. května) 1876, sestavené hlavně Andrássem.¹²⁰

Bulharské povstání mělo dalekosáhlé důsledky. V Konstantinopoli propukla politická krize a 18./30. května 1876 byl sultán Abdülaziz I. přinucen k abdikaci. Krátce vládl jeho synovec Murad V. (do 18./31. srpna), načež i on byl sesazen a vystřídán bratrem Abdülhamidem II. Pro Ignatěva to nebyla dobrá zpráva. Pracně budovaný vliv na osobu sultána byl pryč a velvyslanec si zdaleka nestihl u Abdülhamida II. vytvořit srovnatelnou pozici, jakou disponoval u jeho strýce.

Vývoj v Bulharsku zvýšil pravděpodobnost vojenského konfliktu, jemuž se Ignatěv chtěl vyhnout. Na konci června Černá Hora (14./26. 6.) a Srbsko (18./30. 6.) vyhlásily válku Osmanské říši. Bez vědomí a bez souhlasu ruské vlády. Alexandr II. si válku nepřál.¹²¹ Na druhou stranu, petěrburská vláda v předchozích měsících nijak neomezovala aktivity panslavistických výborů podporující povstalce v Bosně a Hercegovině a nyní halasně volajících po pomoci Srbsku a Černé Hoře. Moskevský a Sankt-Petěrburský slovanský dobročinný výbor vybraly 1,5 milionu rublů na

¹¹⁸ MILLMAN. *Britain*, s. 81; *British Documents on Foreign Affairs*. Part I, Series B, vol. 2. University Publications of America 1984, s. 181-182 (zprávy velvyslance Elliota lordu Derbymu, 6./18. 3. 1876, 6./19. 3. 1876).

¹¹⁹ Ve Velké Británii vystoupil s ostrou kritikou Osmanské říše vůdce liberální strany William E. Gladston. Srov. ANDERSON. *The Eastern Question*, s. 184; MILLMAN. *Britain*, s. 181-184, 188-189, 194. K bulharskému povstání přehledně: RYCHLÍK, Jan. *Dějiny Bulharska.*, Praha 2000, s. 206-209.

¹²⁰ Sympatie pro Bulhary viz JELAVICH. *Russia's Balkan Entanglements*, s. 167-169. K Berlínskému memorandu srov. AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 319-320; RUPP. *Wavering Friendship*, s. 99-106.

¹²¹ AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 322.

pomoc povstalcům. Na Balkán odjely polní lazarety, byly posílány zbraně a také tam odjížděli dobrovolníci vedením generála Michaila Čerňajeva.¹²² Zatímco zprvu byla praxe, že ruští důstojníci odcházejí bojovat na Balkán tiše tolerována, teď získala oficiální posvěcení. Alexandr II. povolil 27. července (8. srpna) důstojníkům dočasný odchod do výslužby, aby mohli odjet do Srbska.¹²³

Začátek války vyvolal novou potřebu rusko-rakouských jednání. Dvacátého šestého června (8. července) se na zámku v českých Zákupcích sešli Alexandr II., císař František Josef I. a ministři zahraničí Gorčakov a Andrassy. Výsledkem jednání byla dohoda o nevměšování se do srbsko-černoohorsko-turecké války. V případě tureckého vítězství mělo dojít o obnovení *statu quo ante bellum* a administrativním reformám v Bosně a Hercegovině. Při porážce Turků by Srbsko získalo Hercegovinu, Černá Hora část Bosny. Pokud by došlo k „naprostému kolapsu“ Osmanské říše, mělo vzniknout rovněž nezávislé Bulharsko. Vážnou chybou dohody bylo, že nedostala jednotnou písemnou podobu. Obě strany si pořídily vlastní zápis a posléze ji interpretovaly výrazně odlišně. Vídeň trvala na tom, že Srbsko a Černá Hora získají pouze menší část Bosny a Hercegoviny, kdežto větší část připadne jí. Klíčovým sporným bodem se stal vznik Bulharska. Podle rakouské interpretace dohoda zapovídala vznik „nového velkého jednotného slovanského státu“.¹²⁴

Válka s Turky se nevyvíjela dobře především pro Srby, navzdory ruské pomoci. Čerňajevovy jednotky sice ovládalo panslavistické nadšení, v boji se však příliš neosvědčily. Velký díl viny padal na samotného Čerňajeva. Jeho velitelská hvězda pohasla a odvrátili se od něho i jeho tradiční podporovatelé. Včetně Ignatěva, který o něm prohlásil, že během tažení jednal hloupě a obklopil se špatnou společností.¹²⁵ Stále více bylo zřejmé, že od naprosté porážky Srby uchrání pouze zásah Ruska.¹²⁶

Od 25. srpna se o způsobech řešení krize usilovně diskutovalo v krymské Livadii.¹²⁷ V carově přítomnosti jednali především následník trůnu carevič Alexandr Alexandrovič, kancléř Gorčakov, ministr vojenství Miljutin, ministr carského dvora hrabě Adlerberg, ministr financí hrabě Michail Ch Rejtěrn a Ignatěv. Jasným zastáncem vojenského řešení byl pouze Miljutin, mající k dispozici strategický plán války s Portou vypracovaný generálem Nikolajem N. Obručevem. Plán počítal

¹²² VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 209. Srov. NIKITIN. *Slavjanskije komitěty*, s. 286, 311, 319-320.

¹²³ MILJUTIN. *Dnevník 1876-1878*, s. 95 (27. 7./8. 8. 1876).

¹²⁴ BRIDGE, F. R. *From Sadowa to Sarajewo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*. London – Boston 1972, s. 77-80; RAUSCHER. *Die Fragile Grossmacht*, s. 251-252; DIÓSZEGI. *Die Aussenpolitik*, s. 112-114. Dvě různé podoby dohody viz *Sborník dogovorov Rossii s drugimi gosudarstvami, 1856-1917*. Moskva 1952, s. 144-148.

¹²⁵ MACKENZIE. *Lion of Tashkent*, s. 184; KARCOV. *Za kulisami diplomatii*. In: *Russkaja starina* 1908, č. 134, s. 311-312.

¹²⁶ MILJUTIN. *Dnevník 1876-1878*, s. 158 (16./28. 11. 1876).

¹²⁷ AJRAPETOV. *Vněšnjaia politika*. Vol. 3., s. 331-339.

s osvobozením celého „Velkého Bulharska“ a v případě potřeby i dobytím Konstantinopole. Podle Obručeva byl pravděpodobný konflikt s Velkou Británií a v takovém případě „bude lepší se s ní střetnout v Konstantinopoli, než se bit u našich břehů.“ Celé tažení mělo být rychlé – od mobilizace k branám Konstantinopole za tři až čtyři měsíce.¹²⁸ Ignatěv zastával středovou pozici. Válku nechtěl, ale také nesouhlasil s dosavadním postupem ministerstva zahraničí. Pokládal ho za polovičatý a nedůsledný a byl velmi nespokojen, že Gorčakov místo jeho návrhů neustále bere ohledy na dobré vztahy s Vídní.¹²⁹

Přednost nakonec dostalo diplomatické řešení, byť doprovázené vojenskou hrozbou. Alexandr II rozhodl 21. září (3. 10.) o mobilizaci tří vojenských okruhů (Oděsa, Charkov, částečně Kavkaz) a Ignatěv předal carovým jménem 19. (31.) října 1876 Portě ultimátum, aby do 48 hodin souhlasila s příměřím, jinak Rusko přeruší diplomatické styky a zahájí proti Portě vojenské operace. Podle velvyslance v Londýně hraběte Petra Šuvalova se jednalo o pouhou hrozbu, mající uklidnit veřejné mínění v Rusku, krajně rozhořčené novou srbskou porážkou a ztrátami v ruském dobrovolnickém sboru.¹³⁰ Tlak na Portu zapůsobil a příměří se Srbskem podepsala. Mírová smlouva byla uzavřena v Konstantinopoli 16. (28.) února 1877 a potvrdila předválečný status quo. Pokračovala ovšem válka s Černou Horou, které se doposud dařilo v bojích mnohem lépe. Nevyřešena zůstávala rovněž bulharská otázka, tudíž krize rozhodně neskončila.

Během podzimních jednání velmoci i Porta souhlasily s uspořádáním konference v Konstantinopoli, čímž Ignatěv dostal příležitost ukázat své schopnosti a prosadit své řešení krize. Kníže Gorčakov stále věřil, že se lze vyhnout válce a spoléhal na vstřícnost mimořádného britského vyslance lorda Salisburyho.¹³¹ S ním se Ignatěv před začátkem konference každodenně scházel a diskutoval své návrhy na uspořádání poměrů v evropské části Osmanské říše. Británie byla připravena akceptovat autonomii Bulharska. Ne však v hranicích, které navrhoval Ignatěv. Salisbury jasně odmítl představu „Velké Bulharska“, tedy výrazné rozšíření Bulharska na jih za Balkánské hory až k Egejskému moři.¹³² Britský protinávrh předpokládal rozdělení Bulharska na dvě knížectví, přičemž ve východním z nich, hraničícím s Úžina-

¹²⁸ AJRAPETOV, Oleg Rudolfovič. *Zabytaja karjera „russkogo Moltke“*. Nikolaj Nikolajevič Obručev. Sankt Petěrburg 1998, s. 146-149. Text Obručevova memoranda viz GAZENKAMPF. *Moj dněvnik*. Příloha č. 1, s. 1-5.

¹²⁹ IGNATĚV, *Zapiski*, In: *Istoričeskji vestnik*, 1914, č. 136, s. 57-58, 81-83.

¹³⁰ *Derby diaries*. 19./31. 10. 1876, s. 339.

¹³¹ MILJUTIN. *Dnevnik 1876-1878*, s. 156 (13./25. 11. 1876), 158 (15./27. 11. 1876).

¹³² FO 424/37, č. 21, telegram Salisburyho Derbymu, 27. 11. (8. 12.) 1876. Srov. MILLMAN, *Britain*, s. 209-210.

mi, by si podržela vliv Osmanská říše. Ignatěv proti tomu zjevně zásadní výhrady neměl.¹³³

Bylo zřejmé, že právě Ignatěv a Salisbury budou mít na chystané konferenci hlavní slovo. Ignatěv dlouhodobě pracoval proti britskému velvyslanci Elliottovi, který si také nepočínal právě obratně. Díky jeho jednání panoval v Konstantinopoli převládající dojem, že Britové za všech okolností podpoří Turky proti Rusům. Salisbury ovšem rozhodně nebyl turkofil, právě naopak.¹³⁴ Jeho žena mu zdatně sekundovala. Oba navázali překvapivě těsné vztahy s manželky Ignatěvovými a brzy se roznesla zvěst, že Ignatěvová se pokoušela Salisbury svést. Spíše se jednalo o nezávazné flirtování a Salisbury nebyl jeho prvním objektem. Ignatěv flirty své ženy využíval k získávání vlivu na příslušné diplomaty.¹³⁵

Jedenáctého (23.) prosince se na ruském velvyslanectví sešla první konference zahraničních velvyslanců, bez turecké účasti. Ignatěv předsedal z pozice doyena diplomatického sboru. Základem Ignatěvova programu na konferenci zůstal návrh vytvoření bulharského státu, jehož hranice by sahaly až k Egejskému moři. „Velké Bulharsko“ by zůstalo autonomním územím v rámci Osmanské říše, ovšem moc sultána by byla ryze formální. Naproti tomu lord Salisbury nadále preferoval rozdělení Bulharska a bylo zcela jasné, že Velké Bulharsko je pro Londýn nepřijatelné z etnického i strategického hlediska.¹³⁶ Rozdíl v názorech byl evidentní a je třeba ho pokládat za zcela zásadní i pro další vývoj východní krize. Buď si Ignatěv uvědomoval, že jeho vize je pro Brity nepřijatelná, a potom na jaře 1878 po podepsání san-stefanského míru nemohl čekat britský aplaus. Nebo byl přesvědčen, že jeho vize je průchodná, a v takovém případě se stal obětí sebeklamu. Postoj Velké Británie byl dostatečně jasný.

Ignatěv dále navrhoval okupaci Bulharska. Tím se mělo předejít riziku masakrů civilistů ze strany Turků. Pokud by nedošlo k jiné dohodě, okupační armádu se nabídlo vyslat Rusko. Salisbury a Elliot to odmítli a Ignatěv zase nepřipouštěl možnost, aby se na bulharské území vkročili Britové. Když se ukázalo, že možnost okupace bulharského území některou z velmocí je neprůchozí, Francie navrhla vyslat malý expediční sbor belgických vojáků, v počtu tří až pěti tisíc mužů, což znamenalo spíše o policejní sílu, než okupační jednotky. Ignatěv se tomu příz-

¹³³ FO 424/37, č. 26, telegram Salisburyho Derbymu, 30. 11. (11. 12.) 1876.

¹³⁴ CHARMLEY. *Splendin Isolation?*, s. 64.

¹³⁵ Podobně si pohrával ruský velvyslanec v Londýně hrabě Petr Šuvalov s manželkou ministra zahraničí Derbyho. Lady Derby byla polichocena Šuvalovou pozorností a tím, že s ní diskutoval o politice. Lady Derby si užívala svoji politickou roli a domnívala se, že může přispět k zlepšení britsko-ruských vztahů. Mnoho z informací, které si Derby se Salisburyem vyměňovali, se přes Šuvalova dostalo ke Gorčakovovi a Ignatěvovi. Ruský velvyslanec měl aktuálnější informace z Londýna než Salisbury, což Angličana rozčílovalo. Srov. *Russo-British Relations During the Eastern Crisis*. In: *Slavic Review*, 1925, roč. 4, č. 11, s. 452; MILLMAN. *Britain*, s. 212.

¹³⁶ MILLMAN. *Britain*, s. 534, n. 21; TNA, FO 424/37, Salisbury Derbymu 23. 12. 1876/4. 1. 1877.

působil.¹³⁷ V každém případě byl připraven slevit z původního plánu a domluvit se Brity. V Londýně v téže době nebyli příliš nadšeni ze Salisburyho spolupráce s Ignatěvem. Ministr zahraničí Derby se domníval, že se jedná o ruskou past, neboť Porta nepřijme závěry konference. V takovém případě by byla nezbytná buď širší mezinárodní akce s britskou účastí (které se Londýn chtěl vyhnout), nebo akceptace faktu, že Rusko provede s Turky, co uzná za vhodné. Britská vláda se nicméně shodla, že v případě rusko-turecké války nemůže Porta počítat s britskou pomocí.¹³⁸

Konstantinopolská konference mohla být hvězdnou hodinou Ignatěvova působení na Bosporu. Jejím svoláním dosáhl toho, o co usiloval v předchozích měsících: soustředit jednání pod svou kontrolu. Jenže přecenil své možnosti. Konference uvízla v slepé uličce, jelikož Turci odmítali přijmout závěry velmocí. Zásadně nesouhlasili s přítomností zahraničního expedičního sboru ani s dozorem mezinárodní komise, neboť by to znamenalo ztrátu svrchovanosti. Ignatěv pokusil zvrátit situaci svým tradičním způsobem – úskočnými manipulacemi, polopravdami nebo i lží. Přesvědčoval Turky, že návrhy, s kterými nejvíce nesouhlasí, jsou dílem Britů a pokud by uzavřeli separátní dohodu s Ruskem, získali by mnohem lepší podmínky. Ani tyto manévry však nevedly k úspěchu a konference ztroskotala. Salisbury následně napsal do Londýna, že Ignatěv je „jedním ze dvou největších lhářů v Evropě“. První příčku, byť jen těsně, si vysloužil osmanský velkovezír Midhat Paša.¹³⁹ Musíme ovšem připustit, že na krachu konference se výrazně podepsali Britové. Velvyslanec Elliot přispěl svým dílem a na základě jeho rad se sultán Abdülhamid II. uchýlil k rafinovanému manévru: v zahajovací den konference oznámil, že vydá ústavu, která zajistí všechny nezbytné reformy. Řídit se závěry konference nepokládal za nutné a Turci na následujících plenárních jednáních skutečně všechny návrhy odmítali. Definitivní odmítnutí zopakoval velkovezír Midhat Paša v závěrečný den konference 6. (18.) ledna.¹⁴⁰

Ruská vláda nespolehala pouze na Ignatěva. Paralelně ke konstantinopolské konferenci pokračovala v jednání s Vídní pro případ, že by Turci závěry konference odmítly. A průběžné zprávy svědčily, že k tomu dojde.¹⁴¹ Patnáctého ledna Novikov a Andrassy podepsali vojenskou konvenci, po níž 18. března následovala politická konvence. Obě dohromady tvořily tzv. Budapeštskou konvenci, jež stvr-

¹³⁷ *Derby diaries*. 25. 11./7. 12. 1876, s. 349; MILLMAN. *Britain*, s. 215. Srov. MILJUTIN. *Dnevník 1876-1878*, s. 161-162, 163 (zápisy z 27. 11./9. 12. 1876 a 29. 11./11. 12. 1876).

¹³⁸ *Derby diaries*. 30. 11./12. 12. 1876, s. 351; 10./22. 12. 1876, s. 354. Srov. CHARMLEY. *Splendid Isolation?*, s. 65.

¹³⁹ *Derby diaries*. 26. 12./7. 1. 1877, s. 365.

¹⁴⁰ AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*, s. 350-351; ANDERSON *Eastern Question*, s. 191-192; MILLMAN. *Britain*, s. 221-229.

¹⁴¹ Car Alexandr II. v soukromé korespondenci označil konferenci za „ne víc než smutnou komedii, která nepovede k ničemu jinému než k válce.“ SAFRONOVA, Julija. *Jekatěrina Jurjevskaja. Roman v pismach*. Sankt Petěrburg 2017, s. 208.

dila a mírně upravila dohodu ze Zákup: zajišťovala neutralitu Rakousko-Uherska v případě rusko-turecké války výměnou za rakouskou okupaci Bosny a Hercegoviny. Ministr zahraničí Andrassy opět kategoricky odmítl možnost vzniku velkého slovanského státu, ať už Srbska, nebo Bulharska. Nicméně i Budapešťská konvence byla formulována relativně vágně. Připouštěla vznik nových států – nejenom Bulharska, ale teoreticky také Albánie – a rozsáhlé územní změny (například ve prospěch Řecka). Jednalo se o momentální vrchol rusko-rakouské diplomatické spolupráce.¹⁴²

Ignatěv dostal novou příležitost předvést své diplomatické schopnosti. V únoru odjel na diplomatickou misi s cílem získat souhlas velmocí, především Velké Británie, s protokolem vycházejícím z ujednání konstantinopolské konference.¹⁴³ Osmanská říše měla uzavřít mír s Černou Horou, podobně jako se Srbskem, a demobilizovat. V případě splnění všech požadavků Portou, Rusko bylo připraveno rovněž demobilizovat. Je pozoruhodné, že Ignatěv vyrazel na mírovou misi, stále byl zastáncem míru a současně se netajil, že nejlepší by bylo dosáhnout zániku Osmanské říše. V memorandu Gorčakovovi, které si přečetl i car, Ignatěv nastínil několik variant řešení krize, obratem je ale zpochybnil a napsal, že bylo by po všech stranách výhodné jednou provždy zlikvidovat Osmanskou říši v Evropě, než opakovaně řešit tu či onu dílčí krizi a „připustit muslimskou anarchii na naší hranici“.¹⁴⁴

Informace o „Londýnském protokolu“ doputovaly do Londýna dřív, než Ignatěv. Velvyslanec jednal nejprve v Berlíně s Bismarckem a prostřednictvím německého velvyslance se s obsahem navrhovaného protokolu seznámili i Britové. Reakce na ostrovech byla smíšená. Deníky *The Times* a *Daily Telegraph* byly proruské a nabízely Rusku „čestný ústup“, zvláště pokud bylo ochotné demobilizovat. *The Daily News* označily protokol na neúčinný, protože byl příliš mírný. A *Pall Mall Gazette* jej pokládala za léčku.¹⁴⁵ Královna Viktorie, když se dozvěděla o Ignatěvovi misi, varovala ministra zahraničí Derbyho: „Dejte si pozor na ruskou a Bismarckovu past a nepřipojujte se k žádné demonstraci proti Turecku... Je to samozřejmě velice obtížné, ale nesmíme být zataženi do žádné společné akce, která by nás posunula do války.“ Rusku dlouhodobě více nakloněný lord Salisbury se domníval, že protokol byl velmi mírný a pokud by jej Británie odmítla a Rusko vstoupilo do války, vina by byla připisována především Londýnu.¹⁴⁶

¹⁴² Text konvence viz *Sborník dogovorov*, s. 149-155. Srov. BRIDGE. *From Sadowa*, s. 81-82; DIÓSZEGI. *Die Aussenpolitik*, s. 162-163; RAUSCHER. *Fragile Grossmacht*, s. 263.

¹⁴³ Popis mise z pohledu Ignatěva viz IGNATĚV, Nikolaj P. *Pojezdka grafa N. P. Ignatěva po jevropským stolicám před vojnoj 1877-1878 gg*. In: *Russkaja starina*, 1914, č. 3, s. 491-516; č. 4, s. 4-19; č. 5, s. 238-246; č. 6, s. 443-458; č. 7, s. 5-18; č. 8, s. 195-206; č. 9, s. 402-407.

¹⁴⁴ GARE, f. 730, d. 562, l. 3-4, 27. Memorandum z 12./24. 2. 1877.

¹⁴⁵ MILLMAN. *Britain*, s. 254.

¹⁴⁶ MILLMAN. *Britain*, s. 255.

Ignatěv, který cestoval s manželkou, pokračoval z Berlína do Paříže. Tam se s nimi setkal hrabě Šuvalov, který se pokoušel celou misi zastavit. Měl k tomu osobní i objektivní důvod. V prvním případě se jednalo o nevyslovené vyjádření nedůvěry jeho dosavadní práci v Londýně, jako kdyby neučinil vše, co mohl. V druhém případě bylo zřejmé, že Ignatěva čeká chladné přijetí, neboť jeho veřejná pověst byla špatná. Slovy lorda Derbyho: „*Ignatěv je všeobecně nepopulární, po právu se má za to, že je lhář a intrikán.*“¹⁴⁷

Ignatěv v Londýně svoji pověst potvrdil. Setkal se s většinou zahraničních vyslanců a nikdo nebyl příliš moudrý z jeho výroků. Německý velvyslanec hrabě Münster sdělil Derbymu, že večer mu Ignatěv vykládal o nevyhnutelnosti války, zatímco druhý den ráno tvrdil, že o míru nepochybuje. Ruskému vyslanci jeho upovídání rozhodně škodilo a co fungovalo snad v Kontantinopoli, v Londýně bylo kontraproduktivní. Lord Derby zhodnotil jeho misi jako jasně neúspěšnou: „*Hovoří plynně a chytře, ale to je všechno: jeho nepochybný talent pro intriky a úskočnou práci jeho reputaci v Anglii nezlepšil; jeho upovídání a intenzivní egoismus neodpovídají anglickému vkusu. Osobně není přitažlivý: pěkné čelo, ale tvář Tatara a prohnaný výraz, který ji charakterizuje, působí jako varování od přírody. Jedním slovem, není gentleman a nedokážu pochopit, proč nebo jak si získal Salisburyho.*“¹⁴⁸

Potíže, které Britové i Šuvalov očekávali, skutečně nastaly. Ignatěv nebyl ochoten garantovat ruskou demobilizaci, kterou Britové pokládali za nezbytnou pro akceptaci protokolu Portou. Ignatěv představil tři podmínky, které měla Osmanská říše splnit, aby mohlo Rusko demobilizovat: mír s Černou Horou; zahájení reform; zahájení odzbrojování. Těžko se však dalo čekat, že Turci začnou s odzbrojováním, když ruská armáda stala na hranicích. Stejně ale uvažovali Rusové: dokud trvalo povstání v Bosně a Hercegovině a dokud Černá Hora stále válčila s Turky, neviděli důvod k demobilizaci, což byl jeden z britských požadavků.¹⁴⁹ Při finalizaci textu protokolu Ignatěv nedokázal přimět ministra zahraničí lorda Derbyho k vypuštění bodu o ruské demobilizaci. Zároveň Ignatěv pokládal celý protokol za prázdnou a abstraktní deklaraci, neboť požadavky vůči Portě nebyly doprovázeny žádnými garancemi. Že by se během jednání sám dopustil nějakých chyb, si nepřipouštěl.

¹⁴⁷ *Russo-British Relations*. In: *Slavic Review* 1926, roč. 4, č. 12, s. 750. Šuvalov Gorčakovovi, 15. (27.) 2. 1877; *Derby diaries*. 18. 2. (1. 3.) 1877, s. 380. Obavy Šuvalova z Ignatěvovy mise potvrzuje Dmitrij Miljutin. Srov. MILJUTIN. *Dnevník 1876-1878*, s. 158 (19. 2./2. 3. 1877).

¹⁴⁸ *Derby diaries*. 10. (22.) 3. 1877, s. 384-385. Třeba dodat, že Salisbury v této době rozhodně nemyšlel o Ignatěvovi tak pozitivně, jako v počátku své mise v Konstantinopoli. Ignatěvovy intriky během konference v mnohém revidovaly jeho názor a krátce po skončení konference o něm referoval jasně negativně (viz pozn. 138).

¹⁴⁹ MILJUTIN. *Dnevník 1876-1878*, s. 200-201 (5./17. 3. 1877), s. 203 (9./21. 3. 1877).

Hlavní vinu svaloval na Derbyho a Šuvalova.¹⁵⁰ Londýnský protokol byl vydán 19. (31.) března 1877 a Porta jej podle očekávání odmítla přijmout.¹⁵¹

Po krachu konstantinopolské konference pokračovaly porady v Sankt Petěrburgu ve složení víceméně totožném s jednáními v Livadii z minulého roku. Evidentně posilovala válečná strana, neboť naděje na diplomatické řešení krize se rapidně snížila. Alexandr II. se pomalu přikláněl na stranu Miljutina a Obručeva a podle všeho přestal věřit v mírové řešení.¹⁵² Většina ministrů před válkou varovala (ministr financí Rejtěrn, ministr vnitra Timašev, ministr státních statků Valujev; mír samozřejmě preferoval Gorčakov) s odkazem na ekonomickou a celkovou vnitřní slabost Ruska. Podstatné však bylo mínění ministra vojenství Miljutina. I on nezačrýval obavy a byl si vědom, že například vojenská reforma (zavedena 1874) nebyla zdaleka dokončena, či že na Černém moři Rusko prakticky nemá válečnou flotilu. Současně však dospěl k závěru, že Rusko dospělo do situace, kdy nemá na výběr: „V dějinách států nevyhnutelně nastávají fáze, kdy i seabemírumilovnější státy se nemohou vyhnout válce. (...) Potřebujeme mír, ale nikoli mír za každou cenu, nýbrž mír čestný, byť bychom ho měli získat válkou“.¹⁵³

K rozhodujícímu posunu směrem k válce došlo během Ignatěvovy evropské mise. Odmítnutí londýnského protokolu válku učinilo prakticky nevyhnutelnou.¹⁵⁴ Prvního (13.) dubna válečná rada v Sankt Petěrburgu rozhodla o plné mobilizaci a 12. (24.) dubna Rusko vyhlásilo válku Osmanské říši. Válka s Portou však neměla znamenat válku s velmocemi. Car s Gorčakovem si rozhodně nepřáli opakování „krymského scénáře“. Nestáli o konflikt s Velkou Británií, ani nijak zvláště netoužili po rozpadu Osmanské říše.¹⁵⁵

Příčiny války byly složité a podle historika Vinogradova je zbytečné svalovat vinu primárně na Ignatěva.¹⁵⁶ S tím lze souhlasit; v spleti diplomatických vztahů jednání jednoho velvyslance nemohlo rozhodně být jediným důvodem. Nelze však

¹⁵⁰ IGNATĚV. *Pojezdka*. In: *Russkaja starina* 1914, č. 9, s. 406-407.

¹⁵¹ *Sbornik dogovorov*, s. 156-158.

¹⁵² Sdělil to své milence kněžně Jekatěrině Dolgorukové a není důvod nevěřit důvěrné korespondenci. Srov. SAFRONOVA. *Jekatěrina Jurjevskaja*, s. 208.

¹⁵³ GAZENKAMPE. *Moj dněvnik*. Příloha č. 2, s. 6.

¹⁵⁴ MILJUTIN. *Dnevnik 1876-1878*, s. 211 (18./30. 3. 1877); AJRAPETOV. *Zabytaja karjera*, s. 156-165. Válečné memorandum Obručeva z 7. února 1877 viz GAZENKAMPE, *Moj dněvnik*. Příloha č. 2, s. 1-6.

¹⁵⁵ ABRASH, Merritt. *Alexander II, Gorchakov and Great Britain, 1875-1878: A Study in Motivation*. In: *Canadian-American Slavic Studies* 1969, roč. 3, č. 2, s. 313-314, 318; VINOGRADOV, Vladilen Nikolajevič. *Geroi Šipky i tumany Londona*. In: *Novaja i novejšaja istorija*, 1978, č. 2, s. 113; VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 89; Kancler A. M. *Gorčakov – k dvustoletiju rožděnija*. Moskva 1999, s. 325.

¹⁵⁶ VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 215. Srov. LOPATNIKOV, V. A. *Pjedestal. Vremja i služenie kanclera Gorčakova*. Moskva 2004, s. 100.

ignorovat skutečnost, že Ignatěv nevypočitatelným jednáním byvším často v rozporu s oficiální linií Sankt Petěrburgu nepřispíval k rozpletení zamotaného klubka. Naopak situaci komplikoval a zahraniční diplomaty utvrzoval v mínění, že Rusko je nebezpečným agresorem, jemuž se nedá věřit.

Rusko-turecká válka a san-stefanský mír

Není zde naším záměrem popisovat vojenský průběh války, neboť s diplomatickou činností Nikolaje Ignatěva příliš nesouvisí. Navíc existuje řada publikací věnujících se vojenským aspektům rusko-tureckého konfliktu.¹⁵⁷ Ignatěv sice doprovázel Alexandra II. a Miljutina na frontu coby člen carovy svity a byl součástí Carského hlavního stanu, hlavní slovo však měli vojáci. Zatímco kancléř Gorčakov a velvyslanec v Londýně Šuvalov byli zastánci „malé války“ a odmítali dobytí Konstantinopole z ohledu na Velkou Británii, generálové sledovali maximalistické cíle. Vrchní velitel velkokníže Nikolaj Nikolajevič prohlásil, že diplomaté se vměšují do záležitostí, do kterých jim nic není. Stěžoval si také ministr vojenství Miljutin: „*Naše diplomacie se nepřestává hemžit a protivit vojenským plánům*“.¹⁵⁸ Podle generála Obručeva byl čestný mír možný jedině za případu, že bude dobytá Konstantinopol.¹⁵⁹ Ignatěv stejně jako většina ruského generálního štábu předpokládala, že Turci se nezmůžou na velký odpor, tažení bude rychlé a ruské vlajky zavlaží nad Bosporem.¹⁶⁰ Názorově se přidal v „vojenskému křídlu“, které pod dojmem vývoje války došlo k závěru, že by bylo nespravedlivé vůči Bulharům dopustit rozdělení jejich země.¹⁶¹ Jejich vize míru se tedy rozešla od představ Gorčakova, Šuvalova, a samozřejmě od představ Londýna nebo Vídně.

V Carském hlavním stanu Ignatěv jednal s mnoha zahraničními diplomaty a měl na starost také komunikaci s novináři. Zahraniční korespondenty především přesvědčoval o tureckých zvěrstvech proti pravoslavným. Pravidelně také besedoval s vojenskými atašé řady zemí, kteří byli carovými hosty. V jednom z takových hovorů přesvědčoval britského vojenského atašé plukovníka Fredericka A. Wellesleyho, že případná válka Británie s Ruskem by vůbec nemusela skončit porážkou Ruska. Naopak, Rusko podle Ignatěva mohlo počítat s pomocí Spojených států a spojená rusko-americká flotila by dokázala Británii odříznout od jejich ko-

¹⁵⁷ Základní popis průběhu války i pozdějších diplomatických jednání (San-Stefano, Berlínský kongres) viz RYCHLÍK. *Dějiny Bulharska*, s. 209-219. Z dalších publikací srov. ZOLOTAREV, Vladimir A. *Protivoborstvo imperij. Vojna 1877-1878 gg. – apofeoz vostočnogo krizisa*. Moskva 2005; AJRAPETOV. *Vněšnja politika*. Vol. 3, s. 371-493.

¹⁵⁸ MILJUTIN. *Dnevnik 1876-1878*, s. 244 (26. 5./7. 6. 1878).

¹⁵⁹ *Osoboje pribavlenije k opisaniju rusko-tureckoj vojny 1877-78 godov na Balkanskom poluostrove*. Vol. 4. Sankt Petěrburg 1901, s. 29.

¹⁶⁰ IGNATĚV. *Zapiski*. In: *Istoričeskij vestnik* 1914, č. 7, s. 64. Srov. GAZENKAMPF. *Moj dnevnik*, s. 46 (22. 6. 1877).

¹⁶¹ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 301-302.

lonií. Rusko by také mohlo podnítit protibritské povstání v Indii a kdoví, zda by v podobně kritické situaci nevy pukla v samotné Británii revoluce. Těžko říci, zda tomu Ignatěv opravdu věřil, nebo pouze hodlal zmást Wellesleyho, protože taková úvaha byla naprosto odtržena od reality. Věřil, že atašé bude informovat Londýn, kde však tato slova příliš nezapůsobí. Musel by je totiž podpořit velvyslanec Šuvalov činy v podobném duchu – a od něho Ignatěv podporu vskutku nečekal.¹⁶²

Po dlouhém obléhání Rusové 28. listopadu (10. prosince) konečně dobyli pevnost Plevno. Armáda překročila balkánské pohoří a postupovala dál do jižního Bulharska. Ignatěv v té době ze zdravotních důvodů pobýval v Rusku, nicméně dostal na starost přípravu podmínek očekávaného míru s Portou. První náčrt měl hotový už 1. prosince, a rozpracovanou první verzi mírové dohody dokončil 8. - 10. prosince, kdy pobýval v Kyjevě. Paralelně vypracovával mírovou smlouvu Nělidov; jeho projekt se od Ignatěvova lišil minimálně. Oba projekty výrazně překračovaly závěry konstantinopolské konference především v otázce hranic budoucího bulharského státu.¹⁶³

Rusko-turecké příměří bylo uzavřeno 19. (31.) ledna 1878 a 31. ledna (11. února) začala v Adrianopoli mírová jednání. Na ruské straně je vedli Ignatěv s Nělidovem, Osmanskou říši zastupovali Safvet Paša a Sadullah Paša.¹⁶⁴ Turecká delegace jednání neustále protahovala a doufala v zásah evropských velmocí, hlavně Velké Británie. Ignatěv, mající instrukce uzavřít mír co nejdříve, proto přesunul 12. (24.) února jednání do San Stefana, vesničky vzdálené pouze dvanáct kilometrů od Konstantinopole.¹⁶⁵ Přítomnost ruské armády v těsné blízkosti hlavního města na Turky nepochybně zapůsobila. Ruské požadavky byly přijaty v maximální míře.¹⁶⁶ Srbsko, Černá Hora a Rumunsko získaly plnou nezávislost. Bulharsko vzniklo v hranicích sahajících na jihu až k Egejskému moři a rozdělujících území Thrákie. Většina Makedonie připadla Bulharsku, které sice formálně zůstávalo vazalem Porty, fakticky ale knížectví disponovalo širokou nezávislostí.

Předpoklad, že Rusko docílí svých záměrů pouze cestou bilaterální dohody, se nevyplnil. Ignatěvova ambiciózní politika hrozila válkou s Británií, ale také s Rakousko-Uherskem, které interpretovalo san-stefanskou smlouvu jako přímé porušení zárukých dohod. Plán na vytvoření Velkého Bulharska byl neproveditelný, neboť nebyl akceptovatelný pro velmoci a realisté v Sankt Petěrburgu si toho byli vědomi. Alexandr II. nepočítal se souhlasem velmocí se san-stefanským

¹⁶² CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 205, 243-245. Wellesley nepokládal za důležité tuto epizodu zaznamenat ve svých vzpomínkách. Srov. WELLESLEY, *With the Russians*.

¹⁶³ ČERNOV. *Rossija*, s. 29; CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 312-313.

¹⁶⁴ Popis jednání z pohledu Ignatěva viz IGNATĚV. *San Stefano*, s. 130-137.

¹⁶⁵ IGNATĚV. *Zapiski*, s. 143-145, 162.

¹⁶⁶ AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*, s. 488-489; CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 316-317. Text san-stefanské smlouvy viz *Sbornik dogovorov*, s. 159-175.

mírem. V mezidobí mezi San-Stefanem a berlínským kongresem se car v soukromí velmi emotivně vyjadřoval na adresu Velké Británie, rozčiloval se na nad „cynickým Andrássem“ a proklínal Turky. Vědomí, že Rusko proti jednotnému odporu velmocí nic nezmuže, jej denervovalo.¹⁶⁷ Rusko si nemohlo dovolit válku s koalicí evropských mocností. Dokonce ani s jednou z nich. Státní finance byly vyčerpány dosavadní válkou. Ruské námořnictvo naprosto nebylo schopné čelit případným britským operacím v Baltském moři.¹⁶⁸

Ignatěvovi obhájci (např. Michail N. Onou) tvrdili, že San Stefano neznamenal porušení dohod s Rakousko-Uherskem, neboť tyto dohody se týkaly případu, kdy by došlo k rozpadu Osmanské říše nebo k obsazení Konstantinopole, a k něčemu takovému nedošlo. Dohoda ze Zákup zapovídala vytvoření velkého jednotného slovanského státu, ale povoloval konstituování Bulharska, Albánie a zbytku Rumélie jako nezávislých států: San Stefano nevytvořilo „velký kompaktní slovanský stát,“ ale nezávislé Srbsko, nezávislou Černou Horu a vazalské Bulharsko – toto Bulharsko bylo kompaktním státem, ale ne nezávislým.¹⁶⁹ Podobně se na san-stefanský mír dívaly i ruské nacionalistické a panslavistické kruhy. Smlouvu pokládaly za definitivní a neviděly důvod k svolávání mezinárodního kongresu, podmínky míru uvalené na Turky se jim zdály vzhledem k „slavnému ruskému vítězství“ velkorysé a hranice Bulharska zcela v souladu s předchozími dohodami. Michail Katkov dokonce upozorňoval, že proces budování bulharského státu není u konce, neboť mimo vzniklý stát stále zůstávají Bulhaři.¹⁷⁰ Tendenci hodnotit závěry San-Stefana jako „odpovídající konstantinopolské konferenci“ má i současná ruská historiografie.¹⁷¹ S tím však nelze souhlasit minimálně v jednom podstatném bodu: rozdíl představoval přístup k Egejskému moři, který Bulharsko san-stefanským mírem získalo.

Šance na obejití Bosporu, kterou tímto Rusko prostřednictvím Bulharska získalo, nemohla nechat evropské velmoci lhostejnými. S výrazným rozšířením území Bulharska nebylo spokojeno ani Srbsko a Řecko.¹⁷² Ignatěv sice chyběl u jednání v Zákupech a nebyl ani u podpisu Budapeštské konvence, nicméně již od první konstantinopolské konference dobře věděl, že Velké Bulharsko je nepřijatelné pro

¹⁶⁷ SAFRONOVA. *Knjaginja Jurjevskaja*, s. 211.

¹⁶⁸ Srov. FULLER, William C. *Strategy and Power in Russia 1600-1914*. New York 1992, s. 325-326; KIPP, Jacob W. *Tsarist Politics and Naval Ministry, 1876-1881: Balanced Fleet or Cruiser Navy?* In: *Canadian-American Slavic Studies*, 1983, roč. 17, č. 2, s. 151-179.

¹⁶⁹ SUMNER. *Russia and the Balkans*, s. 452n.

¹⁷⁰ KATKOV, Michail N. *Sobranije peredovych statěj Moskovskich vedomostěj. 1878 god.* Moskva 1897, s. 118-120 (úvodník z 9. 3. 1878). Dostupné na internetu: <https://www.prilib.ru/item/697674>

¹⁷¹ AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 488-489.

¹⁷² IGNATĚV. *San Stefano*, s. 248; AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 491-492; VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 239.

Brity. A to jednal s přátelsky naladěným Salisburym. V Adrianopoli a San Stefanu se Ignatěv nechal unést, jeho plán byl nesmírně riskantní a Rusku se nevyplatil. Ignatěv přitom obdržel upozornění od Gorčakova, že Vídeň striktně odmítá Velké Bulharsko. Pro uklidnění zahraničí Gorčakov sdělil britskému velvyslanci lordu Loftusovi, že mír bude mít pouze preliminární charakter a otázky evropského rozměru budou dořešeny na kongresu velmocí.¹⁷³ Vláda v Sankt Petěrburgu chtěla předejít konfliktu s velmocemi, takže Alexandr II. výslovně zakázal další postup armády na Konstantinopol, byť Ignatěv se domníval, že pro mírová jednání by vojenská kontrola Bosporu byla výhodou.¹⁷⁴

Vinu však nelze přičítat pouze Ignatěvovi. Zodpovědný byl systém, jakým ministerstvo zahraničí dlouhodobě fungovalo. Ledabylé řízení úřadu Gorčakovem vedlo k tomu, že sebevědomí jedinci typu Ignatěva prováděli nezávislou a svévolnou politiku. Při pevnějším vedení by těžko bylo možné, aby se vyslanci chovali tímto způsobem. Ruské vládní kruhy také nedokázaly pracovat s veřejným míněním, které se přeci jen v zemi formovalo. Nacionalistické panslavistické kruhy oslavovaly San Stefano jako velké ruské a slovanské vítězství a nemohly vzápětí akceptovat jeho revizi na Berlínském kongresu. Třebaže tato revize z pohledu racionálně uvažujících diplomatů typu Petra Šuvalova byla naprosto logickým krokem pro udržení základního souladu v koncertu velmocí. San Stefano vytvořilo i další problémy. S „Velkým Bulharskem“ bylo velmi nespokojené i Řecko a Srbsko.

Evropské mocnosti nesouhlasící se San-Stefanem měly být přesvědčeny o čestných úmyslech Ruska a jeho ochotě ke kompromisu. Bylo chybou vyslat Ignatěva na misi do Vídně, když ministr zahraničí Andrassy jej pokládal (oprávněně) za osobního nepřítele.¹⁷⁵ Muž, který byl všeobecně pokládán za protirakousky smýšlejícího intrikána, nemohl Rakušany přesvědčit, byť se snažil sebevíc. Zatímco Ignatěv ve Vídni zcela selhal, jeho konkurent Šuvalov uspěl ve své londýnské misi. Jeho role ovšem byla jednodušší, neboť panslavisté a jejich program se mu protivili a neměl nejmenší problém před Brity odsoudit san-stefanskou dohodu jako „nejhloupější krok, jaký jsme kdy učinili.“¹⁷⁶

San-stefanský mír a výsledky války byly revidovány mezinárodním kongresem v Berlíně (1./13. 6. – 1./13. 7. 1878).¹⁷⁷ O Ignatěvovi se sice chvíli uvažovalo jako

¹⁷³ LOFTUS, Augustus. *The Diplomatic Reminiscences of lord Augustus Loftus*. Vol. .2, 1862-1879, London 1894, s. 311-312; IGNATĚV. *San Stefano*, s. 82, 86.

¹⁷⁴ IGNATĚV. *San Stefano*, s. 76-77; AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 478-479.

¹⁷⁵ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 323-324.

¹⁷⁶ TAYLOR. *Struggle*, s. 249.

¹⁷⁷ O Berlínském kongresu srov. RYBAČENOK, Irina Sergejevna, *Rossija i berlinskij kongress 1878 goda*. In: *Novaja i novejšaja istorija*, 2018, č. 3, s. 142-168; RYBAČENOK. *Berlinskij kongress 1878 g.: mify i realnosť. Vněšněpolitičeskije interesy Rossii: istorija i sovremennost'*. Samara 2016. Srov. také AJRAPETOV. *Vněšnjaja politika*. Vol. 3, s. 493-514. Ze starší literatury viz NAROČNICKIJ, Alexej L. *Berlinskij kongress, Rossija i južnyje slavjane*. In: *Novaja i novejšaja istorija*, 1979, č. 2, s. 72-84.

o druhém hlavním členu ruské delegace po Gorčakovovi, ovšem s jeho nominací zásadně nesouhlasili britský premiér Disraeli, kancléř Bismarck a ministr zahraničí Andrassy. Vzhledem k vývoji posledních týdnů a Ignatěvovu renomé to nebylo překvapením, takže do Berlína odjel hrabě Petr Šuvalov, vycházející dobře s Brity.¹⁷⁸ Šuvalov v jednáních dokonce zastínil churavého Gorčakova a svým komunikačním talentem přispěl k hladkému průběhu kongresu. Řada bodů san-stefanské smlouvy zůstala zachována: nezávislost Srbska, Černé Hory a Rumunska a teritoriální zisky všech třech států. Rusko si mohlo ponechat zisky v Zakavkazsku (Kars, Ardahan) a jižní Besarábii (což se nelíbilo Rumunsko). Stvrzen byl i vznik Bulharska. Jenže jeho hranice byly výrazně upraveny. Bulharsko bylo zmenšeno, rozděleno na severní knížectví a jižní Východní Rumélii, která zůstávala autonomní součástí Osmanské říše, pod správou křesťanského guvernéra. Makedonie a Thrákie se celá navrátila Osmanské říši a přístup k Egejskému moři byl ztracen. V očích mnohých to znamenalo zásadní diplomatickou porážku. Rusko se však nemuselo obávat války s Velkou Británií či dokonce s koalicí velmocí.

Průběh kongresu a jeho závěry byly v Rusku silně kritizovány panslavisty. Jejich přední vůdce Ivan S. Aksakov veřejně napadl ruskou diplomacii, za což si vysloužil několikaměsíční vyhnanství na venkově. Moskevský slovanský výbor byl zrušen.¹⁷⁹ Nacionalisté v Rusku byli příliš opojeni San-Stefanem a nedokázali realisticky zhodnotit mezinárodní situaci.

Ignatěva neúspěchy poslední doby přemohly natolik, že onemocněl a celé léto zůstal na kyjevském panství. Po návratu do Petěrburgu v srpnu 1878 zjistil, že se ocitl na pomyslné „černé listině“ a v diplomacii pro něho momentálně není místo. Snad ho mohl těšit alespoň hraběcí titul, který získal díky povýšení svého otce Pavla N. Ignatěva v prosinci 1877. Odjel na zimu do Nice, a když se za rok vrátil do Ruska, dostal nabídku stát se dočasným generálním gubernátorem Nižního Novgorodu a dohlížet na slavné výroční trhy. Po zářivé diplomatické kariéře se jednalo o velkou změnu. Ignatěv nicméně svěřený úkol přijal a v Nižním Novgorodu zůstal do roku 1880.¹⁸⁰

Konec kariéry

Cestu na politické výsluní Ignatěvovi otevřela tragédie: 1. března 1881 Alexandr II. zahynul při atentátu teroristů z organizace Narodnaja volja. Nástup nového cara Alexandra III. znamenal výrazný obrat ke konzervativní politice.¹⁸¹ Do vlády se Ig-

¹⁷⁸ VINOGRADOV. *Balkanskaja epopeja*, s. 225-226.

¹⁷⁹ AKSAKOV, Ivan S. *Slavjanskij vopros*. Sankt Petěrburg 2015, s. 376-382; LUKASHEVICH, Stephen. *Ivan Aksakov 1823-1886. A Study in Russian Thought and Politics*. Cambridge, Mass., 1965, s. 141.

¹⁸⁰ CHEVROLINA. *Ignatěv*, s. 330-332.

¹⁸¹ ZAJONČKOVSKIJ, Petr A. *Krizis samoděržavija na rubeže 1870-1880 godov*. Moskva 1964. O obratu v státní politice po 1. březnu 1881 především kapitola č. 4 (s. 300-378).

natěv dostal především díky doporučení Konstantina Pobědonosceva. Prokurátor Nejsvětějšího synodu byl nejvlivnějším členem kabinetu a carovi navrhl Ignatěva coby ideálního kandidáta na ministra vnitra místo dosavadního hraběte Michaila T. Loris-Melikova.¹⁸² Jelikož panovník váhal, Ignatěv byl nejprve jmenován pouze ministrem státních statků a teprve 29. dubna 1881 ministrem vnitra.

Ignatěvovo jmenování přineslo okamžitou negativní reakci v zahraničí. Francouzský velvyslanec Duchâtel hlásil z Vídně do Paříže, že vstup Ignatěva do vlády vyvolal „nepříjemný dojem“.¹⁸³ Vzpomínky na San Stefano byly čerstvé a Vídeň se nepochybně obávala možného vlivu Ignatěva na cara. Německý velvyslanec generál von Schweinitz pokládal Ignatěva za lačného po moci, slávě a majetku, bez velkého ohledu na druhé. Hraběte ocenil jako „inteligentního, ale nezodpovědného“, s „jednoduchými názory“ na domácí politiku.¹⁸⁴

Domácí reakce na vstup Ignatěva do vlády nebyly o mnoho pozitivnější. Liberální historik K. D. Kavelin v dopise Dmitriji Miljutinovi popisoval „chaos, kompletní nepořádek a naprostou absenci energie, inteligence, znalosti a talentu ve vyšších vládních kruzích.“ Ignatěva pokládal za jednoho ze „slaboduchých fanatiků a intrikánů“, kteří „v kapse nosí klíče od škatulky s ruským národním duchem“.¹⁸⁵ Ignatěvovi rozhodně neprospěvala jeho pověst intrikána z doby diplomatické služby. Psali o něm jako o „ministru Chlestakovovi“ a „lhář-pašovi“.¹⁸⁶ A nebyly to jen ironické poznámky lidí odstavených od funkcí po 1. březnu 1881 nebo liberálů nespokojených s konzervativním obratem nové vlády. Jevgenij Feoktistov, ředitel cenzurního oddělení ministerstva vnitra, přirovnal svého šéfa k Nozdrevovi, notorickému lháři a antihrdinovi Gogolových *Mrtvých duší*.¹⁸⁷

Jako ministr vnitra si Ignatěv počínal velice aktivně a ambiciózně: angažoval se v přípravě zákonů regulujících práva židovského obyvatelstva v Rusku, což byla odpověď vlády na vlnu protizidovských pogromů na Ukrajině v letech 1881-1882.¹⁸⁸ Připravil nové bezpečnostní zákony (tzv. zesílená a mimořádná ochrana) reagující revoluční a teroristické aktivity strany Narodnaja volja.¹⁸⁹ Současně se neustále po-

¹⁸² K. P. Pobedonoscev i jeho korrespondenty. Pisma i zapiski. Vol. 1. Moskva – Petrograd 1923, s. 63; Pisma Pobedonosceva k Aleksandru III. Vol. 1. Moskva 1925, s. 316-317.

¹⁸³ Documents diplomatiques français 1871-1914, IIeme série (1871-1900), vol. 2 (janvier 1880 – mai 1881), Paris 1932, s. 433. Žpráva z Vídně, 12. 4. 1881.

¹⁸⁴ SCHWEINITZ, Hans Lothar von. *Denkwürdigkeiten.*, Vol. 2. Berlin 1927, s. 104.

¹⁸⁵ Iz pisem K. D. Kavelina k grafu D. A. Miljutinu, 1882-84 gg. In: *Vestnik Jevropy*, 1909, č. 1, s. 9, Kavelin Miljutinovi, 15. 1. 1882.

¹⁸⁶ Tamtéž. GRADOVSKIJ, Grigorij K. *Itogi, 1862-1897*. Kyjev 1908, s. 95-96 (dopis z 10. 4. 1882).

¹⁸⁷ FEOKTISTOV, Jevgenij. *Za kulisami politiki i literatury (1848-1896)*. *Vospominanija*. Moskva 1991, s. 197-198, 201, 210.

¹⁸⁸ VYDRA. *Židovská otázka*, s. 64-68.

¹⁸⁹ RUUD, Charles –STEPANOV, Sergei A. *Fontanka 16. The Tsar's Secret Police*. Montreal – London – Ithaca 1999, s. 52-53; ZAJONČKOVSKIJ. *Krizis samoděržavija*, s. 400-410.

ohlížel po křesle ministra zahraničí. Nahradit starého a již senilního Gorčakova bylo jeho hlavním cílem.¹⁹⁰ Car s rozhodnutím dlouho váhal, nicméně 9. června 1882 rozhodl ve prospěch Nikolaje K. Gierse, dosavadního Gorčakovova náměstka.

Ignatěvovu politickou kariéru fakticky ukončila aféra s tzv. Zemským sněmem. Ve spolupráci s Ivanem S. Aksakovem a Pavlem D. Golochvastvem se pokusil prosadit realizaci dlouhodobého politického snu slavjanofilů – obnovení instituce známé z Moskevské Rusi 16. a 17. století. Ignatěvův autorský podíl na projektu nebyl velký. Ministr měl sehrát roli politického realizátora, v čemž krutě selhal mimo jiné i proto, že se mu pro jeho upovídánost nepodařilo přípravu plánu utajit. V první řadě se ovšem slavjanofilská idea stavovského sněmu naprosto míjela s představami konzervativních byrokratů s Pobědonoscevem v čele. Jakmile se Pobědonoscev o projektu dozvěděl, jednoznačně ho před carem odmítl. Tak jak před rokem Pobědonoscev Ignatěva podporoval, nyní ho naprosto zatratil.¹⁹¹ Ignatěv nemohl počítat ve vládě s jakoukoli podporou a obrátil se proti němu i car.¹⁹² Nelze vyloučit, že Alexandra III. ovlivnily i zprávy o špatném dojmu z Ignatěva v zahraničí. Velkokníže Vladimír Alexandrovič psal bratrovi z Vídně 15. března 1882: „*Na všechny Ignatěvovy kroky tady reagují s podezřením a nelibostí, stejně jako všude jinde.*“¹⁹³ Rozhodující však byl názor Pobědonosceva a carovo osobní rozčarování z ministrova vystupování. Ignatěv se zapletl do vlastních lží a úskoků a Alexandr III. nehodlal trpět podobné eskapády. Na finální poradě o Zemském sněmu 27. května 1882 dal Ignatěvovi jasně najevo, že s jeho plánem nesouhlasí a pokud některý z ministrů nesdílí carský názor, měl by rezignovat.¹⁹⁴ Politická kariéra ambiciózního ministra se rázem skončila. Novým ministrem vnitra se stal konzervativní hrabě Dmitrij Tolstoj, což bylo v zahraničí – především ve Vídni – vřele uvítáno.¹⁹⁵

Ignatěvova šťastná hvězda definitivně zhasla. Se svým renomé nemohl počítat s návratem do vlády ani s vysláním na diplomatickou misi do zahraničí.¹⁹⁶ V následujících desetiletích pouze vzpomínal na bývalou slávu a chvíle, kdy jednal s evropskými diplomaty a byl v centru dění. Zůstal sice členem Státní rady, jednalo se však o velmi formální pozici bez reálného vlivu. Účastnil se panslavistických akcí

¹⁹⁰ DURMAN. *Time of Thunderer*, s. 305; *Perepiska Golochvastova s Aksakovym*. In: *Russkij Archiv*, 1913, roč. 51, č. 1, s. 104.

¹⁹¹ *Pisma Pobedonosceva k Aleksandru III.* Vol. 1. Moskva 1925, s. 380-382.

¹⁹² VYDRA. *N. P. Ignatěv*, s. 121-122.

¹⁹³ ZAJONČKOVSKIJ. *Krizis samoděržavija*, s. 468.

¹⁹⁴ FEOKTISTOV. *Za kulisami*, s. 207-210.

¹⁹⁵ *I Documenti diplomatici Italiani*. Seconda Serie 1870-1896. Vol. 15-16. Roma 1993, s. 64. Zpráva velvyslance di Robilanta z Vídně, 2./14. 6. 1882.

¹⁹⁶ Brzy po odvolání z úřadu ministra vnitra se vyrojily spekulace o jeho možném jmenování velvyslancem v Římě. Italy to upřímně vyděsilo. „*Hrabě Ignatěv je příliš neklidný, aby vyhovoval naší zásadně mírové a konzervativní politice*“, psal italský ministr zahraničí Mancini do Petěrburgu 6./18. 6. 1882. *I Documenti diplomatici Italiani*. Seconda Serie 1870-1896. Vol. 15-16, s. 76.

a soustředil se na psaní rozsáhlých memoárových textů, v nichž podrobně popisoval své mise a příslušně zdůrazňoval a zveličoval své úspěchy a zásluhy, případně ospravedlňoval své chyby. V petrohradském politickém životě zůstal až do své smrti tragikomickou postavou, kterou nikdo nebral příliš vážně.¹⁹⁷

I přes rychlý a předčasný konec kariéry Ignatěv byl důležitou postavou ruské diplomacie. Skrze něho lze dobře demonstrovat některé základní tendence ruské zahraniční politiky 50.-70. let 19. století. Zosobňoval imperiální ambice Ruska namířené tradičním i novým směrem: proti Osmanské říši, do Střední Asie, na Dálný východ. Patřil k prvním zástupcům nové, dravé generace diplomatů, kteří příliš (na rozdíl od Gorčakova a jeho lidí) nevěřili ve spolupráci s evropskými mocnostmi a více spoléhali na ruskou sílu. Ignatěv se rovněž nebál využívat pro ruské zájmy sílící nacionalismus malých slovanských národů a panslavistické tendence, které po krymské válce sílily v Rusku i mezi balkánskými Slovy. Tím vším představoval typ diplomata, který zdomácněl (byť nepřevážil) v ruské zahraniční politice druhé poloviny 19. století.

¹⁹⁷ POLOVCOV, Alexander A. *Dnevnik gosudarstvenogo sekretarja*. Vol. 2. 1887-1892. Moskva 2005, s. 15 (27. 1. 1887), 29 (21. 2. 1887), 437-38 (18. 1. 1892).

ETABLOVANIE SA RUSKEJ EMIGRÁCIE VO VEDECKOM A V KULTÚRNOM PROSTREDÍ MEDZIVOJNOVÉHO SLOVENSKA¹

Lubica HARBULOVÁ

HARBULOVÁ, Lubica. Establishing russian emigration in the scientific and cultural environment of interwar Slovakia. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. XX-XX.

Political emigrants who left Russia after the Bolsheviks came to power came into the consciousness of the Slovak public in the early 1920s. The Slovak population received Russian emigration quite favorably. The Russophile and Slavophilic-oriented part of the Slovak intelligentsia also contributed to this. Already in the first years of the creation of the emigrant community in Slovakia, the Russian intelligentsia was also represented in its social composition. Russian scientists from the field of social sciences were the first to start working at Slovak universities and cooperating with Slovak professional circles. In the interwar period, scientific research activities in the social sciences focused on the Faculty of Arts of the J. A. Comenius University in Bratislava and on the premises of the Matica slovenská based in Martin. Since the mid-1920s, Martin has become a „spiritual“ center of Russian-Slovak professional cooperation in the field of linguistics, literary science and Slavic studies. The preserved archival materials show that the representatives of Matica slovenská cooperated professionally with many Russian emigrants. The correspondence of Jozef Škultéty with V. A. France, A. L. Petrov, G. J. Gerovský, the correspondence of Stanislav Mečiar with P. Bogatyrev, Andrej Mráz and Roman Jakobcs have been preserved. Russian experts working at Comenius University in Bratislava - V. A. Pogorelov, A. V. Isačenko - also worked closely with Matica Slovenská. Russian emigrants also made their contribution to the research of historical sciences (J. J. Perfeckij) and philosophy (N. O. Losskij). Scientific and professional production, which arose from the cooperation and interaction of Slovak and Russian experts in the field of social sciences, forms an integral part of Slovak and Russian science and culture of the first half of the 20th century.

Key words: Russia, emigration, Slovakia, history, 20th century.

Politickí emigranti, ktorí opustili Rusko po nástupe bolševikov k moci vstúpili do vedomia slovenskej verejnosti začiatkom 20. rokov 20. storočia. Prvé početnejšie organizované skupiny emigrantov začali prichádzať na Slovensko od augusta 1921 loďami po Dunaji do Bratislavy a odtiaľ pokračovali vlakom do Prahy alebo do ďalších miest západnej Európy. Túto skutočnosť zaznamenala aj slovenská dobová tlač, ktorá na svojich stránkach informovala o príchode i osude emigrantov:

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0546/19 - Vklad ruskej emigrantskej inteligencie do rozvoja vedy a kultúry na Slovensku v rokoch 1920 – 1945.

„V stredu minulého týždňa prišlo do Bratislavy 143 Rusov, ktorí bojovali vo Wrangelovej armáde proti boľševikom. Po porážke Wrangelovej armády sa usadili v Carihrade a teraz odtiaľ odišli cez Bratislavu do Prahy, aby pokračovali vo svojich štúdiách na univerzite. Všetci sú vysokoškooláci, ktorí ušli z Ruska pred strašným boľševickým režimom.“²

Postupne sa slovenská verejnosť začala dozvedať ďalšie podrobnosti o emigrantoch z Ruska a prišla aj do bezprostredného kontaktu s tými, ktorí sa na Slovensku rozhodli usadiť. S pribúdajúcim počtom emigrantov usadených na Slovensku sa vytvorili dve centrá, kde žili početnejšie ruské emigrantské komunity. Bolo to hlavné mesto Bratislava a východoslovenské mesto Košice. V týchto mestách bola sústredená spolková, spoločenská i kultúrna činnosť emigrantov po celé medzivojnové obdobie.³

Slovenské obyvateľstvo prijímalo ruskú emigráciu vcelku priaznivo. Zásľuhu na tom mala aj rusofilsky a slovanofilsky orientovaná časť obyvateľstva, ku ktorej patrili okrem iných i bývalí legionári, ale aj časť slovenskej inteligencie. Reprezentanti slovenskej inteligencie ešte pred príchodom emigrantov zverejnili v tlači prvé výzvy na podporu ruských utečencov, pričom v nich apelovali na humanitné dôvody i slovanofilské tradície. V júli 1921 Vladimír Roy na stránkach Trenčianskych novín uverejnil výzvu pod názvom *Ruským bratom*, v ktorej sa uvádzalo: „*Nech sa deje v Rusku čokoľvek, pravý Slovan nesmie a nemôže necítiť s národom, ktorý splodil Gogola, Tolstého, Dostojevského, Puškina.*“⁴ Nedokončený rukopis výzvy pod názvom *Bratia* sa zachoval aj v pozostalosti slovenského spisovateľa, prekladateľa a tolstojovca Andreja Škarvana. Uvádza sa v nej: „*V ohavnej vojne ťažko zranené a šíalenou revolúciou ešte horšie dokaličené zo všetkých údov krvácajúce leží na zemi povalené Rusko. Ruský národ hladu mrie a biedu trie neslýchanú. ..Červení diabli zabijajú a vraždia ukrutnejšie a drzejšie ako všetci cári spolu. Na státisíce dobrých a vzdelaných Rusov bolo postrielených a druhé státisíce práve takých dobrých a vzdelaných túľajú sa ako žobráci po rozličných zemiach Európy a celého sveta. V poslednom čase došli podaktorí z tých nešťastných utečencov i k nám, zjavili sa pred našimi dvermi. Sú to bratia - najbližší nášmu srdcu a najmilší nám bratia.*“⁵ Približne v tom istom čase, v roku 1922, bol v Slovenských pohľadoch uverejnený aj prvý rozsiahlejší text o osudoch a činnosti ruských emigrantov z pera slovenského prekladateľa a redaktora Rudolfa Klačka.⁶ V príspevku poukázal na osud emigrá-

² Rusi z Wrangelovej armády v Bratislave. *Národné noviny* 1921, 18. 10. 1921, s. 4.

³ Bližšie o pobyte emigrantov z Ruska na území Slovenska pozri: HARBULOVÁ, Lubica: *Ruská emigrácia a Slovensko. (Pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939)*. Prešov: FF PU 2001.

⁴ ROY, Vladimír.: *Ruským bratom*. *Trenčianske noviny*. 10. 7. 1921, s. 1.

⁵ SNK - ALU Martin. Fond: Andrej Škarvan. O ruskej emigrácii. Sig. 22 I. 22.

⁶ KLAČKO, Rudolf.: O ruských veciach. *Slovenské pohľady*. 38, 1922, č. 9, s. 524 – 526.

cie, jej úlohu šíriť ruskú kultúru aj v týchto zložitých a ťažkých podmienkach, no pripomenul aj osud tých ruských spisovateľov, ktorí ostali v sovietskom Rusku.

Zverejňovanie výziev k slovenskej verejnosti o zapájanie sa do zbierok na podporu emigrantov z Ruska a zlepšenia ich sociálnych podmienok pokračovalo v slovenskej tlači sporadicky aj v nasledujúcich rokoch.⁷ Zástupcovia slovenskej inteligencie neostávali voči týmto zbierkam indiferentní a podľa svojich možností sa do zbierok zapájali. Potvrdzujú to aj mená niektorých predstaviteľov slovenskej inteligencie na zoznamoch prispievateľov. Svoju ľudskú spolupatričnosť s týmito ľuďmi takýmto spôsobom prezentovali napríklad slovenskí spisovatelia Hana Gregorová, Jozef Gregor – Tajovský, Elo Šándor či Elena Maróthy-Šoltésová.⁸

Už v prvých rokoch vytvárania sa emigrantskej komunity na Slovensku svoje zastúpenie v jej sociálnej skladbe mala aj ruská inteligencia. Ruskí vedci z oblasti spoločenskovedných disciplín boli prví, ktorí začali pôsobiť na slovenských vysokých školách a spolupracovať so slovenskými odbornými kruhmi. Hoci postupne sa rady ruskej inteligencie na Slovensku rozšírili aj o predstaviteľov prírodovedných a technických smerov a odborov alebo o zástupcov umeleckého sveta, no dominantné aktivity a úzka spolupráca ruských a slovenských vedcov sa naďalej realizovala hlavne v oblasti spoločenskovedných disciplín.

V medzivojnovom období sa vedeckovýskumné aktivity v spoločenskovednej oblasti sústredili na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave a na pôde celonárodnej kultúrnej inštitúcie Matice slovenskej sídliacej v centre Turca, v Martine. Práve Martin sa stal od polovice 20. rokov 20. storočia „duchovným“ centrom rusko-slovenskej odbornej spolupráce v oblasti jazykovedy, literárnej vedy i slavistiky. Postavenie Martina ovplyvnilo nielen to, že tu bolo sídlo Matice slovenskej, ale aj celková atmosféra, ktorá vládla v meste.

Atmosféru tohto turčianskeho mesta na konci 20. rokov 20. storočia z pohľadu ruských emigrantov zachytil v svojich spomienkach ruský inžinier N. A. Avenarius takto: „*Martin bol duchovným centrom Slovákov v jeho okolí žilo veľa Slovákov, ktorí desiatky rokov obchodovali so starým cárskym Ruskom. Mnoho z nich sa po októbrovej revolúcii vrátili do Martina a otvorili si tu obchody, v ktorých sa dalo dohovoriť po rusky alebo po slovensky. Bolo tu veľa starých rusofilov.*“⁹ Identický pocit ovládol aj ruského spisovateľa- emigranta Marka Slonima¹⁰, ktorý do knihy o potulkách po

⁷ Pomoc ruským uprchlíkom. *Slovenský denník* 23. 1. 1923, s. 4.

⁸ Napríklad Elena Maróthy-Šoltésová v rokoch 1932 - 1934 každoročne prispievala finančne sumou 100 Kč na Ruský vianočný večer, ktorý organizovali študenti Gallipolijci v ČSR. In: SNK – ALU Martin. Fond: Elena Šoltésová. Sig.: M 98 J 22b.

⁹ AVENARIUS Nikolaj: Kremnistij puť. Moskva 2012, s. 295.

¹⁰ Mark Lvovič Slonim (1894 – 1976) – ruský literárny kritik a historik, publicista. V emigrácii bol od roku 1919. Po krátkom pobyte vo Francúzsku a v Taliansku, prišiel v roku 1920 do Československa. Zotrval tu do konca 20. rokov. Neskôr žil vo Francúzsku, USA, Švajčarsku. Zomrel vo Francúzsku.

Slovensku napísal: „*Stretávam tu starčekov, ktorí s obdivom pamätajú to Rusko, ktorého už dávno niet...Inteligencia, stredné vrstvy majú Rusko naozaj radi, nevelmi rozumejú politickým a revolučným zvratom, ale hovorí z nich vnútro, city, predstavy, smútok po slovanskom veľikánovi.*“¹¹ Slovanofilská atmosféra mesta zapôsobila aj na ruských odborníkov, ktorí potom, čo začali spolupracovať s Maticou slovenskou a jej predstaviteľmi, prichádzali do Martina stále častejšie aj osobne. Mnohí z nich si toto mesto oblúbili, čo potvrdzuje aj početná zachovaná korešpondencia. Ruský historik a slavista Alexej Leonidovič Petrov¹² svoj vzťah k Martinu v jednom z listov vtedajšiemu predsedovi Matice slovenskej Jozefovi Škultétymu charakterizoval takto: „*«Мартин это теперь единственный уголок моей молодости, моего искреннего одушевления славянством, связанным с великой Россией. Теперь и России нет и ведь мои сверстники и друзья уже не существуют на свете. Тяжелее было бы для меня потерять и Мартин, лишится возможности хоть изредка подышать его воздухом.»*“¹³

Matica slovenská sa stala od polovice 20. rokov 20. storočia centrom slovensko-ruskej vedeckej spolupráce predovšetkým v oblasti lingvistiky, literárnej vedy a slavistiky. Medzi spoločenskovedné odborné periodiká vydávané v medzivojnovom období sa radila nielen kultúrno-spoločenská revue Prúdy alebo Elán, ale aj Maticou slovenskou vydávané a gestorované Slovenské pohľady. Renomované Slovenské pohľady ponúkali možnosti prezentácie odborných prác aj pre ruských lingvistov a literátov. Periodikum na svojich stránkach už v roku 1922 uverejnilo preklady z tvorby ruských spisovateľov Merežkovského, Kuprina, Zajceva. V nasledujúcich rokoch prinášali Slovenské pohľady pravidelne preklady mnohých ruských autorov (napríklad I. A. Bunina, A. M. Remizova)¹⁴, no súčasne uverejňovali aj odborné štúdie ruských odborníkov - emigrantov žijúcich na Slovensku alebo v Čechách. Príspevky ruských odborníkov, ale aj ukážky z umeleckej tvorby ruských spisovateľov vychádzali vďaka takým prekladateľom z ruštiny ako boli Mikuláš Gacek, Zora Jesenska, Rudolf Klačko, Jozef Pridavok a ďalší.

Z obojstranného záujmu o spoluprácu s Maticou slovenskou sa zrodili prvé pracovné a odborné kontakty medzi mnohými predstaviteľmi ruskej a slovenskej vedy a kultúry, z ktorých niektoré rokmi prerástli aj do osobných priateľstiev. Kontakty s ruskými odborníkmi udržiavali aj poprední predstavitelia Matice slovenskej, ku ktorým v sledovanom období patrili známy slovenský jazykovedec a literát Jozef

¹¹ SLONIM, Mark: *Po zolotoj trope. Čechoslovackije vpečatlenija*. Praha 1928, s. 56.

¹² Alexej Leonidovič Petrov (1859 – 1932) – ruský historik a slavista, profesor petrohradskej univerzity. Do Československa pricestoval v roku 1922. Žil a pôsobil v Prahe, odborne sa venoval výskumu Podkarpatskej Rusi.

¹³ SNK - ALU Martin. Fond: Jozef Škultéty sig. 49ACH17. List A. I. Petrova J. Škultétymu 3. 3. 1926.

¹⁴ Bližšie pozri: GUZYOVÁ, Oľga: *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov: Nauka 2002.

Škuléty, ktorý stal v rokoch 1919 – 1940 na čele celonárodnej inštitúcie. Z ďalších reprezentantov Matice slovenskej možno uviesť slovenského spisovateľa a básnika Štefana Krčméryho, literárneho kritika a publicistu Stanislava Mečiara či literárneho kritika a historika Andreja Mráza.¹⁵

Zachovalá korešpondencia Jozefa Škulitétyho je dôkazom jeho početných kontaktov s ruskými jazykovedcami a literátmi žijúcimi v emigrácii mimo Ruska. Jedným z nich bol aj ruský filológ, slavista Vladimír Andrejevič Francev,¹⁶ s ktorým sa Škulitéty poznal už od roku 1895, keď Francev prvýkrát zavítal do Martina. Ich korešpondencia sa dotýkala v prvom rade odborných otázok, konzultácii rozpracovaných vedeckých problémov, otázok spojených s publikovaním Francevových príspevkov na stránkach Slovenských pohľadov. Len zriedka sa dotkli osobných otázok. Výnimkou bol list V. A. Franceva z roku 1921, v ktorom Škulitétymu píše o svojom ťažkom postavení emigranta: *«Чувствую себя весьма не ловко и не приятно в положении без содержания. На старости лет да еще в эмигрантском настроении – это тяготно и больно. Но кто заглянет в нашу истерзанную душу и кто поймет нашу боль и наши печали?»*¹⁷ V 30. rokoch 20. storočia sa v Francevových listoch niekoľkokrát objavila úvaha o budúcnosti Slovanstva a o vzťahoch samotnej ruskej emigrácie k tejto idey: *« Мне страшно сознаваться и убеждаться что в нашу эмиграцию нашедшей приюта у славянских братьев холодный разум и трезвое наблюдение создают не только индифферентность к славянству, но прямо враждебное к нему чувство. Мне не верится, что в новой далекой не для нас стариков возрожденной России славянское сознание, славянские симпатии будут крепки и сильны, сильнее чем в России ушедшей в историю.»*¹⁸

Pravidelne si Jozef Škulitéty písal aj s už spomínaným ruským historikom a slavistom Alexejom Leonidovičom Petrovom, ktorého so Škulitéty spájali dlhoročné odborné kontakty ešte pred rokom 1917. A. L. Petrov potom čo sa usadil v Prahe obnovil kontakty so Škulitéty a začal prichádzať do Martina aj osobne. Vzájomná korešpondencia Škulitétyho a Petrova z veľkej časti pracovného a odborného charakteru dotýkala sa otázok možnosti publikovania v matičných periodikách, od-

¹⁵ Štefan Krčméry v rokoch 1922 – 1932 zastával post šéfredaktora Slovenských pohľadov, Stanislav Mečiar bol v rokoch 1940 – 1945 tajomníkom Matice slovenskej a súčasne v rokoch 1939 – 1944 aj šéfredaktorom Slovenských pohľadov, Andrej Mráz zastával post šéfredaktora Slovenských pohľadov v rokoch 1932 – 1939 a súčasne v rokoch 1930 – 1938 bol aj referentom literárneho odboru Matice slovenskej.

¹⁶ Vladimír Andrejevič Francev (1867 – 1942) – ruský filológ a slavista. Od roku 1919 žil v emigrácii v Prahe. Od roku 1922 až do roku 1937 bol profesorom Karlovej univerzity. Odborne sa venoval sa venoval bohemistickej problematike a dejín slovanskej filológie.

¹⁷ SNK - ALU Martin. Fond: Jozef Škulitéty. Sig. 49H12. List V. A. Franceva J. Škulitétymu.

¹⁸ SNK - ALU Martin. Fond: Jozef Škulitéty. Sig. 49H12. List V. A. Franceva J. Škulitétymu. 26. 10. 1926.

bornej diskusie, ale aj emociálnych výpovedí Petrova o jeho vzťahu k mestu i k Slovensku. V jednom z listov sa Petrov Škultétymu otvorene vyznáva aj so svojimi osobnými pocitmi: „Очень плохо себя чувствую и теряю всякую надежду, что увижу освобождение и возрождение великой России.“¹⁹

Na Jozefa Škultétyho sa často obracali aj ďalší ruskí emigranti (napríklad ruský jazykovedec a historik Georgij Julianovič Gerovskij)²⁰ alebo emigrantské spolky. Ich žiadosti sa väčšinou týkali prosieb o intervencie u vplyvných predstaviteľov Slovenska pri získavaní pracovných miest, získavanie hmotnej podpory alebo inej formy pomoci. Často sa neho obracali aj s prosbami o sprostredkovanie publikovania príspevkov na stránkach Slovenských pohľadov. Zachované pozdravy k Škultétyho životným jubileám sú dôkazom jeho kontaktov aj s ďalšími ruskými a ukrajinskými emigrantmi žijúcimi v Prahe alebo v ďalších európskych mestách (napríklad profesor Konovalov, D. Čiževskij, D. Vergun).

Kontakty s ruskými odborníkmi udržiavali aj Stanislav Mečiar, Andrej Mráz či Štefan Krčméry. Ich korešpondencia s ruskými emigrantmi sa dotýkala hlavne pracovných záležitostí a súvisela z veľkej časti s otázkami publikačných možností v Slovenských pohľadoch. K tým, ktorí prispievali do matičného periodika patrili aj ruský etnograf Piotr Grigor'jevič Bogatyrev²¹, ktorý svoje príspevky zasielal Stanislavovi Mečiarovi²² alebo Andrejovi Mrázovi, ktorého zásluhou vyšla v Matici slovenskej Bogatyrevova práca Funkcia národného kroja na moravskom Slovácku.²³

Vedenie redakcie Slovenských pohľadov prejavovalo záujem aj o spoluprácu s ruským lingvistom Romanom Jakobsonom²⁴. S návrhom na publikovanie jeho prác v Slovenských pohľadoch ho od roku 1932 niekoľkokrát oslovil Andrej Mráz. Obsahom ich korešpondencie boli otázky spojené s publikovaním Jacobsonových

¹⁹ SNK - ALU Martin. Fond: J. Škultéty.sig. 49ACH17. List A. L. Petrova J. Škultétymu. 2. 6. 1926

²⁰ Georgij Julianovič Gerovskij (1886 – 1959) ruský jazykovedec a historik pôsobil ako učiteľ na východe Slovenska v dedinke Čertižné prosil Škultétyho o pomoc pri získaní štátneho občianstva. Z korešpondencie vyplýva, že Škultéty v danej veci podnikol aj nejaké pomocne kroky. Neskôr pôsobil Gerovskij ako učiteľ v Užhorode a v Mukačeve. In: SNK – ALU Martin. Fond: Jozef Škultéty. Sig. 49I15.

²¹ Piotr Grigor'jevič Bogatyrev (1893 – 1971) – ruský etnograf a folklorista. Do Československa pricestoval v roku 1921. Bol členom Pražského lingvistického krúžka. V rokoch 1936 1939 prednášal slovanskú etnografiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V roku 1940 sa vrátil naspäť do Sovietskeho zväzu.

²² Korešpondencia P. Bogatyreva a S. Mečiara sa dotýkala odborných a pracovných tém. Napríklad v roku 1936 upozornil Stanislava Mečiara na Škarvanove denníky a presviedčal ho, aby Matica Slovenská sa pokúsila získať denníky od Škarvanovej ženy do fondov Matice slovenskej. In: SNK - ALU Martin. Fond: P. Bogatyrev. .Sig. 52F40. List P. Bogatyreva S. Mečiarovi 1. 2. 1936.

²³ SNK - ALU Martin. Fond: P. Bogatyrev Sig. 52F40. List P. Bogatyreva A. Mrázovi.

²⁴ Roman Ospovič Jakobson (1896 – 1982) – ruský lingvista a slvista. Od roku 1920 bol v emigrácii v Prahe, pôsobil aj na univerzite v Brne. Bol podpredsedom Pražského lingvistického krúžku. Československo opustil v roku 1939.

príspevkov v matičných periodikách, no uvažovali aj o možnosti odbornej prednášky Jacobsona v Martine.²⁵ Je známe, že Jacobson Martin aj osobne navštívil a jeho kontakty s Andrejom Mrázom pokračovali aj v nasledujúcich rokoch. Začiatkom roku 1936 Roman Jacobson pozval a pripravil prednášku Andreja Mráza v Prahe na tému Tolstoj a Slovensko. Jacobson ostal v spojení so slovenským vedeckým svetom aj v ďalších rokoch prostredníctvom písomných kontaktov s ďalšími slovenskými jazykovedcami a literátmi (napríklad Ľudovít Novák, L. Novomeský atď).

Druhé centrom rozvoja a výskumu spoločenskovedných disciplín na Slovensku v medzivojnovom období predstavovala Filozofická fakulta Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Na jej jednotlivých katedrách pôsobili aj ruskí odborníci, ktorí začiatkom 20. rokov 20. storočia prišli na Slovensko a začlenili sa nielen do pedagogickej činnosti, ale aj do vedeckovýskumnej činnosti samotnej fakulty i ďalších slovenských odborných inštitúcií, medzi ktorými nechýbala ani Matica slovenská.

Ústrednou osobnosťou ruskej odbornej emigrácie na Slovensku bol Valerij Alexandrovič Pogorelov.²⁶ V. A. Pogorelov žil na Slovensku v rokoch 1923 – 1945 a počas celého obdobia pravidelne spolupracoval s Maticou slovenskou, ale aj niekoľkými vedeckými spoločnosťami, ako napríklad Slovenská jazykovedná spoločnosť, ktorej bol členom. Výsledkom jeho intenzívnej a systematickej vedeckej práce bolo množstvo článkov a odborných štúdií, ktoré publikoval v takých periodikách ako Slovenské pohľady, Bratislava, Slávia, Byzantinoslavica či v zborníkoch literárno-vedného odboru Matice Slovenskej.

Roky strávené na Slovensku mu umožnili, aby sa osobne zoznámil s mnohými slovenskými odborníkmi v oblasti lingvistiky i literárnej vedy, ku ktorým patrili Anton Baník, Andrej Mráz, Stanislav Mečiar, no predovšetkým Ľudovít Novák, s ktorým ho spájali nielen odborné, ale aj priateľské vzťahy. Slovenskí vedci si vážili Pogorelovovu erudovanosť a oceňovali aj vedeckú úroveň jeho prác. Pri príležitosti jeho 70. narodenín Matica slovenská a Slovenská jazykovedná spoločnosť z iniciatívy Andreja Mráza a Ľudovíta Nováka sa rozhodli venovať mu zborník, ktorý mal byť venovaný Pogorelovej ústrednej výskumnej problematike – cyrilo-metodskej téme. Na zborníku mali participovať odborníci nielen zo Slovenska, ale aj zo zahraničia. Pôsobenie V. A. Pogorelova na Slovensku zhodnotil v svojom vystúpení na

²⁵ R. Jacobson na tieto ponuky niekoľkokrát ospravedlňoval pre časovú zaneprázdnenosť: Очень Вам признателен и за приглашение прочесть лекции в Мартине и за приглашение принять участие в журнале *Словенские взгляды*. Меня радует оба приглашения и в принципе принимаю оба. Как только будет время, приеду к Вам.“ In: SNK - ALU Martin. Fond: A. Mráz. Sig. 52K7. List R. Jacobsona A. Mrázovi. 31. 12. 1934)

²⁶ Bližšie o pôsobení V. A. Pogorelova na Slovensku pozri: HARBUĽOVÁ, Lubica: *Ruská emigrácia a Slovensko. (Pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939)*. Prešov: FF PU 2001, s. 103 – 110.

oslavách jeho spomínaného životného jubileá Andrej Mráz takto: „*Stopy vášho vedeckého účinkovania presahujú rámec pôsobenia univerzitného a tomuto vedeckému účinkovaniu dávali ste aj akcent ľudskej dobroty a noblesnoti.*“²⁷

V marci 1941 začal na Slovensku pôsobiť ďalší ruský jazykovedec, slavista A. V. Isačenko.²⁸ A. V. Isačenko pricestoval do Bratislavy na základe pozvania Stanislava Mečiara, no predovšetkým Ľudovíta Nováka, ktorý udržiaval kontakty s profesorom N. S. Trubeckým žijúcim vo Viedni, s ktorým A. V. Isačenko spájali rodinné vzťahy. A. V. Isačenko sa rýchlo etabloval v slovenskom vedeckom prostredí. Už v roku 1941 sa stal členom Jazykovedného odboru Maticy slovenskej a začal pravidelne prispievať do Slovenských pohľadov. Napríklad v rokoch 1943 - 1944 uverejnil na stránkach Slovenských pohľadov svoje príspevky o Eugenovi Oneginovi a o tvorbe N. S. Leskova.²⁹ Záujem A. V. Isačenko o spoluprácu s Maticou slovenskou ocenil aj jej vtedajší tajomník Stanislav Mečiar, keď v jednom z listov ich vzájomnej korešpondencie napísal: „*Som rád, že sa Vám z Maticy slovenskej aspoň knižnými vydavateľstvom môžeme odvdáčiť za pozitívny záujem, ktorý prejavujete o slovenské hodnoty a nádejame sa, že zo spoločnej práce s Vami vznikne mnoho dobrého.*“³⁰ A. V. Isačenko nadviazal odbornú spoluprácu nielen s Ľudovítom Novákom a Stanislavom Mečiarom, ale aj so slovenským prekladateľom Mikulášom Gacekom, ktorý prekladal jeho texty do slovenčiny, Andrejom Mrázom, E. Paulínom, A. Baníkom, J. Orlovským a ďalšími.

Ďalšou spoločenskovednou disciplínou, ktorej sa ruskí vedci pôsobiaci na Slovensku v rámci svojich vedeckovýskumných aktivít venovali bola história. V roku 1921 začal na historickom seminári Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave pôsobiť Jevgenij Julianovič Perfeckij.³¹ V roku 1922 sa habilitoval na docenta pre dejiny Ruska so zvláštnym zreteľom na dejiny Podkarpatskej Rusi. Problematika dejín Podkarpatskej Rusi sa stala primárnou témou jeho vedeckovýskumných aktivít. Tejto problematike venoval svoje monografické práce,³² ale aj odborné štúdie a články publikované hlavne na stránkach kultúrno-spoločenskej

²⁷ SNK – ALU Martin. Fond: Andrej Mráz. Sig. 52MM13.

²⁸ HARBUTOVÁ, Lubica.: Prvé roky pobytu A. V. Isačenko na Slovensku. *Slavica Slovaca*. 38, 2003, č.1, s. 60 - 63.

²⁹ ISAČENKO, A. V.: Čo je Eugen Onegin? *Slovenské pohľady*. 1943, s. 236 – 250. ISAČENKO, A. V.: N. S. Leskov - majster rozprávania. *Slovenské pohľady*. 1944, s. 35 – 45.

³⁰ SNK – ALU Martin. Fond: A. V. Isačenko. Sig. 16403. List S. Mečiara A. V. Isačenkovi. 4. 6. 1943.

³¹ O pôsobení E. J. Perfeckého bližšie pozri: DANIŠ, M.: Evgenij Julianovič Perfeckij a jeho podiel na rozvoji slovenskej historickej vedy. In: DANIŠ, M. (ed): *N. O. Losskij a podiel ruskej inteligencie v emigrácii na rozvoji slovenskej vedy*. Bratislava 2015, s. 20 -28.; DOSTAL, M. J.: Bratislavské roky historika Eugena Julianoviča Perfeckého. *Slovenské štúdie* 1995, č. 1, s. 51 – 56.

³² *Dvě stati k dejinám Podkarpatské Rusi*. Martin - Bratislava 1922, *Sociálně-hospodárske pomery Podkarpatskej Rusi ve století XIII. – XV*. Bratislava 1924, *Podkarpatské a haličskoruské tradície u králi Matyášovi Corvinovi*. Bratislava 1926.

revue Prúdy alebo v matičných Slovenských pohľadoch. V svojej publikačnej činnosti sa venoval aj popularizácii dejín Ruska, pričom dôraz kládol predovšetkým na hospodárske, filozofické a kultúrne aspekty najstarších ruských dejín. Formou odborných článkov sa snažil slovenskej verejnosti priblížiť aj osudy emigrácie z Ruska a jej problémy. J. J. Perfeckij spolupracoval s Maticou slovenskou, bol členom Učenej spoločnosti Šafárikovej a udržiaval odborné kontakty s mnohými slovenskými vedeckými pracovníkmi.

O popularizáciu ruských dejín na Slovensku sa zaslúžil aj bývalý ruský diplomat Georgij Nikolajevič Garin- Michajlovskij, ktorý sa v roku 1936 presťahoval z Prahy na Slovensku, do Bratislavy.³³ Profesionálne vedomosti diplomata a odborníka na medzinárodné právo zúročil v desiatkach publicistických článkov publikovaných v dvoch slovenských periodikách Slovenský denník a Slovák, s ktorými G. N. Garin-Michajlovskij pravidelne spolupracoval. Tematicky sa jeho publicistické články sa dotýkali aktuálnych otázok medzinárodných vzťahov v 30. – 40. rokoch 20. storočia, otázok medzinárodného práva a ruskej problematiky. Jeho články približovali slovenským čitateľom históriu Ruska v rôznych obdobiach dejinného vývoja, zahraničnú politiku cárskeho Ruska i ZSSR, ruskú kultúru i jej najvýznamnejších predstaviteľov. G. N. Garin-Michajlovskij počas života na Slovensku (1936 – 1945) sa pokúsil aj o prezentovanie svojich vedomostí a názorov formou vedeckých prác. Začiatkom 40. rokov 20. storočia pracoval nad knihou Dejiny Ruska, ktorá mala zachytávať vývoj Ruska od Kyjevskej Rusi po rok 1917. Kniha mala vyjsť v jednom z trnavských vydavateľstiev, vydaná však nebola.³⁴ Knižnej finalizácie sa dostalo až druhej práci Garina-Michajlovského Vznik slovenského štátu ako historická nevyhnutnosť európskeho rozvoja, ktorá vyšla v roku 1944.³⁵ Pri publikovaní publicistických článkov, knižných prác, ale aj prekladov umeleckej tvorby svojho otca, ruského spisovateľa N. G. Garin-Michajlovského, spolupracoval G. N. Garin-Michajlovskij so slovenskými prekladateľmi Rudalfom Klačkom, Antonom Prídavkom, Karolom Izakovičom a istý čas ho pracovné povinnosti spájali aj s Mikulášom Gacekom.

Ruskí odborníci – emigranti zanechali svoju stopu aj v rozvoji filozofie na Slovensku. Tento vplyv je spätý hlavne s menom Nikolaja Onufrejeviča Losského, ktorý prednášal na bratislavskej filozofickej fakulte v rokoch 1942 – 1945.³⁶ Okolo

³³ HARBULOVA, Lubica: Ruský diplomat Georgij Nikolajevič Garin-Michajlovskij a jeho pôsobenie na Slovensku. *Historický časopis*. 53, 2005, č. 2, s. 355 – 364.

³⁴ Z pripravovanej knihy sa zachovali iba úryvky, ktoré boli publikované na stránkach denníka Slovák v dňoch 24. 5. 1942, 9. 8. 1942, 15. 8. 1942, 26. 8. 1942, 13. 9. 1942.

³⁵ GARIN-MICHAJLOVSKIJ, Juraj.: *Die Entstehung der Slowakischen Republik als historische Notwendigkeit der Entwicklung Europas*. Bratislava 1944.

³⁶ Bližšie o pobyte N. O. Losského na Slovensku pozri: MATEJKO, Lubor.: N. O. Losskij a jeho filozofické dielo na Slovensku. In: *Acta Facultatis Philosophicae universitatis Šafarikanae. Rossica Slovaca* I. Bratislava 1992; MATEJKO, Lubor.: Bratislavské roky ruského filozofa N. O. Losského. *Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru*. 1992, č. 3.

N. O. Losského sa postupne vytvorila skupina, ktorá ovplyvnila vývoj slovenskej filozofie. Jej členmi boli A. Hirner, M. Chladný-Hajnoš, P. Gula, J. Papin a hlavne J. Dieška, ku ktorému mal Losskij najbližšie. Bol to práve J. Dieška, kto informoval v tlači slovenskú verejnosť o príchode tohto popredného ruského filozofa na Slovensko a vyjadril presvedčenie, že jeho pôsobenie bude veľkým prínosom práve v čase „*kedy začíname na Slovensku dopĺňať svoju kultúru filozofickou tvorbou.*“³⁷ Táto skupina na čele s N. O. Losskym položila základy pre vydávanie špeciálneho filozofického časopisu pod názvom Filozofický zborník. Počas trojročného pobytu na Slovensku N. O. Losskému vyšla v Martine monografická práca s názvom Podmienky dokonalého dobra³⁸ a jeho prítomnosť bolo cítiť aj v odborných diskusiách s ostatnými slovenskými filozofmi napríklad s I. Hrušovským.³⁹ Prínos pôsobenia N. O. Losského pre slovenskú vedeckú a vysokoškolskú obec ocenil známy slovenský historik, vtedajší dekan Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave, B. Varsík ešte v roku 1944: „*Pre vynikajúcu vedeckú a učiteľskú činnosť je pre tunajšiu fakultu jeho pôsobenie nielen prospešné, ale aj nepostrádateľné a nenahradiiteľné.*“⁴⁰ Sám N. O. Losskij sa v Bratislave cítil príjemne a v ďakovnom liste Dekanstvu bratislavskej filozofickej fakulty, keď žiadal vzhľadom na vek a zdravotný stav uvoľnenie od profesorských povinností, uviedol: „*Vymenovanie profesorom Slovenskej univerzity mi dalo možnosť pokračovať v mojej milovanej filozofickej činnosti a pracovať v príjemnom ovzduší slovenských vedcov a slovenskej akademickej mládeže.*“⁴¹

Vedecká a odborná spolupráca slovenských a ruských odborníkov v oblasti spoločenskovedných disciplín do roku 1945 bola intenzívna a prispievala k rozvoju daných vedných disciplín na Slovensku. Pôsobenie ruských odborníkov na Slovensku, ich vedecké práce publikované v odborných periodikách, vzájomná interakcia so slovenským vedeckým svetom, ako aj spolupráca slovenských a ruských vedcov žijúcich v emigrácii v Čechách alebo iných európskych krajinách boli faktory, ktoré pozitívne determinovali rozvoj slovenských spoločenskovedných disciplín (jazykoveda, literárna veda, história, filozofia, slavistika). Vedecká a odborná produkcia, ktorá vzišla z tejto spolupráce i interakcie tvorí neoddeliteľnú súčasť slovenskej a ruskej vedy a kultúry prvej polovice 20. storočia.

³⁷ DIEŠKA, Jozef.: Filozof N. O. Losskij na Slovenskej univerzite. *Slovák* č. 89. 19. 4. 1942, s. 11. N. O. Losskij mal k J. Dieškovi tiež blízko a zaujímal sa o neho aj potom, keď zo Slovenska odišiel. In: SNK - ALU Martin. Fond: N. Losskij. Sig.42E29.

³⁸ LOSSKIJ, N. O.: *Podmienky dokonalého dobra*. Martin 1944.

³⁹ DUPKALA, Rudolf.: *Reflexie európskej filozofie na Slovensku*. Michalovce 2001, s. 162 – 173.

⁴⁰ Archív UK Bratislava. Fond: R - UK. č. k. 70. Osobný spis profesora N. O. Losského.

⁴¹ Archív UK Bratislava. Fond: R - UK. č.k. 70. osobný spis profesora N. O. Losského.

PÔSOBENIE G. M. MEDVECKÉHO NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ¹

Luciána HOPTOVÁ

HOPTOVÁ, Luciána. Activities of G. M. Medvecký in Eastern Slovakia in the interwar period. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. XX-XX.

The Czechoslovak Republic in the interwar period was one of the few states that decided to accept emigrants from former Russian empire. For many emigrants, Czechoslovakia became a new home. One of them, was pedagogue, writer, cultural activist Grigorij Mihajlovich Medveckij. The aim of this analysis is to present activities of G. M. Medveckij in Eastern Slovakia in the interwar years.

Key words: Czechoslovak Republic, Eastern Slovakia, Košice, G. M. Medveckij.

Československá republika v medzivojnovom období prijala tisícky emigrantov z bývalého cárskoho Ruska a poskytla im morálnu i materiálnu pomoc. Pre mnohých emigrantov sa tak Československo stalo novým domovom.² Jedným z nich, ktorý tu našiel svoju novú vlasť, bol aj pedagóg, spisovateľ, významná osobnosť kultúrneho života medzivojnových Košíc – Grigorij Michajlovič Medveckij.³

G. M. Medveckij, potomok oravských vystaľovalcov v cárskom Rusku⁴, sa narodil 20. novembra 1899 v obci Bendery. Základne vzdelanie získal vo svojom rodisku. Vysokoškolské štúdium začal na Černovickej univerzite. To však neukončil a v roku 1921 prišiel na územie Československej republiky. Od tohto roku bol G. M. Medveckij riadnym študentom Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Univerzitné štúdium ukončil úspešne a začiatkom roku 1926 získal na tejto univerzite aj titul doktor filozofie.⁵ Svoje pôsobenie v Prahe ukončil G. M. Medveckij v po-

¹ Štúdiá je výstupom z projektu VEGA č. 1/0546/19 – *Vklad ruskej emigrantskej inteligencie do rozvoja vedy a kultúry na Slovensku v rokoch 1920 – 1945*.

² Problematike ruskej emigrácie na Slovensku sa venuje slovenská historička L. Harbulová v práci: *HARBULOVÁ, L. Ruská emigrácia a Slovensko. Pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939*. Prešov : Filozofická fakulta PU, 2001. 235 s.

³ V archívnych prameňoch a literatúre je možné nájsť aj rôzne varianty jeho mena (Gregor/ Gřegoř/ Řehoř) a priezviska (Medvecký/ Medvěcký/ Medvickij).

⁴ *Biografický lexikón Slovenska VI, M – N*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2017, s. 336. Heslo – Medvecký, Gregor.

⁵ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

lovici roka 1926 a od toho času bol jeho život spojený so Slovenskom, konkrétne dvoma slovenskými mestami – Košicami (1926 – 1938) a Trenčínom (1939 – 1976).

G. M. Medveckij bol na základe rozhodnutia Ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky od 1. septembra 1926 ustanovený za profesora na Československej štátnej obchodnej akadémii v Košiciach. Na tomto poste zostal do 30. júna 1928. Na akadémii vyučoval ruský jazyk a ruskú konverzáciu. Aj napriek tomu, že v košickom školstve pôsobil krátko, získal si priazeň kolegov i študentov. Túto skutočnosť potvrdzuje aj dokument – potvrdenie o pracovnom pomere zo dňa 10. januára 1929, v ktorom riaditeľ akadémie uviedol, že G. M. Medveckij si plnil svoje povinnosti svedomito, a že patril k veľmi dobrým učiteľom i vychovávateľom mladej generácie.⁶

Ďalším miestom pôsobenia G. M. Medveckého bolo Východoslovenské múzeum v Košiciach. Už v marci roku 1927 požiadal G. M. Medveckij Ministerstvo školstva a národnej osvety Československej republiky o preradenie z obchodnej akadémie do múzea. G. M. Medveckij pôsobil vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach v rokoch 1927 – 1938 na poste zástupcu riaditeľa, významného odborníka v oblasti múzejníctva a pamiatkovej starostlivosti Josefa Poláka.⁷ Sám si na začiatky v múzeu, ako aj na J. Poláka, spomínal takto: „Zoznámil som sa s ním začiatkom roku 1927, kde som prišiel pozrieť múzeum. Inštalácia zbierok urobila na mňa hrozný dojem. Ale knihovna sa mi veľmi páčila. Hneď som sa obrátil na riaditeľa múzea či by som nemohol sa stať knihovníkom, a či je miesto vakantné. Áno, znela odpoveď. Ale po dlhých ťahaniciach, takmer kalvárie, aj proti vôli Polákovej bol som ustanovený koncipistom spr. osv. služby. Ďalší môj pomer bol nekludný a plný nevládnosti. Hoci sme obaja prekonávali a nestarali sa jeden o druhého. Tak to trvalo do konca roku 1938.“⁸

Okrem starostlivosti o knižnicu, G. M. Medveckij v múzeu organizoval aj nedejnu výstavu. Počas svojho 11-ročného pôsobenia v múzeu inštaloval a otváral výstavy⁹, predmetom ktorých boli takmer všetci výtvarníci zo Slovenska z čias prvej republiky, výtvarníci z Podkarpatskej Rusi, ako aj umenie iných štátov.¹⁰ Veľmi zaujímavou výstavou, ktorú G. M. Medveckij aj sám otváral, bola napr. výstava umenia

⁶ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

⁷ O živote a aktivitách riaditeľa Východoslovenského múzea J. Poláka v medzivojnových Košiciach sa je možné oboznámiť v štúdiu: KOVAČIČ, J. JUDr. Josef Polák – kľúčová osobnosť kultúrnych dejín prvorepublikových Košíc. In „Kráľovstvo jedného jazyka a mravu je biedne a slabé.“ Prínos príslušníkov neslovenských etník a národností pre rozvoj Slovenska. Zborník z medzinárodnej konferencie. B. Geschwandtner – J. Gubášová Baherníková (zost.). Bratislava : VEDA, 2020, s. 147 – 163.

⁸ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

⁹ Bližšie o výstavách vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach v medzivojnovom období pozri: BARTOŠOVÁ, Z. – LEŠKOVÁ, L. *Košická moderna a jej presahy*. Košice : Východoslovenská galéria, 2013. 147 s.

¹⁰ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

Ďalekého východu – Tibetu, Mongolska a starej i novej Číny. Na jej otvorení G. M. Medveckij prítomných informoval, že ide o veľkú udalosť nielen pre múzeum, ale aj pre samotné Košice. „Doposiaľ košické Východoslovenské múzeum nehostilo vo svojich výstavných sáloch ničो podobného a rovnako je otázkou, jestli v brzku opäť Košičani budú mať možnosť soznámiť sa s Čínou vo výtvarnom umeníu.“¹¹

Počas pôsobenia v medzivojnových Košiciach bol G. M. Medveckij okrem práci v múzeu, aktívny aj vo viacerých kultúrnych a osvetových výboroch, komisiách či spolkoch. G. M. Medveckij, už ako občan Československej republiky¹², bol napr. členom umeleckej komisie Východoslovenského národného divadla v Košiciach, členom výboru Mestského osvetového sboru, členom rady pre cestovný ruch v Košiciach, a iných.¹³ Dlhodobo tiež spolupracoval s Miestnym odborom Matice slovenskej v Košiciach, či Miestnym odborom Živeny v Košiciach. Túto skutočnosť potvrdzuje napr. aj ďakovný list predstaviteľiek košickej Živeny, v ktorom mu vyjadrili úprimnú vďaku za spoluprácu. V liste zo dňa 27. novembra 1934 bolo uvedené: „Za Vašu milú a vzácnu spoluprácu i za prejav povedaný na našom všeslovianskom večierku, čím ste značne poslúžili snahám a veci – prijmite touto cestou dávaný Vám výraz našej úprimnej a srdečnej vďaky.“¹⁴

Po príchode do Košíc si G. M. Medveckij našiel cestu aj k ruskej komunite. Bol aktívnym členom spolku Ruský krúžok v Košiciach. Spolok vznikol v roku 1924 a jeho cieľom bolo zabezpečenie vzájomného styku miestnych obyvateľov s Rusmi, oboznamovanie tunajšej spoločnosti s ruskou kultúrou a poskytovanie podpory Rusom.¹⁵ Pre členov spolku a jeho sympatizantov organizoval G. M. Medveckij rôzne podujatia, besedy či prednášky. Len v priebehu roka 1930 realizoval napr. prednášky *Novodobá ruská literatúra* a *Masaryk a jeho styky s ruskými učenci a spisovateľmi*.¹⁶ Od roku 1930 bol G. M. Medveckij aj členom spolku *Jednota ruských emigrantov*, ktorý vznikol v Košiciach v marci 1930¹⁷ a jeho cieľom bolo poskytovať ruským emigrantom materiálnu, právnu a duchovnú podporu i ochranu.¹⁸

¹¹ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

¹² Československé štátne občianstvo bolo G. M. Medveckému udelené dňa 19. augusta 1927.

¹³ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

¹⁴ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

¹⁵ HARBUTOVÁ, L. Osobnosti ruskej emigrantskej komunity v medzivojnových Košiciach. In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 266.

¹⁶ Prednáška vyšla v roku 1930 aj v tlačenej podobe. In DOLENSKÝ, A. (sest.). *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*. Praha: Českolipská kniha a kamenotiskárna, 1936, s. 338. Heslo – Medvěckij G. M.

¹⁷ DŽUJKO, J. Obraz ruskej emigrácie na stránkach periodika Slovenský východ (1919 – 1937). In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 277.

¹⁸ HARBUTOVÁ, L. Osobnosti ruskej emigrantskej komunity v medzivojnových Košiciach. In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 266.

G. M. Medveckij povznášal úroveň kultúrneho a umeleckého života medzi-vojnových Košíc. Veľkou mierou sa tiež zaslúžil o vybudovanie pomníka ruským vojakom padlým na severovýchode Slovenska v čase prvej svetovej vojny v Bardejovských kúpeľoch. Na jeseň roku 1928 bol za týmto účelom vytvorený výbor, v ktorom okrem G. M. Medveckého boli v tom čase ďalej aj páni Petrikovič, Mutňanský, Očenášek, Štancl, Jemeljanov, Králik a Mydlík. Výbor ihneď po svojom vzniku zahájil verejnú finančnú zbierku na postavenie pomníka. Starostlivosť o túto zbierku neskôr prevzal Ruský krúžok v Košiciach na čele s predsedníčkou Soňou Stuchlíkovou.¹⁹

O snahe Ruského krúžku v Košiciach vybudovať pomník ruským vojakom publikoval Slovenský východ článok, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: „*Pomník, ktorý má byť zbudovaný v Bardejovských kúpeľoch, kde mal Brusilov, od ktorého sme čakali nedočkavo spásu, svoj stán, bude nielen symbolom úcty k slovanským vojakom, ktorí padli predsa i za nás, ale bude i pripomínať, že svetové válečné zápasenie, v ktorom sa viedol boj o svobodu alebo otroctvo, prevládalo sa i na pôdu našej vlasti, ktorá aspoň čiastočne stala sa dejiskom válečným.*“²⁰

A ako prišiel G. M. Medveckij na myšlienku vybudovania pomníku ruským vojakom? Vysvetlenie je možné nájsť v jeho článku *Slovania Rusom* publikovanom v Slovenskom východe, v ktorom bolo uvedené: „*Myšlienka postavenia pomníku vznikla u mňa v roku 1928, keď som prišiel do Zborova, a bolo vidieť pozostatky drôtových prekážok a zákopy, zarastlé trávou, modrými nezabúdkami. To vyvolalo v mojej duši roj myšlienok. Vtedy pred nedávnom boli usporiadané grandiózne slávnosti v Nemecku, odhalenie pomníku Tannenbergu, súčasne poľ. maršálovi Hindenburgovi. Boli tam všetci nemeckí maršáli a ešte predtým bol odhalený pomník víťazovi nad Nemcami, znamenitému vojvodcovi svetovej vojny maršálovi Fochovi. Vtedy stavala sa veľkolepá mohyla na Bradloch slovenskému hrdinovi generálovi M. R. Štefánikovi. V celých Čechách a na Morave, v každej dedine, väčšej a menšej, sú postavené pomníky s menami padlých vo svetovej vojne. Vo Francii videl som vo všetkých školách veľké mramorové tabule so zlatom vypísanými menami francúzskych obetí vojny. Jediné Rusko, ktoré prinieslo na oltár víťazstva najväčšiu obeť, zrútené Rusko, nemá ničoho podobného. Nezostal na živu ani jediný ruský vojvodca. V dnešnom boľševickom Rusku všetko sa sústreďuje k tomu, aby vyvolalo svetovú revolúciu a opäť krv. Neznám, aby v samotnom Rusku nejakým spôsobom uctili pamiatku padlých v četnom boji. A tam, kde priestory skutočne boli zborené čistou ruskou krvou za slovanskú vec, na celej bývalej ruskej juhozápadnej fronte, nie sú zaznamenané ani ruské víťazstvá, ani ruské porážky.*“²¹

¹⁹ MEDVECKÝ, G. *Slovania Rusom*. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 200, 1. 9. 1932, s. 2.

²⁰ Vybudujme pomník ruským vojakom, padlým u nás! In *Slovenský východ*, roč. XIII, 7. 6. 1931, č. 129, s. 4.

²¹ MEDVECKÝ, G. *Slovania Rusom*. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 200, 1. 9. 1932, s. 2.

Prostredníctvom verejnej zbierky bolo vyzbieraných dostatok finančných prostriedkov²² a dňa 4. septembra 1932 bol pomník²³ v Bardejovských kúpeľoch slávnostne odhalený. Na jeho odhalení sa zúčastnilo množstvo ľudí nielen z Bardejova a okolitých dedín, ale aj početná výprava z Košíc a iných východoslovenských miest. Slávnosť zahájila predsedníčka Ruského krúžku S. Stuchlíková, ktorá vo svojom príhovore uviedla, že odhalenie pomníka „...je aktom vďačnosti voči tým, ktorí položili životy za lepšiu budúcnosť sveta. Pomník je nielen symbolom večne živej slavianskej vzájomnosti, ale aj dokumentom ľudského súcitenia pre nešťastné obeti svetovej vojny.“²⁴ Na slávnostnom odhalení pomníka sa zúčastnil aj G. M. Medveckij, autor myšlienky postavenia pomníka. Ten vystúpil na tejto slávnostnej udalosti aj s príhovorom, v ktorom prítomným opísal boje v okolí Bardejova v rokoch prvej svetovej vojny.

Okrem toho, v deň slávnostného odhalenia pomníka, G. M. Medveckij publikoval v Slovenskom východe aj článok s názvom *Rusovia v Šariši za svetovej vojny. Z príležitosti postavenia pomníku padlým ruským vojakom na východnom Slovensku za svetovej vojny*. Čitateľom novín priblížil priebeh bojov na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. V závere článku G. M. Medveckij uviedol: „Češ im, ktorí sa u nás bili! U nás aj svoje životy obetovali. Ich hroby budú večne rozprávať o tom, že veľké Rusko povstalo na ochranu malého Srbska a myšlienky slovanskej, a sebaobetovaním, krvou a životami týchto bol uskutočnený aj národný sen. Bardejovský pomník padlým Rusom bude svedčiť o tom, že aj my uctili sme pamiatku padlých v čestnom boji!“²⁵

Výraz vďaky G. M. Medveckému za angažovanie sa vo veci postavenia pomníka²⁶ ruským vojakom vyjadril v roku 1933 Ruský krúžok v Košiciach. V dokumente zo dňa 3. novembra 1933 bolo uvedené: „*Vedenie Ruského krúžku v Košiciach má tu*

²² Verejnosť bola o stave verejnej finančnej zbierky informovaná v článkoch publikovaných v Slovenskom východe. V článkoch bol uverejnený aktuálny stav zbierky, ako aj mená prispievateľov a výška príspevkov. Išlo napr. o články: Na pomník padlým Rusom. In *Slovenský východ*, roč. XIII, č. 163, 19. 7. 1931, s. 5.; Sberka na pomník padlým ruským vojakom. In *Slovenský východ*, roč. XIV, 10. 1. 1932, č. 7, s. 4.; Akcia na postavenie pomníka padlým ruským vojakom. In *Slovenský východ*, roč. XIV, 18. 5. 1932, č. 114, s. 5.

²³ Pomník je dielom akademického sochára J. Vávru a stál 20 000 Kč. In Manifestácia slavianskeho a ľudského súcitenia. Odhalenie pomníka padlým ruským vojakom v Karpatoch. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 204, 6. 9. 1932, s. 3.

²⁴ Manifestácia slavianskeho a ľudského súcitenia. Odhalenie pomníka padlým ruským vojakom v Karpatoch. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 204, 6. 9. 1932, s. 3.

²⁵ MEDVECKÝ, G. Rusovia v Šariši za svetovej vojny. Z príležitosti postavenia pomníka padlým ruským vojakom na východnom Slovensku za svetovej vojny. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 203, 4. 9. 1932, s. 3.

²⁶ O pomníku v Bardejovských kúpeľoch vyšla aj krátka publikácia, ktorej autormi bol G. M. Medveckij a Jaroslav Stuchlík. Bližšie pozri: STUCHLÍK, J. – MEDVECKIJ, G. M. *Ruský pomník v Bardejově*. Praha : J. Štenc, 1935. 22 s.

čest informovať Vás, že na ostatnom výročnom zhromaždení, uskutočnenom 29. októbra 1933, bolo jednomyselne rozhodnuté vyjadriť Vám vďačnosť za niekoľkoročnú obetavú a produktívnu činnosť v Ruskom krúžku a za veľkú národnú vec – postavenie ruského pomníka v Bardejove obetiam Veľkej vojny. To isté zhromaždenie Vás za ruské národné zásluhy zvolilo za čestného člena Ruského krúžku v Košiciach.²⁷

Obrázok č. 1. G. M. Medveckij s manželkou Júliou pred pomníkom v Bardejovských kúpeľoch.²⁸

Ako už bolo vyššie spomenuté, G. M. Medveckij aktívne prispieval do Slovenského východu. Okrem článkov týkajúcich sa bojov na východnom Slovensku, boli predmetom jeho príspevkov aj československo-ruské vzťahy, slovanská vzájomnosť, ruskí emigranti, výtvarné umenie, hudba či archeológia. Tieto témy približoval aj čitateľom v *Národných listoch*, *Gazdovských novinách*, *Russkom golose*, *Památkach archeologických*, a iných. V poslednom menovanom periodiku publikoval napr. články *Hromadný nález z Boldogu (okr. Košice)*²⁹, či *Bronzové praehistorické pamiatky v košickom múzeu*³⁰.

Z jeho pera vyšli tiež preklady prejavov a článkov prvého československého prezidenta T. G. Masaryka³¹, z ruštiny preložil rozprávky od A. S. Puškina, a tiež mal zásluhu na vydaní prekladov M. Aldanova do slovenského jazyka.³² Do ruského

²⁷ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

²⁸ Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

²⁹ MEDVĚCKÝ, G. M. Hromadný nález z Boldogu (okr. Košice). In *Památky archeologické*, 1931, s. 92 – 93.

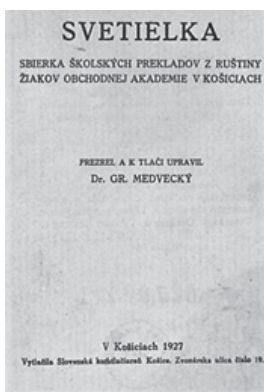
³⁰ MEDVĚCKÝ, G. M. Bronzové praehistorické pamiatky v košickom múzeu. In *Památky archeologické*, 1933, s. 24 – 28.

³¹ Napríklad: Т. Г. Масарик. Ян Амос Коменский (Лекция). / Перевёл с чешского Др. Гр. Медвецкий. Кошицы : Словенская книгопечатная в Кошицах, 1928. 16 с.

³² HARBUTOVÁ, L. Osobnosti ruskej emigrantskej komunity v medzivojnových Košiciach. In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 269.

jazyka naopak preložil rozprávku od Karla Jaromíra Erbena *Jurko s kozou*.³³ G. M. Medveckij je tiež autorom krátkej biografie československého ministra Františka Udržala.³⁴

Počas pôsobenia na košickej obchodnej akadémii zostavil aj publikáciu s názvom *Svetielka*.³⁵ Ide o zbierku školských prekladov (z ruského jazyka do slovenského) prác významných ruských spisovateľov, ktoré vyhotovili študenti 2. – 4. ročníka akadémie pod jeho vedením. Zbierka obsahuje sedem prekladov a preložené boli práce I. A. Bunina, V. J. Brjusova, I. S. Turgeneva, I. S. Nikitina, A. S. Puškina, I. S. Sokolov-Mikitova. G. M. Medveckij v úvode publikácie uviedol, že tieto preklady boli tiež uverejnené v Slovenskom východe a Gazdovských novinách. Publikáciu *Svetielka* venoval G. M. Medveckij slovenskému spisovateľovi, významnému predstaviteľovi slovanskej vzájomnosti a vernému priateľovi Ruska – Svetozárovi Hurbanovi-Vajanskému.³⁶

Obrázok č. 2. Titulná strana publikácie *Svetielka*.³⁷

Pôsobenie G. M. Medveckého na východnom Slovensku, jeho činnosť vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach³⁸, publikačné aktivity, spolupráca s Českoslo-

³³ *Юрка с козой : сказка / на русский язык с наречия домажлицких ходов пер. Григорий Медвецкий. Кошицы : 1929. 16 с.*

³⁴ МЕДВЕЦКИЙ, Г. *Франтишекъ Удржалъ*. Кошицы : Словенская типография въ Кошицах, 1928. 12 с.

³⁵ MEDVECKÝ, G. *Svetielka. Sbiierka školských prekladov z ruštiny žiakov Obchodnej akademie v Košiciach*. Košice : Vytlačila Slovenská kníhtlačiareň Košice, 1927. 15 s.

³⁶ MEDVECKÝ, G. *Svetielka. Sbiierka školských prekladov z ruštiny žiakov Obchodnej akademie v Košiciach*. Košice : Vytlačila Slovenská kníhtlačiareň Košice, 1927, s. 2.

³⁷ MEDVECKÝ, G. *Svetielka. Sbiierka školských prekladov z ruštiny žiakov Obchodnej akademie v Košiciach*. Košice : Vytlačila Slovenská kníhtlačiareň Košice, 1927, s. 1.

³⁸ Aj napriek tomu, že pôsobenie G. M. Medveckého skončilo v múzeu koncom 30. rokov 20. storočia, pracovníci a vedenie nezabúdali na jeho prínos pre múzeum. Svedčí o tom napríklad aj list

venským rozhlasom, a mnoho ďalších aktivít v kultúrnej a vzdelávacej oblasti boli ukončené v roku 1938. Od roku 1939 pôsobil G. M. Medveckij v Trenčíne³⁹, kde sa vrátil k učiteľskému povolaniu.⁴⁰ Ďalej šíril myšlienky slovanskej vzájomnosti, prednášal ruský jazyk na ľudových kurzoch, realizoval prednášky o výtvarnom umení, hudbe, či ruskej kultúre pre rôzne organizácie, a pokračoval aj v publikačnej činnosti.⁴¹ G. M. Medveckij, ktorý patril k najznámejším ruským emigrantom medzivojnových Košíc, zomrel 27. decembra 1976 v Trenčíne.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Archív

Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

Monografie, slovníky, preklady prác

BARTOŠOVÁ, Z. – LEŠKOVÁ, L. *Košická moderna a jej presahy*. Košice : Východoslovenská galéria, 2013. 147 s.

Biografický lexikón Slovenska VI, M – N. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2017. 795 s.

DOLENSKÝ, A. (sest.). *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*. Praha : Českolipská kniha a kamenotiskárna, 1936. 672 s.

HARBULOVÁ, L. *Ruská emigrácia a Slovensko. Pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939*. Prešov : Filozofická fakulta PU, 2001. 235 s.

MEDVECKÝ, G. – ŠEPOVALOV, A. (zost.). *Slovník rusko-slovenský s gramatikou, korešpondenčným slovníkom rusko-slov. a slov.-ruským a výslovnostou*. Trenčín : E. Ševčík a spol., 1944. 662 s.

MEDVECKÝ, G. *Svetielka. Sbiierka školských prekladov z ruštiny žiakov Obchodnej akademie v Košiciach*. Košice : výtlačila Slovenská knihtlačiareň Košice, 1927. 15 s.

Práce ruské, ukrajinské a bĕloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945. Díl I, svazek 2. Praha : Národní knihovna České republiky, 1996, s. 427 – 849.

STUHLÍK, J. – MEDVECKIJ, G. M. *Ruský pomník v Bardějově*. Praha : J. Štenc, 1935. 22 s.

МЕДВЕЦКИЙ, Г. *Франтишекъ Удржалъ*. Кошицы : Словенская типография въ Кошицах, 1928. 12 c.

vedenia Východoslovenského múzea v Košiciach z roku 1964, v ktorom mu blahoželali k jeho 65. narodeninám. V liste sa uvádzalo: „Dovoľte nám, aby sme k Vaším 65. narodeninám ako bývalému pracovníkovi Východoslovenského múzea tak menom kolektívu múzea ako i svojom zaželel do ďalšieho života veľa zdravia, spokojnosti a ďalších úspechov na poli kultúrnej činnosti.“ In Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, fond Gregor Medvecký.

³⁹ Do Trenčína sa G. M. Medveckij presťahoval aj s manželkou Júliou, rod. Jančovou, a dcérou Naďou.

⁴⁰ Na základe rozhodnutia Ministerstva školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny v Bratislave začal G. M. Medveckij pôsobiť na Štátnej slovenskej obchodnej akadémii v Trenčíne.

⁴¹ Počas pôsobenia v Trenčíne publikoval viacero prác venovaných umeniu Trenčína. Za veľký prínos sa považuje tiež vydanie rusko-slovenského slovníka: MEDVECKÝ, G. – ŠEPOVALOV, A. (zost.). *Slovník rusko-slovenský s gramatikou, korešpondenčným slovníkom rusko-slov. a slov.-ruským a výslovnostou*. Trenčín : E. Ševčík a spol., 1944. 662 s.

- Т. Г. Масарик. *Ян Амос Коменский (Лекция)*. / Перевёл с чешского Др. Гр. Медвецкий. Кошицы : Словенская книгопечатная в Кошицах, 1928. 16 с.
- Юрка с козой : сказка / на русский язык с наречия домажлицких ходов пер. Григорий Медвецкий. Кошицы : 1929. 16 с.*

Odborné štúdie, články

- Akcia na postavenie pomníka padlým ruským vojakom. In *Slovenský východ*, roč. XIV, 18. 5. 1932, č. 114, s. 5.
- DŽUJKO, J. *Obraz ruskej emigrácie na stránkach periodika Slovenský východ (1919 – 1937)*. In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 272 – 278.
- HARBULOVÁ, L. *Osobnosti ruskej emigrantskej komunity v medzivojnových Košiciach*. In *Annales historici Presovienses*, 2007, roč. 7, s. 265 – 271.
- KOVAČIČ, J. JUDr. Josef Polák – kľúčová osobnosť kultúrnych dejín prvorepublikových Košíc. In „*Kráľovstvo jedného jazyka a mravu je biedne a slabé. Prínos príslušníkov neslovenských etník a národností pre rozvoj Slovenska. Zborník z medzinárodnej konferencie*. B. Geschwandtner – J. Gubášová Baherníková (zost.). Bratislava : VEDA, 2020, s. 147 – 163.
- Manifestácia slavianskeho a ľudského súcitenia. Odhalenie pomníka padlým ruským vojakom v Karpatoch. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 204, 6. 9. 1932, s. 3.
- MEDVECKÝ, G. *Rusovia v Šariši za svetovej vojny. Z príležitosti postavenia pomníku padlým ruským vojakom na východnom Slovensku za svetovej vojny*. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 203, 4. 9. 1932, s. 3.
- MEDVECKÝ, G. *Slovania Rusom*. In *Slovenský východ*, roč. XIV, č. 200, 1. 9. 1932, s. 2.
- Vybudujeme pomník ruským vojakom, padlým u nás! In *Slovenský východ*, roč. XIII, 7. 6. 1931, č. 129, s. 4.
- MEDVĚCKÝ, G. M. *Bronzové praehistorické pamiatky v košickom múzeu*. In *Památky archeologické*, 1933, s. 24 – 28.
- MEDVĚCKÝ, G. M. *Hromadný nález z Boldogu (okr. Košice)*. In *Památky archeologické*, 1931, s. 92 – 93.
- Na pomník padlým Rusom. In *Slovenský východ*, roč. XIII, č. 163, 19. 7. 1931, s. 5.
- Sbierka na pomník padlým ruským vojakom. In *Slovenský východ*, roč. XIV, 10. 1. 1932, č. 7, s. 4.

PREKLADOVÁ RECEPCIA LITERATÚRY RUSKEJ EMIGRÁCIE PRVEJ VLNY V SLOVENSKOM KULTÚRNOM PRIESTORE¹

Ivana KUPKOVÁ

KUPKOVÁ, Ivana. Translation reception of the literature of the Russian emigration of the first wave in the slovak cultural area. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. XX-XX.

Translations of Russian literature have been an active part of the Slovak cultural space since the 19th century. In the text, the author presents several issues related to translations. The following is an overview of authors of Russian literature who have found a new place of work in Czechoslovakia. It presents several new information concerning the interwar Russian emigration.

Key words: Russia, emigration, translation, 20th century.

Preklady ruskej literatúry sú aktívnou súčasťou slovenského kultúrneho priestoru od roku 1825². V priebehu tohto obdobia plnili v slovenskej kultúre viacero funkcií: informatívnu (najmä spočiatku), predovšetkým však vývinotvornú (komplementárnu, stimulujúcu, t. j. dodávali domácej literatúre impulz, boli paralelou, stimulom, príkladom, ale i retardačnú, keď zachytávali vývinové obdobie, ktorým prijímajúca literatúra už prešla)³ a v neposlednom rade i funkciu sociokultúrnu – „[p]rekladanie z ruštiny svojím pôsobením v podstate určovalo vývin, podoby a trendy umeleckého prekladu na Slovensku, stálo aj pri zrode *predteoretického* a teoretického myslenia o preklade“.⁴ Vývoj prekladania ruskej literatúry na Slovensku zároveň potvrdzuje, čo už v roku 1934 napísal ruský literárny historik Alexander Smirnov: „[K]aždý preklad je do istej miery ideologickým osvojením originálu. Pre

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu VEGA č. 1/9546/19 *Vklad ruskej emigrantskej inteligencie do rozvoja vedy a kultúry na Slovensku v rokoch 1920-1945 (2019-2021)*.

² Por. LESŇÁKOVÁ, Soňa. Na počiatku bolo slovo... (1825 – 1918). In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 13.

³ O ďalších funkciách prekladu v kultúre pozri: KUSÁ, Mária. Preklad literárnych textov: komunikácia medzi národmi, jazykmi a kultúrami. In Mária Kusá. *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Veda, 2004, s. 17.

⁴ BEDNÁROVÁ, Katarína. Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015. In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 7.

proces osvojenia je podstatný už samotný výber diela na preklad“.⁵ Hoci medzi rokmi 1948 – 1990 boli u nás preklady literárnych textov z ruštiny najpočetnejšími, práve z ideologických dôvodov bola tvorba mnohých autorov zamlčovaná či tabuizovaná. Išlo o literatúru „paralelnú“ s oficiálnou literatúrou sovietskeho obdobia, či už z hľadiska ideového či estetického, napr. o literárny underground, alebo z hľadiska geografického, t. j. o emigrantskú literatúru. Na rozdiel od undergroundovej literatúry však táto nebola slovenským čitateľom celkom neznáma aj vďaka tomu, že časť spisovateľov z prvej vlny ruskej emigrácie (t. j. tých, čo opúšťali Rusko v rokoch 1918 – 1940 v dôsledku októbrovej / novembrovej revolúcie 1917) sa usadila aj vo vtedajšom Československu alebo v ňom aspoň strávila istý čas.

Recepciu tvorby niektorých z týchto spisovateľov na Slovensku sa nedlho po roku 1989, keď bolo opäť možné skúmať tieto dovtedy zakázané miesta dejín ruskej literatúry, zachytila v roku 2002 Oľga Guzyová v publikácii *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*.⁶ Zameriava sa v nej na dvadsiatich dvoch spisovateľov prvej vlny emigrácie, na ich život a dielo, na ich prepojenie na vtedajšie Československo, a najmä na recepciu ich tvorby v slovenských periodikách v rokoch 1921 – 1945, teda v období, ktoré sa jednak prekrýva s časovým vymedzením prvej vlny emigrácie a jednak s najväčším tvorivým obdobím ruskej emigrantskej literatúry,⁷ s jej „zlatým“ desaťročím (1925 – 1935).⁸ Informácie v knihe sa neobmedzujú iba na preklady tvorby týchto autorov a ohlasy na ne v slovenských časopisoch a novinách (Slovenské pohľady, Prúdy, Živena, Vesna, Slovenské noviny a i.), ale presahujú vytýčené obdobie i charakter publikácií: pri každom autorovi sú uvedené aj knižné preklady jeho diel do slovenčiny a tiež do češtiny, keďže „[s]lovenská kultúrna verejnosť dobre poznala diela ruských emigrantských spisovateľov vydávaných v ruštine, ale aj prostredníctvom množstva prekladov v češtine“⁹ a český prekladový kontext je pre slovenskú kultúru relevantný dodnes. Údaje o knižných prekladoch sú však neúplné, pretože slúžia iba na dokreslenie celkovej situácie. Okrem toho koncom 20. storočia ešte stále v oblasti prekladu ruskej literatúry pretrvával stav, ktorý nastal po roku 1989 – na jednej strane prudko poklesol záujem o ruskú literatúru zo strany vydavateľov

⁵ SMIRNOV, Alexandr Alexandrovič. *Perevod: 4. Metodika literaturnogo perevoda*. In A. V. Lunačarskij (ed.). *Literaturnaja enciklopedija: v 11 t. T. 8*. Moskva : Sovetskaja enciklopedija, 1934, s. 520–532. <<http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le8/le8-5121.htm>>

⁶ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002.

⁷ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 10.

⁸ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 136.

⁹ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 136.

i čitateľov,¹⁰ v tom čase celkom pochopiteľný, ale prekvapivo „zároveň opadol záujem o doposiaľ žiadané a očakávané diela“,¹¹ teda o tie, ktoré za socializmu nemohli vychádzať alebo vychádzali len sporadicky, vrátane tvorby emigrantských spisovateľov. Niektorí z týchto autorov sa v slovenských prekladoch nakrátko objavili v uvoľnenejších 60. rokoch, keď sa zvýšil záujem editorov o publikovanie reprezentantov ruskej moderny „*spisovateľov i teoretikov ‚strieborného veku‘ ruskej literatúry (...) predtým traktovaných ako nevhodných*“¹² a paradoxne aj v normalizačných 70. rokoch, ktoré „*predstavujú na Slovensku predsa len o čosi uvoľnenejšiu situáciu ako v Čechách a na Morave*.“¹³ V slovenskom kontexte priniesli i viacero prekladov „*problémových‘ autorov (A. Kuprin, L. Andrejev, M. Bulgakov), i vznik knižných i časopiseckých prekladov, ktoré napriek ich oficiálnemu zákazu svojou fakticitou pôsobili na ďalšie formovanie recepcie (B. Pasternak, A. Siňavskij, A. Remizov, V. Rozanov, M. P. Arcybašev a i.)*“¹⁴ Opätovné časopisecké i knižné preklady emigrantskej literatúry sa objavujú v 90. rokoch, ako konštatuje O. Guzyová,¹⁵ ale na zhodnotenie toho, či a do akej miery sa do slovenského kultúrneho kontextu vrátili, bolo v čase vydania jej publikácie ešte priskoro.

Dnes, po takmer dvadsiatich rokoch, keď máme od tohto obdobia väčší odstup a oveľa jednoduchší prístup k informáciám, môžeme sa pokúsiť zhodnotiť, ako sa v čase vyvíjalo miesto ruských spisovateľov prvej vlny emigrácie v slovenskom kultúrnom priestore, a to na základe knižných prekladov ich diel, ktoré majú predsa len väčší kultúrny dosah. Ako východisko a pre porovnanie nám môže poslúžiť práve publikácia O. Guzyovej. Sama autorka však nešpecifikuje, aký kľúč si zvolila pre výber skúmaných autorov, a ani kategórie, do ktorých jednotlivých autorov zaradila, tento kľúč neposkytujú.¹⁶ Napriek tomu by sme ich mohli rozdeliť na štyri

¹⁰ KUSÁ, Mária – MATTOVÁ, Lucia – MOČKOVÁ LORKOVÁ, Zuzana. Situácia znovu neprirodzená. In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 139-140.

¹¹ MALITI, Eva. Zrkadlenia v priestore – sovietsky mnoholiterárny fenomén (1971 – 1990). In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 138.

¹² PAŠTEKOVÁ, Soňa. Transformácie obrazu ruskej literatúry (1945 – 1970). In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 97.

¹³ Svedčia o tom aj výpovede dvadsiatich siedmich českých prekladateľov svetovej literatúry v knihe rozhovorov *Slovo za slovom* (RUBÁŠ, Stanislav (ed.). *Slovo za slovom: s prekladateľmi o prekládání*. Praha : Academia, 2012.) v porovnaní s výpoveďami deviatich slovenských prekladateľov v podobne koncipovanej publikácii *Deväť životov* (PASSIA, Radoslav – MAGOVÁ, Gabriela (eds.). *Deväť životov: rozhovory o preklade a literárnom živote*. Bratislava : Kalligram, 2015.).

¹⁴ KUSÁ, Mária. Ruská moderna, avantgarda a postmoderna v slovenských a českých prekladoch. In Mária Kusá. *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Veda, s. 89.

¹⁵ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 139.

¹⁶ Jednotlivým spisovateľom sa venuje v druhej kapitole, v ktorej podkapitolách ich zadeluje takto: 2.1 Pokračovatelia tradícií realizmu; 2.2 Spisovatelia „Satirikonu“; 2.3 Symbolisti; 2.4 Ostatní autori;

skupiny: 1. spisovatelia, ktorí sa na istý čas alebo natrvalo usadili v Československu, konkrétne v Prahe:¹⁷ **Alexander Amfiteatrov, Arkadij Averčenko, Marina Cvetajevová, Jevgenij Čirikov a Vasilij Nemirovič-Dančenko**; 2. spisovatelia so sprostredkovaným kontaktom s Československom – Prahou: hostia literárnych večerov pražského emigrantského básnického združenia Pustovňa básnikov (Skit poetov)¹⁸ **Vladislav Chodasevič a Igor Severianin** – a čiastočne aj **Vladimir Nabokov**, ktorý navštevoval svoju matku žijúcu v Prahe; 3. spisovatelia, ktorých „[o] sud (...) ovplyvnila hmotná podpora v rámci unikátnej ruskej pomocnej akcie organizovanej československou vládou“:¹⁹ **Konstantin Baľmont, Ivan Bunin, Zinaida Gippiusová, Dmitrij Merežkovskij, Alexej Remizov, Ivan Šmeľov**; 4. spisovatelia, na ktorých tvorbu sa vyskytovali ohlasy v slovenskej tlači 20. – 40. rokov 20. storočia, ktorých diela vychádzali v ruštine v pražských vydavateľstvách, resp. ktorí boli nejako prepojení na vyššie menovaných autorov: **Mark Aldanov, Michail Arcybašev, Saša Čornij, Vjačeslav Ivanov, Georgij Ivanov, Teffi, Boris Zajcev a Jevgenij Zamiatin**.

Najlepšiu predstavu o slovenskej prekladovej recepcii jednotlivých autorov môžu poskytnúť súpisy knižných prekladov ich diel,²⁰ ktoré zároveň doplnia zo-

2.5 Mladá generácia pustovne básnikov.

- ¹⁷ Na Slovensku (napr. v Bratislave, ale i v Prešove) „vznikli (...) viaceré ruské vzdelávacie inštitúcie a vedecké centrá. (...) Ruská emigrantská inteligencia sa zapájala do vedeckého života v kultúrnych centrách“ krajiny (In GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 136) a „mnohí pomáhali budovať slovenské vysoké školstvo (na Univerzite Kamenského V. A. Pogorelov, J. J. Perfeckij, N. O. Losskij, M. M. Novikov. G. N. Garin-Michajlovskij, A. V. Isačenko , pôsobiaci predtým na bratislavskej Vysokej škole obchodnej“ (In KUSÁ, Mária. Hĺbka a šírka záberu. In Mária Kusá (ed.). *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava : Veda, 2017, s. 51), nepôsobili tu však žiadni predstavitelia ruskej emigrantskej literatúry.
- ¹⁸ Združenie viedol literárny kritik Alfred Bem, ktorému, ako aj ďalším dvom členom združenia Vasilijovi Fiodorovovi a Michailovi Ivannikovovi, sa O. Guzyová takisto venuje vo svojej publikácii, pozri GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 117-118, 113-114 a 115-116 (u Guzyovej je Fiodorov uvedený ako Fedorov). O Pustovni básnikov pozri aj: KOSTINCOVÁ, Jana. *Poustevná básniků – básníci Poustevny : ruská poezie 20. a 30. let 20. století v pražském exilu*. Praha : Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 2008.
- ¹⁹ GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 7. K tzv. ruskej pomocnej akcii pozri napr. SLÁDEK, Zdeněk – BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov et al. *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919 – 1939)*. Praha : Euroslavica, 1998.
- ²⁰ KOVAČIČOVÁ, Oľga, (ed.). *Bibliografia prekladov z ruskej literatúry 1901 – 1976*. Bratislava : Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK, 2000.
KOVAČIČOVÁ, Oľga, (ed.). *Bibliografia prekladov ruskej literatúry 1978 – 1998*. Bratislava : Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK, 2000.
SK – Slovenská knižnica: Portál ku katalógom a zbierkam slovenských knižníc. In <https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=system>

znamy uvedené v publikácii O. Guzyovej. Takto sa môžeme pozrieť na vývoj situácie jednak v čase – čo a koľko sa kedy prekladalo – a jednak aj v priestore – porovnaním s českými prekladmi, pričom v tomto dnes máme oproti v porovnaní s bádateľmi spreď dvadsiatich rokov obrovskú výhodu: kým vtedy bolo veľmi zložité dostať sa k potrebným materiálom,²¹ dnes bádateľovi internet ponúka možnosť nielen si vyhľadať údaje o dielach, ale v prípade textov, na ktoré sa už nevzťahujú autorské práva, si ich v digitalizovanej podobe aj bez obmedzení prečítať.

1.

ALEXANDER AMFITEATROV (1862 – 1938)

Brailovský Kristus a iné poviestky. [bez prekl.] Martin : Matica slovenská, 1921.

Tvorbu tohto prozaika, dramatika a literárneho kritika na Slovensku predstavuje jediná knižná publikácia, pričom s titulnou poviedkou knihy sa slovenský čitateľ mal možnosť zoznámiť dávno pred autorovou emigráciou:

Brailovský Kristus: Poľská legenda. In *Slovenské pohľady*, 1895, roč. 15, č. 3, s. 173-179. <http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_7090151_015/pages/ldpd_7090151_015_00000180.html?toggle=image&menu=maximize&top=&left=>

V češtine vyšlo šesť knižných prekladov z Amfiteatrovovej tvorby (romány, poviedky), všetky iba v priebehu rokov 1922 – 1926 (tri z nich sú dostupné v digitálnej knižnici Národnej knižnice ČR).

ARKADIJ AVERČENKO (1880 – 1925)

Hra so smrťou: komédia v troch dejstvách. Prel. Fero Novohradčan. Martin : Ústredie slovenských ochotníckych divadiel, 1948.

Desaťkrát nevera: poviedky. Prel. Ivan Králik. Bratislava : Tatran, 1968.

Humor pre hlupákov. Prel. Ján Štrasser. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2006. ISBN 80-89218-28-8.

SKC – Souborný katalog České republiky. In https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=skc

²¹ Guzyová napríklad píše: „V súčasnosti na prahu 21. storočia slovenská verejnosť doslova zápasí s deformáciou, ktorú vyvoláva nedostatok prístupných ruských kníh – literárnych časopisov v origináli. Slovenská rusistika je tak ochudobňovaná i o nové hľadiská v prehodnocované emigrantskej ruskej literatúry v materskej krajine – Rusku.“ In GUZYOVÁ, Oľga. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov : Náuka, 2002, s. 140.

Vo výbere:

História, jedna z tisíc. In: Castor [Stanček, J.] a A. Šalát, eds. *Z cudziny: (preklady)*. Zvolen : Slovenská kníhtlačiareň, 1927, s. 142-173.

Na rozdiel od Slovenska začal prozaik (satirik) a dramatik Averčenko vychádzať v českých prekladoch už v r. 1910 a do r. 1925 bolo vydaných 31 kníh (vrátane reedícií; viaceré sú dostupné v digitalizovanej podobe). Rovnako ako na Slovensku sa aj k českému čitateľovi Averčenko na chvíľu vrátil v r. 1968 (1 preklad) a potom až po r. 1989 (1998 a 2005).

MARINA CVETAJEVOVÁ (1892 – 1941)

Sonička. Prel. Miroslav Neman. Bratislava : Smena, 1983.

Nespavosť. Prel. Ján Zambor. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986.

Tri zastavenia lásky. Prel. Ján Majerník. Bratislava : Tatran, 1992. ISBN 80-222-0320-3.

Vo výberoch:

Marina Cvetajevová. Prel. Ján Zambor. In Valerij Kupka, V. (ed.). *Ruská moderna*. Bratislava : Sloart, 2011, s. 170-172.

Marina Cvetajevová. In Ján Zambor. *Knihá ruskej poézie*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 252-313.

Slovenské preklady predstavili M. Cvetajevovú najprv ako prozaičku (1983) a až neskôr ako poetku. Pokiaľ ide o situáciu v českom priestore, hoci Cvetajevová prežila v Prahe tri roky, prvý raz sa jej tvorba v českom knižnom preklade objavila až v r. 1967, vychádzala však aj v priebehu 70. a 80. rokov. Spätosť M. Cvetajevovej s českým prostredím sa prejavilo aj v počte knižných prekladov: celkovo vyšlo 23 kníh (verše, korešpondencia; vrátane reedícií, bilingválnych kníh a bibliofílií), posledná v r. 2019.

JEVGENIJ ČIRIKOV (1864 – 1932)

Vo výbere:

Anjeliček a iné poviedky / Autor prvej poviedky: L. Andrejev. Autori ostatných poviedok: A. Averčenko, M. Gorkij, D. V. Grigorievič, E. Čirikov, V. J. Nemirovič-Dančenko, Teffi, M. J. Saltykov-Ščedrin. Prel. Štefan Žemla. Trnava : Fr. Urbánek, 1930.

Na Slovensku sa prozaik a dramatik J. Čirikov prakticky neprekladal. Jedna jeho poviedka vyšla v uvedenom výbere, O. Guzyová uvádza jeden časopisecký

preklad v časopise *Živena*, ďalší vyšiel v Slovenských pohľadoch (všetky pod menom Eugen Čirikov):

PREČO?... Prel. B. Š. In *Slovenské pohľady*, 1922, roč. 38, č. 12 (1922), s. 694-697.

Dohviezdna noc. Prel. aš [Anna Škultétyová]. In: *Živena*, 1927, roč. 17, č. 11-12, s. 227-230. <https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty/snk-aslvex?content=-CAIR_DIV_BOOK_1&contentDo=urn:nbn:sk:cair-do2f5eu&page=27>

Na príčine možno bolo, že v českom prostredí bol J. Čirikov (v prekladoch Evgenij, Eugenij, Evžen i E. N. Čirikov) veľmi populárny: svedčí o tom 35 knižných prekladov jeho divadelných hier, poviedok i románov v priebehu rokov 1905 – 1932 (niekoľko z nich je dostupných v digitalizovanej podobe), ktoré mohli poslúžiť aj slovenskému čitateľovi. Ani v 60. rokoch, ani po roku 1989 sa však už prekladatelia k jeho tvorbe nevrátili.

VASILIJ IVANOVIČ NEMIROVIČ-DANČENKO (1844 – 1936)

Vo výbere:

Anjeliček a iné poviedky / Autor prvej poviedky: L. Andrejev. Autori ostatných poviedok: A. Averčenko, M. Gorkij, D. V. Grigorievič, E. Čirikov, V. J. Nemirovič-Dančenko, Teffi, M. J. Saltykov-Ščedrin. Prel. Štefan Žemla. Trnava : Fr. Urbánek, 1930.

Ani tvorba prozaika, publicistu a cestovateľa Vasilija Nemiroviča-Dančenka, staršieho brata slávneho divadelného režiséra a dramatika, spoluzakladateľa Moskovského umeleckého divadla Vladimira Nemiroviča-Dančenka, slovenských prekladateľov veľmi nelákala. Okrem uvedenej publikácie v knižnom výbere sú známe dva časopisecké preklady jeho poviedok:

Ozval sa. Prel. Drahotína Križková. In *Slovenské pohľady*, 1892, roč. 12, č. 6, s. 353-370.

V noci: Z balkánskej vojny 1912-ho. Prel. B. Š. In *Slovenské pohľady*, 1916, roč. 35, č. 5-6, s. 320-323.

Tak ako v prípade J. Čirikova boli pravdepodobne dôvodom početné české preklady, ktoré vychádzali už od r. 1885 (medzi rokmi 1885 – 1937 vyšlo 86 knižných prekladov próz a drám, vrátane reedícií), a tak slovenské neboli potrebné. Po r. 1937, keď vyšiel posledný preklad, sa už záujem o jeho dielo neobnovil.

2.

VLADISLAV CHODASEVIČ (1886 – 1939)

Vo výberoch:

Vladislav Chodasevič. Prel. Ján Zambor. In Valerij Kupka (ed.). *Ruská moderna*. Bratislava : Slovart, 2011, s. 168. ISBN 978-80-556-0138-0.

Vladislav Chodasevič. In Ján Zambor. *Kniha ruskej poézie*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, s. 164-167.

Tvorba básnika, literárneho kritika a prekladateľa V. Chodaseviča je v slovenských prekladoch súčasťou dvoch knižných výberov a tiež jedného časopiseckého výberu z tvorby rôznych autorov:

Spevu načúvaj – a mlč...! / Fiodor Ivanovič Ťutčev, Afanasij Afanasievič Fet, Alexander Blok, Innokentij Annenskij, Maximilian Vološin, Nikolaj Gumilov, Vladislav Chodasevič, Marina Cvetajevová, Sergej Jesenin, Osip Mandelštam, Arsenij Tarkovskij, Bulat Okudžava. Prel. Ján Zambor. In *Fragment: revue pre literatúru, výtvarné umenie, históriu a kritiku*. Roč. 25, č. 3 (2011), s. [103]-129.

V češtine je mu venovaná samostatná kniha obsahujúca jeho básne a eseje. Vyšla, tak ako slovenské preklady, až po r. 2000 (rok vydania 2003).

IGOR SEVERIANIN (IGOR LOTARIOV, 1887 – 1941)

Vo výbere:

Igor Severianin. Prel. Ilda Drugová. In Valerij Kupka (ed.). *Ruská avantgarda*. Bratislava : Slovart, 2013, s. 97-99. ISBN 978-80-556-0454-1.

Manifesty egofuturizmu. Prel. Ivana Kupková. In Valerij Kupka (ed.). *Ruská avantgarda*. Bratislava : Slovart, 2013, s. 100-101. ISBN 978-80-556-0454-1.

Básnik egofuturista I. Severianin je v slovenskom preklade prítomný iba v knižnej antológii, samostatne knižne nevyšiel ani v českom preklade.

VLADIMIR NABOKOV (1899 – 1977)

Pozvanie na popravu. Prel. Soňa Čechová. Bratislava : Tatran, 1990.

Pnin. Zúfalstvo. Prel. Adriana Richterová-Matejovová. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991. ISBN 8-220-0288-7.

Lolita. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Tatran, 1991. ISBN 80-222-0304-1.

Lolita. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Slovart, 2001. ISBN 80-7145-604-7.

Lolita. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Slovart, 2011. ISBN 978-80-556-0216-5.

Lolita. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Slovart, 2019. ISBN 978-80-556-4136-2.

Hovoríme po rusky a iné poviedky. Prel. [z angl. orig.] Anna Sedláčková. Košice : Knižná dielňa Timotej, 1999. ISBN 80-88849-18-7.

Priezračné veci. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Slovart, 2004. ISBN 80-7145-907-0.

Bledý oheň. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek; Jana Kantorová-Bálíková (verše). Bratislava : Slovart, 2010. ISBN 978-80-8085-568-0.

Pamäť, prehovor. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2013. ISBN 978-80-8061-731-8.

Lužinova obrana. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015. ISBN 978-80-8061-866-7.

V tieni zlovestna. Prel. [z angl. orig.] Otakar Kořínek. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2017. ISBN 978-80-8202-009-3.

V. Nabokov je jedným z najznámejších predstaviteľov prvej vlny ruskej emigrácie, čo dokazuje aj počet knižných prekladov jeho diel. Nabokov však, ako je známe, písal po rusky aj po anglicky a väčšina slovenských knižných vydání jeho diel je preložená z angličtiny (dokonca aj román *Lužinova obrana*, ktorý bol pôvodne napísaný v ruštine a neskôr do angličtiny preložený samotným Nabokovom v spolupráci s Michaelom Scammellom, a pravdepodobne aj román *Pnin*²²). Iba prvý slovenský knižný Nabokov je prekladom z ruštiny, tak ako aj tieto (skoršie i neskoršie) časopisecké preklady:

Sybil a Cynthia. Prel. Dušan Slobodník a Viera Marušiaková. In *Revue svetovej literatúry*, 1968, roč. 4, č. 2, s. 56-65.

Sukničár. Prel. Elena Krišková. In *Revue svetovej literatúry*, 1988, roč. 24, č. 7, s. 93-99.

Hrôza. Búrka. Prel. Peter Birčák. In *Literárny týždenník*, 1989, roč. 2, č. 7, s. 8-9.

Kruh. Prel. Mária Hulmanová. In *Literárny týždenník*, 1992, roč. 5, č. 13, s. 8-9.

Do češtiny Nabokova prvý raz preložili niekedy v 30. rokoch 20. storočia (ide o román *Temná komora* a autor je tu uvedený ešte pod pseudonymom Sirin), ale bol to ojedinelý preklad, a českí vydavatelia sa k Nabokovovi vrátili až v r. 1988, ale zato naplno: v súčasnosti sú už do češtiny preložené (z angličtiny i ruštiny) takmer všetky jeho romány, najvýznamnejšie novely, poviedky, niektoré drámy i jedna autobiografia.

²² Pozri KUPKOVÁ, I. V. Nabokov lost in translation. In Ľubomír Guzi (ed.). *Jazykové formy pravdy, omylu a lži v rusko-slovenských jazykových kulturologických porovnávaniach*. Prešov : Prešovská univerzita, 2005, s. 94-98. <www.pulib.sk/elpub/FF/Guzi2/index.htm>

3.

KONSTANTIN BALMONT (1867 – 1942)

Aj s tvorbou predstaviteľa ruského symbolizmu básnika a prekladateľa K. Baľmonta sa čitatelia v rámci knižných vydaní v slovenčine môžu stretnúť len v kolektívnych výberoch:

Vo výberoch:

Konstantin Baľmont. In Janko Jesenský. *Z novšej ruskej poézie*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1947, s.

Konstantin Baľmont. Prel. Ján Zambor. In Valerij Kupka, (ed.). *Ruská moderna*. Bratislava : Slovart, 2011, s. 49-53. ISBN 978-80-556-0138-0.

Elementárne slová o symbolistickej poézii. Prel. Ivana Kupková. In: KUPKA, V., ed. *Ruská moderna*. Bratislava : Slovart, 2011, s. 53-54. ISBN 978-80-556-0138-0.

Konstantin Baľmont. In Ján Zambor. *Kniha ruskej poézie*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, s. 99-105.

V češtine existujú štyri samostatné knižné preklady (prvý z r. 1927, posledný z r. 2001).

IVAN ALEXEJEVIČ BUNIN (1870 – 1953)

Pán zo San Franciska. Prel. Mikuláš Gacek a Rudolf Klačko. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1939.

Na prahu života a iné poviedky. Prel. Rudolf Klačko a Mikuláš Gacek. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1958.

Dedina. Prel. Magda Takáčová; Vilo Turčány (verše). Bratislava : SVKL, 1962.

Arsenievov život. Prel. Magda Takáčová; Vilo Turčány (verše). Bratislava : SVKL, 1965.

Erotikon. Prel. Dušan Slobodník. Bratislava : Tatran, 1968.

Dedina. Prel. Magda Takáčová, Dušan Slobodník a Ján Buzássy, verše v prozaickom texte prel. J. Buzássy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973.

Temné aleje. Prel. Dušan Slobodník. Bratislava : Tatran, 1973.

Úpal. Prel. Magda Takáčová a Dušan Slobodník. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980.

Prekľiate dni. Prel. Mikuláš Šooš. Bratislava : Hronka, 2013. ISBN 978-80-971397-1-1.

Do slovenčiny sa diela básnika a prozaika I. Bunina začali prekladať, až keď už bol slávny vďaka Nobelovej cene za literatúru, ktorú dostal v r. 1933. Zrejme aj vďaka tomu preklady jeho tvorby vychádzali nielen pred r. 1948, v 60. – 70. rokoch

a po r. 1989, ako to bolo typické v súvislosti s emigrantskými autormi. Prostredníctvom českých knižných prekladov však slovenskí čitatelia mohli Bunina poznať už od r. 1928, jeho autobiografický román *Arsenievov život* vyšiel v češtine už v r. 1935 s podtitulom „Pocteno Nobelovou cenou“ a výber z poviedok s názvom *Gramatika lásky* (1940) zasa vyšiel v edícii Světová knihovna, Laureáti Nobelovy ceny. No aj české preklady Bunina, rovnako ako slovenské, vychádzali kontinuálne až dodnes, s prestávkou medzi 80., resp. 90. rokmi a začiatkom 21. storočia (zatiaľ posledný český preklad vyšiel v r. 2013, pred ním v r. 2006 a 1990, na Slovensku bola prestávka dlhšia: medzi rokmi 1980 a 2013 nevyšiel žiadny knižný preklad Buninovej tvorby). Celkovo však hoci české knižné preklady Bunina čo do počtu predstavujú trojnásobok slovenských, čo do rozsahu preložených diel slovenské preklady za českými veľmi nezaostávajú.

ZINAIDA GIPPIUSOVÁ (1869 – 1945)

Podobne ako v prípade iných básnikov modernistov (K. Balmont, V. Chodasevič, I. Severianin) ani poézia Z. Gippiusovej v slovenčine nevyšla v samostatnom knižno, vydaní, ale iba časopisecky a ako súčasť antológie:

Vo výbere:

Zinaida Gippiusová. Prel. Ján Štrasser. In Valerij Kupka (ed.). *Ruská moderna*. Bratislava : Slovart, 2011, s. 55-58. ISBN 978-80-556-0138-0.

V časopise:

Čierna knižka. Prel. Ján Štrasser. In: *Revue svetovej literatúry*. Roč. 28, č. 3 (1992), s. 82-105.

V českom kontexte je táto poetka, prozaička, dramatička a literárna kritička v knižných prekladoch prítomná od r. 1907. Celkovo vyšlo 6 prekladov, posledné dva – po dlhej prestávke od r. 1919 – v r. 2002 a 2005.

DMITRIJ MEREŽKOVSKIJ (1865 – 1941)

Julián apostata: (smrť bohov): 1. 2. diel. Prel. Jožo M. Prídavok. Bratislava : Spoločnosť priateľov klasických kníh, [1937].

Julián Apostata. Prel. Viera Mikulášová-Škridlová. Bratislava : Tatran, 1969.

Leonardo da Vinci: 1. zv. Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová; Viliam Turčány (verše). Bratislava : Tatran, 1967.

Leonardo da Vinci: 2. zv. Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová; Viliam Turčány (verše). Bratislava : Tatran, 1967.

Leonardo da Vinci. Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová; Viliam Turčány (verše). Bratislava : Slovart, 2007; 2019.

Antikrist: Peter a Alexej. Prel. Felix Nejeschleba; Viliam Turčány (verše). Bratislava : Tatran, 1968.

Meč. Prel. Mária Schwingerová. Bratislava : Súvislosti, 1991.

Jeden zo zakladateľov ruského symbolizmu básnik, prozaik, prekladateľ, literárny kritik a filozof D. Merežkovskij je pre slovenských vydavateľov zaujímavý predovšetkým ako prozaik, autor trilógie *Kristus a Antikrist*, pozostávajúcej z častí *Julián Apostata*, *Leonardo da Vinci* a *Peter a Alexej*. Merežkovského verše a programový článok ruského symbolizmu vyšli ako súčasť antológie *Ruská moderna* (2011). České knižné preklady jeho diel začali vychádzať už v r. 1906 a mimoriadne intenzívny záujem o jeho tvorbu sa prejavil v 42 knižných vydaniach a do r. 1941. Podobne ako na Slovensku aj v Čechách sa objavil jeden preklad v r. 1969 a niekoľko ďalších až po r. 1989 (1992, 2000 a 2003). Tak ako v slovenskom preklade aj v českom vyšiel v 21. storočí iba jeden diel Merežkovského trilógie – *Leonardo da Vinci*, s tým rozdielom, že v češtine ide o nový preklad (2000) a v slovenčine o upravenú reedíciu prekladu zo 60. rokov (2007 a 2009).

ALEXEJ REMIZOV (1877 – 1957)

Sestry v kríži. Prel. Soňa Čechová. Bratislava : Tatran, 1967.

Tvorba predstaviteľa moderny prozaika A. Remizova sa k čitateľom v knižnom slovenskom preklade dostala v období uvoľnenia v 60. rokoch. Ešte v 40. rokoch bol jeden preklad uverejnený v časopise (uvádza ho aj O. Guzyová):

Časopisecké:

Jasňa. Prel. Jozef Vavro. In *Slovenské pohľady*, 1943, roč. 59, č. 10, s. 631-639.

Po r. 1989 sa záujem slovenských vydavateľov o Remizova neobnovil, na rozdiel od českých, kde vyšli dva nové preklady (1999, 2007). Absencia väčšieho rozsahu Remizovových diel v slovenskom preklade sa tak dá kompenzovať českými knižnými prekladmi, ktoré vychádzali od r. 1916 (ide o 4 preklady medzi rokmi 1916 – 1932, jedna poviedka vyšla vo výbere textov rôznych autorov v r. 1983).

IVAN SERGEJEVIČ ŠMELOV (1873 – 1950)

Čiašnik: *Román.* Prel. Jožo M. Prídavok. Myjava: Daniel Pažický, 1932.

Nevyschýnajúca čaša. Prel. Jožo M. Prídavok. Myjava: Daniel Pažický, 1934.

Slnko mŕtvych: román. Prel. Jozef Prídavok. Praha : Nový svet: Knihospol, 1935.

Svetlo života a iné rozprávky z ruského prevratu. Prel. Ľudovít Jaroslav Hrdlička. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1941.

A hudba hrá. Prel. Ružena Dvořáková-Žiaranová. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968.

Ani k prozaikovi Ivanovi Šmelovovi sa vydavatelia po r. 1989 zatiaľ nevrátili. V 30. a 40. rokoch vyšli v slovenskom preklade jeho reprezentatívne diela (autor bol v prekladoch uvádzaný aj ako Ivo Šmelev), dá sa teda povedať, že v tom čase bol považovaný za významného autora. České preklady, tak ako v predošlých prípadoch, reagovali na vydanie diel v origináli pružnejšie ako slovenské – prvý preklad Šmelova pochádza z r. 1911 a do r. 1940 vyšlo 7 kníh. Tak ako na Slovensku aj v Čechách vyšiel Šmelov aj v období socializmu, zaujímavé však, je, že to nebolo v 60. rokoch, ale v období normalizácie, v r. 1977. Nový preklad románu *Slnko mŕtvych* (*Slunce mrtvých*), ktorý vyšiel v r. 2007, je jediným po r. 1989.

4.

MARK ALDANOV (1886 – 1957)

Svätá Helena malý ostrov. Prel. Anton Prídavok. Žilina: Vydavateľstvo denníka Slovenská krajina, 1930.

Prozaik a publicista M. Aldanov, ktorý bol mimoriadne populárny vďaka svojim historickým románom a bol až trinásťkrát nomimovaný na Nobelovu cenu za literatúru, bol do slovenčiny preložený iba v čase svojej najväčšej slávy. Rovnako aj v češtine máme k dispozícii iba 7 knižných prekladov, ktoré vyšli medzi rokmi 1925 a 1934.

MICHAIL ARCYBAŠEV (1878 – 1927)

Sanin. Prel. Ján Ferencík. Bratislava : Tatran, 1970.

Z tvorby prozaika a dramatika M. Arcybaševa máme v slovenskom preklade iba jediné, ale zato jeho najznámejšie a vo svojej dobe (1907) takpovediac kultové dielo. Do r. 1970, kým vyšlo v slovenčine, sa s ním slovenskí čitatelia mohli oboznámiť v českom preklade, ktorý opäť vyšiel veľmi pružne (pravdepodobne v r. 1908 a potom v štyroch reedíciách). Arcybašev bol v českom prostredí veľmi populárny, v 20. rokoch dokonca vychádzali Spisy M. Arcybaševa a preklady jeho diel často vychádzali veľmi skoro po vydaní originálu. Medzi rokmi 1908 – 1933 vyšlo 34 jeho kníh (próza, drámy, vrátane reedícií; niektoré sú dostupné v digitalizovanej

podobe). Jediným novším prekladom je preklad románu *Sanin* vydaný v r. 1999 pod názvom *Svůdce*.

Saša Čornyj (Alexander Glikberg, 1880 – 1932), Georgij Ivanov (1894 – 1958), Teffi (nadežda lochvická, 1872 – 1952)

Tvorba prozaika a básnika S. Čorného, predstaviteľa akméizmu básnika, prozaika a prekladateľa G. Ivanova a poetky prozaičky a prekladateľky Teffi boli v slovenskom i českom priestore reflektované len okrajovo napriek ich populárnosti či významnosti vo svojej domácej kultúre (S. Čornyj bol populárnym autorom veršovaných satirických fejtónov, Teffi za jej humoristické a satirické verše a fejtóny nazývali „kráľovnou ruského humoru“ a G. Ivanov je považovaný za jedného z najvýznamnejších básnikov ruskej emigrácie). Neexistujú žiadne samostatné slovenské ani české knižné preklady týchto spisovateľov. Povedku Teffi nachádzame vo výbere *Anjeliček a iné poviedky* (1930), poéziu G. Ivanova v antológii *Ruská moderna* (2011).

VIAČESLAV (IVANOVIČ) IVANOV (1866 – 1949)

Podobne je to aj s tvorbou básnika, dramatika, prekladateľa, filozofa a teoretika ruského symbolizmu V. Ivanova. Napriek jeho významnému miestu v ruskej kultúre sa jeho tvorba v slovenskom preklade nachádza iba v antológii *Ruská moderna* (2011). V tomto prípade však české prostredie môže pôsobiť ako kompenzačné vďaka prekaldom jeho básní (*Zimní sonety*, 1937 – bibliofília, 1947) a filozofických textov (*Subjekt a kosmos*, 2010.)

BORIS ZAJCEV (1881 – 1972)

Diela prozaika a prekladateľa B. Zajceva, jednej z najvýznamnejších postáv svojej doby, v slovenskom preklade knižne nevyšli. Aj O. Guzyová uvádza iba tri časopisecké preklady:

Tiché zore. In *Živena*, 1924, roč. 14, č. 7, s. 124-128.

Sestra. In *Živena*, 1924, roč. 14, č. 9, s. 161.

Lahké bremä. Prel. R. K. [Rudolf Kľačko]. In *Slovenské pohľady*, 1927, roč. 43, č. 3, s. 159-160.

V českom preklade vyšlo 5 Zajcevových kníh, avšak iba v rokoch 1912 – 1925.

JEVGENIJ ZAMIATIN (1884 – 1937)

My. Prel. Naďa Szabová. Bratislava : Obzor, 1990. ISBN 80-215-0089-1.

My. Prel. Naďa Szabová. Bratislava : Vydavateľstvo Európa, 2010. ISBN 978-80-89111-60-2.

My: [antiutopický román inšpirovaný hrôzami sovietskeho Ruska]. Prel. Naďa Szabová. [Bratislava]: Európa, 2016. ISBN 978-80-89666-21-8.

Prvý raz sme si knihu prozaika a publicistu J. Zamiatina v slovenčine mohli prečítať až v r. 1990 (ďalšie dve vydania sú reedíciou tohto prekladu), ale s jeho dielami sa mohli slovenskí čitatelia zoznamovať vďaka českým prekladom už v r. 1927 (román *My*) a 1934. Zamiatinova tvorba sa k čitateľom v češtine vrátila v 60. rokoch (1967, 1969, 1970) a potom až po r. 1989, celkovo je k dispozícii v 14 knižných prekladoch (z toho román *My* v 9 vydaniach: 1927, 1967 a medzi rokmi 1989 a 2020 vyšlo 7 vydaní, pričom jedno je voľne dostupné v elektronickej knižnici pražskej Mestskej knižnice).

Tento prehľad slovenskej recepcie tvorby spisovateľov prvej vlny ruskej emigrácie v knižných prekladoch potvrdzuje, že „každé recepčné prostredie voči jednotlivým literatúram má svojskú recepčnú situáciu.“²³ Ukazuje sa, že pre slovenský kultúrny priestor nie je až také podstatné, aké miesto zaujíma tvorba daného spisovateľa v domácej kultúre (ako príklad môžu poslúžiť napr. V. Ivanov, G. Ivanov, M. Cvetajeová či B. Zajcev) ani to, že ide o emigrantského spisovateľa, vo svojej dobe veľmi populárneho (napr. V. Nemirovič-Dančenko alebo J. Čirikov), ale ako dôležité sa javia estetické kvality a miesto autora v kontexte svetovej literatúry. K autorom v tomto ohľade hodnotným sa slovenskí vydavatelia a prekladatelia pomaly vracajú aj po r. 1989 a aj vďaka komplementarizujúcej funkcii, ktorú v slovenskom kultúrnom priestore naďalej plnia české preklady, preklady tvorby z toho hľadiska najvýznamnejších predstaviteľov ruskej emigrácie majú aj dnes primerané miesto v kontexte slovenskej kultúry.

²³ KUSÁ, Mária. Ruská moderna, avantgarda a postmoderna v slovenských a českých prekladoch. In Mária Kusá. *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Veda, s. 81.

MATERÁLY
MATERIALS

ZÁMUTOV V 18. STOROČÍ

Peter KÓNYA

KÓNYA, Peter. The village Zámutov in the 18th century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. 87 – 106.

During seven decades of the 18th century, from the Treaty of Szatmar till the rule of Joseph II, Zemplén village Zámutov overcame a dynamic development. It partially exchanged its population and, of course, its ethnic and religious composition. After a stagnation at the turn of the century, the enhancement of agriculture and thanks to urban regulation the living conditions of servitude population improved. The population was engaged in agriculture, which to lesser extent was complemented by craft production. There was a strong dominance of the peasant population. The author has captured several specifics in the administration and religious sphere.

Key words: Zámutov, history, 18th century.

Po ôsmich rokoch posledného protihabsburského povstania a predchádzajúcej oslobodzovacej protitureckej vojne vyvrcholil v Uhorsku hospodársky rozvrat, v krajine zúrila hlad a po morovej epidémii počet obyvateľov sotva dosahoval úroveň z konca stredoveku, zo začiatku 16. storočia. Polia boli neobrábané, mnohé dediny i celé oblasti púste, vyľudnené a spálené. Preto sa hlavným obsahom prvej polovice nového storočia musela stať obnova, znovuvybudovanie vojnou zničených krajín a nahradenie obrovských ľudských strát. V roku 1711 sa definitívnou porážkou protihabsburského odboja zavŕšil viac ako storočie trvajúci zápas o ďalšie smerovanie politického a štátneho vývinu Uhorska. Habsburskí panovníci vtedy krajinu po stáročnom zápase (od r. 1526) začlenili do svojej monarchie a postupne prispôbovali hospodárskemu, politickému a spoločenskému systému jej súčasťou. Po porážke posledného protihabsburského povstania, po r. 1711 došlo v priebehu prvej štvrtiny storočia v celej krajine k významným zmenám vo vlastníckych pomeroch. Predovšetkým mnohých bývalých prívržencov Františka II. Rákócziho zbavili konfiškácie po Satmárskom mieri obrovských majetkov.

Hospodársky a spoločenský vývin

V Zámutove sa konfiškácie majetkov účastníkov odboja a ich príbuzných týkali majetkových podielov Zuzany Bercsényi. V roku 1711 sa do vlastníctva Uhorskej komory dostalo niekoľko desiatok poddanských usadlostí a rôznych hospodárskych objektov na území panstiev Vranov a Čičva. V Zámutove sa predmetom konfiškácií

stali: opustená poddanská usadlosť Jána Csorbu, takisto opustená sedliacka usadlosť Hrehu Koničina, patriaca jeho synom Jurajovi, Lukačikovi a Michalovi, rovnako opustená sedliacka usadlosť Michala Szabóa a Gajdošova želiarska usadlosť. Rovnako komora skonfiškovala aj majetky Zuzana Bercsényi na samote Tarbaj. Predmetom konfiškácie sa stali takisto všetky objekty, ktoré boli užívané v árende. Časť bercsényiovských majetkov získali vtedy grófi Forgáchovci.¹

Samozrejme, okrem Zuzany Bercsényi patrili Zámutovi a jeho poddanské usadlosti takisto aj iným zemepánom. Údaje z tridsiatych rokov 18. storočia uvádzajú ako majiteľov obce baróna Jozefa Szentiványiho a grófa Zichyho.²

V priebehu nasledujúcich desaťročí došlo k ďalším významným zmenám vo vlastníckych pomeroch v obci. V druhej polovici 18. storočia bol najväčším vlastníkom v Zámutove Michal Almássy, majiteľ veľkej väčšiny poddanských usadlostí v obci. Menšími vlastníkmi v Zámutove boli vtedy gróf Karol Barkóczy, gróf Ladislav Forgách, barónka Vécsey a zemaniam Ladislav Keczer a Alexander Szirmay.³

V poslednej štvrtine storočia sa medzi majiteľov usadlostí v Zámutove dostali aj noví vlastníci, ktorými v tomto období boli: viacerí príslušníci rodiny Almásy, viacerí drobní zemaniam, Vranovský pavlínsky konvent, Náboženská základina⁴ a komposesorát dedičov.⁵

Počas posledných protihabsburských povstaní utrpela celá krajina obrovské materiálne a ľudské straty, pričom najviac poškodené boli práve severovýchodné stolice. Žiaľ, v prípade Banského nie je možné, vzhľadom na veľmi skromné dochovanie písomných prameňov, rekonštruovať ich rozsah. Iba nepriamo poukazujú na tieto skutočnosti údaje obsiahnuté v súpisoch obyvateľstva z obdobia bezprostredne po skončení posledného povstania, z roku 1714, resp. 1715.

Údaje obidvoch súpisov sú takmer identické. Jeden aj druhý súpis, vykonaný v roku 1714 a 1715, umožňuje rekonštrukciu demografických, ekonomických a spoločenských pomerov v obci bezprostredne, tri, resp. štyri roky po ukončení povstania Františka II. Rákócziho. Podľa údajov súpisu z r. 1714 obývalo Zámutovi iba sedem sedliackych a dve želiarske domácnosti. Opustených usadlostí bolo dohromady tridsať. Z nich bolo štrnásť štvrtinových usadlostí opustených už dlhší čas, a ďalších šesťnásť štvrtinových sedliackych usadlostí prišlo o svojich užívateľov iba

¹ MNL OL Budapest, UC, 4: 25: Konfiškácia majetkov Zuzany Bercsényi na území panstiev Vranov a Čičva.

² BEL, Matej. *Zemplínska stolica. Užská stolica*. Bratislava 1999, s. 147.

³ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutovi z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

⁴ Náboženský fond vytvoril ešte Karol III. v prvej polovici storočia a spravoval bývalé majetky cirkevných reholí vrátane jezuitov (zrušených v r. 1773).

⁵ *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye I.* Barsi János (Ed.). Budapest 1998, s. 58 – 59.

nedávno, akiste počas morovej epidémie v závere povstania Františka II. Rákócziho. Ďalší zničený dom bol obývaný poddanými bez povinností voči zemepánovi. Celkovo tak po povstaní Františka II. Rákócziho existovalo v obci iba deväť obývaných poddanských usadlostí.⁶ Tieto údaje jasne dokumentujú skutočnosť, že obec Zámuto utrpela v závere povstania Františka II. Rákócziho podstatne rozsiahlejšie škody než ďalšie obce v okolí Vranova, napr. Banské. Podobná situácia bola najmä v obciach v Sečovskom, Trebišovskom, Michalovskom a Medzibodrožskom okrese.

V súpise z roku 1714 sa zachovali takisto mená rodín žijúcich v Zámutove po poslednom protihabsburskom povstaní, a teda prežili morovú epidémiu. V roku 1714 bývali v Zámutove títo poddaní s rodinami: sedliaci Ján Ignacik, Andrej Vagrín, Ján Demčák, Andrej Brecko, Blažej Ribarčík, Pavol Soltész a Juraj Soltész, ako aj želiari Peter Jaško a Ján Ignacik.⁷ Keďže iba malá časť týchto priezvisk sa zhoduje s menami z poslednej štvrtiny predchádzajúceho storočia, možno sa domnievať, že obec mohla byť už po roku 1711 doosídlená novým, slovenským a čiastočne rusínskym obyvateľstvom.

Celkovo na začiatku 18. storočia po povstaní Františka II. Rákócziho hospodárila celá obec na výmere iba 42 gbelov ornej pôdy, pričom jednotliví sedliaci osievali všetci rovnako, po 6 gbelov polí. Takisto všetci užívali lúky s rovnakou plochou po 2 koscov a celkovou rozlohou 14 koscov. Želiari neužívali žiadne polia ani lúky a nemali ani žiadne povinnosti voči panstvu. Miestni sedliaci hospodárili na svojich poliach trojpoľným spôsobom, čo znamenali, že ornú pôdu mali rozdelenú na tri časti, z ktorých jednu osievali jarinami, druhú oziminami a tretia ležala úhorom, pričom slúžila na pasenie dobytka. Kvalita polí bola v súpise označená ako stredná a lúky poskytovali kvalitné seno. Pre svoj dobytok mali obyvatelia dostatok dobrých pasienkov (vrátane úhora). Lesy v chotári mohli slobodne využívať na zber stavebného dreva i dreva na kúrenie. Za dvojročný poplatok mohli poddaní v bukových a dubových lesoch pásť svoje svine. V obci bol aj jeden pivovar, ktorý užíval poddaný Andrej Brecko. Pivo predával na verejnom mieste, ktorým bol zrejme miestny panský výčap.⁸

⁶ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et comissariatica 1553-1777. C. Loc. 114. No. 87. Conscriptio ignobilium pro Cassa Contributionali deserviens 1714: Possessio Zamuthó.

⁷ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et comissariatica 1553-1777. C. Loc. 114. No. 87. Conscriptio ignobilium pro Cassa Contributionali deserviens 1714: Possessio Zamuthó.

⁸ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et comissariatica 1553-1777. C. Loc. 114. No. 87. Conscriptio ignobilium pro Cassa Contributionali deserviens 1714: Possessio Zamuthó.

Podľa ďalšieho, iba o rok mladšieho krajinského súpisu, vykonaného v r. 1715 došlo v obci iba k minimálnym zmenám. Nezmenilo sa obyvateľstvo obce, ani výmera ním užíwanej pôdy či podmienky života v obci. Siedmi poddaní sedliaci naďalej užívali polia s plochou 42 gbelov a lúky s rozlohou 14 koscov. Dve želiarske usadlosti, tie isté ako v predchádzajúcom roku, nemali v držbe žiadnu ornú pôdu ani lúky. Bez zmien ostávalo takisto užívanie pasienkov a lesov v chotári.⁹

Ďalšie, pomerne skromné údaje o Zámutove a jeho obyvateľoch pochádzajú z tridsiatych rokov 18. storočia, zo známych Notícií Mateja Bela. Matej Bel vo svojom diele charakterizoval obec ako dedinu s lepšou polohou než susedná Juskova Voľa, s väčším chotárom, rozprestierajúcim sa v hornatom teréne, s úrodnejšími poľami vo východnej časti.¹⁰

V nasledujúcich desaťročiach výrazne vzrástol počet obyvateľov Zámutova, akiste v dôsledku prisťahovania zo severnejších okresov Zemplínskej stolice, čo sa prejavilo už v dicálnom súpise z r. 1756. Podľa neho bolo vtedy v obci 41 poddanských domácností, konkrétne nasledujúci poddaní s rodinami: Juraj Močaránsky, Anton Močaránsky, Vasiľ Rusnák, Juraj Ribarčák, Ján Dvorhoi, Michal Brecko, Juraj Matejčák, Andrej Vaľov, Juraj Petrovi, Michal Imrich, Ján Brecko, Juraj Mihalčín, Juraj Jakubovič, Andrej Bokroš, Andrej Brecko, Matej Horňák, Ján Šesták, Michal Demčák, Juraj Kovalík, Ján Katona, Juraj Varga, Andrej Horňák, Juraj Marcinko, Ján Demčák, Ján Štoka, Juraj Kovaľ, Michal Bély, Andrej Duny, Michal Vagrin, Andrej Zolčák, Ján Bokroš, Ján Szabó, Juraj Ignacik, Ján Konečný, Michal Harduň, Ján Zahorsky, Michal Zajac, Ján Mihalčín (Močaransky), Ján Katuščák, Matej Havrán a Stanislav Štuka.¹¹

Z týchto uvádzaných 41 poddanských obyvateľov obce bolo 38 sedliakov užívajúcich pôdu v chotári, 1 želiar bez akejkoľvek pôdy a lúk a dvaja mlynári, ktorých spoločenské postavenie zodpovedalo tzv. podželiarom, keďže nevlastnili dom, ale bývali v objekte panstva. Okrem nich evidoval súpis na týchto sedliackych usadlostiach ešte ďalších dvanásť poddanských synov a bratov.¹²

Hlavným zamestnaním obyvateľov Zámutova v polovici storočia bolo naďalej poľnohospodárstvo. Celkovo celá obec hospodárila na rozlohe 179 a ½ gbelov polí,

⁹ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószédőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et comissariatia 1553-1777. C. Loc. 114. No. 87. Conscriptio ignobilium pro Cassa Contributionali deserviens 1715: Possessio Zamuthó.

¹⁰ BEL, Matej. *Zemplínska stolica. Užská stolica*. Bratislava 1999, s. 148.

¹¹ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószédőjének iratai 1553-1850 (1852). Adozók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850. 6. db. Az adozók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Zamutó.

¹² MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószédőjének iratai 1553-1850 (1852). Adozók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850. 6. db. Az adozók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Zamutó.

pričom na ploche 83 a 3/4 gbelu vysievali sedliaci oziminy a na výmere 95 a 3/4 gbelu jariny. Jednotlivé sedliacke hospodárstva mali v držbe polia s rozličnou rozlohou, a to od 1 do 4 gbelov a na jarnú sejbu od 1 do 5 gbelov. Želiar neužíval žiadne polia v chotári obce a dvaja mlynári hospodárili rovnako na dvoch štvrtiach ornej pôdy. Všetka orná pôda v zámutovskom chotári bola zaradená do poslednej, štvrtej triedy podľa kvality. Miestni sedliaci obrábali svoje polia stále produktívnejším trojpoľným spôsobom, pri ktorom na jednej časti vysievali oziminy, na druhej jariny a tretia ostala ležať úhorom. Lúk mali zámutovskí sedliaci v chotári dostatok, s celkovou výmerou 103 koscov.¹³ Pritom jednotlivé sedliacke domácnosti mali v držbe lúky s plochou od jedného do šiestich vozov.¹⁴

Všetky domácnosti v obci, s výnimkou želiara Jána Katuščáka, chovali na svojich hospodárstvach domáce zvieratá. Najrozšírenejším bol hovädzí dobytok, pričom všetky sedliacke domácnosti chovali kravy alebo aspoň jalovice. Voly chovalo 31 sedliackych usadlostí. Celkovo bolo v obci 70 volov, 51 kráv a 62 býčkov a jalovic. Najpočetnejším dobytkom v Zámutove boli však svine, ktorých chovali sedliaci spolu 109 kusov. S výnimkou spomínaného želiara a jedného sedliaka chovali svine na všetkých poddanských hospodárstvach v obci. Dôvodom bolo iste to, že zámutovskí sedliaci mali právo obchodovať so sviňami a jahňatami. Ovce pritom chovalo iba päť hospodárstiev, a to takisto v nie podstatnom počte 25 kusov. Kone, chované celkovo v počte 21 kusov, malo jedenásť sedliackych hospodárstiev a jedna domácnosť chovala jednu kozu. Včelích úlov, v celkovom počte 10, malo šesť hospodárstiev. Na trinástich usadlostiach mali sedliaci kotol na pálenie pálenky. V obci boli dva mlyny, z ktorých jeden patril vranovským pavlínom a druhý Jánovi Okolicsányimu. Užívali ich mlynári Matej Havrán a Stanislav Štuka. Obyvatelia mali dostatok dubových lesov, ktoré využívali aj na pasenie sviň. Svoje poľnohospodárske produkty chodili zámutovskí sedliaci predávať na trhy v slobodnom kráľovskom meste Prešove a neďalekých Hanušovciach. Zaujímavou je skutočnosť, že štyria poddaní sedliaci v Zámutove sa zároveň ako vedľajším zamestnaním zaoberali remeslom. Dvaja z nich boli kolári, jeden krajčír a jeden debnár. Ďalší sedliak bol zamestnaný ako panský hájnik, zrejme v rozsiahlych panských lesoch, rozprestierajúcich sa v chotári obce.¹⁵

Dlhá, štyri desaťročia trvajúca vláda Márie Terézie (v rokoch 1740 – 1780) priniesla nástup tzv. osvietenského absolutizmu v celej habsburskej monarchii. V du-

¹³ Stará plošná miera, označujúca plochu lúky, z ktorej mohol byť priemerne pokosený jeden voz sena.

¹⁴ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Adozók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850. 6. db. Az adozók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Zamutó.

¹⁵ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Adozók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850. 6. db. Az adozók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Zamutó.

chu nových národohospodárskych a štátoprávnych koncepcií začal vtedy štát v oveľa väčšej miere zasahovať do života všetkých obyvateľov krajiny a stále viac záujmu prejavoval o životné podmienky poddaných. Najvýznamnejším zásahom štátnej moci do života poddaného ľudu, poddansko-zemepanských vzťahov, a teda aj do pomerov na vidieku vôbec, bola rozsiahla reforma Márie Terézie z prvej polovice 70. rokov 18. storočia, známa ako urbárska regulácia, vydaná v podobe urbáriálneho patentu. Táto reforma mala v prvom rade priniesť skvalitnenie daňového systému a zníženie zaťaženia poddaných, skutočných živelov štátu, jeho byrokratického aparátu a armády. Zostaveniu nového centrálného tzv. Tereziánskeho urbáru (súpisu povinností poddaných) v Uhorsku predchádzalo zaznamenávanie úrovne poľnohospodárstva a stavu poddanských povinností vo všetkých obciach krajiny. Vrchnosť v každej stolici musela vtedy vykonať súpis všetkej obrábanej pôdy, na nej pracujúceho poddanského obyvateľstva a jeho povinností voči zemepánom. Podľa presne stanovenej schémy a vládnych inštrukcií spisovali stoliční komisári daný stav priamo vo všetkých obciach.

V obci Zámutov bol urbársky súpis vykonaný stoličnými komisármi Františkom Tomsicsom a Martin Tussayom dňa 13. septembra 1772. Odpovede na úradne predpísaných deväť otázok poskytli stoličným úradníkom zástupcovia obce Andrej Horňa, Andrej Brecko, Ján Matovič, Michal Zajac, Štefan Brecko a Ján Gajdoš.¹⁶ Ich údaje poskytujú jedinečné informácie o prírodných, hospodárskych a spoločenských pomeroch Zámutova a jej poddanského obyvateľstva v druhej polovici 18. storočia.

V čase vykonania súpisu bolo v Zámutove zaznamenaných 52 poddanských domácností, pričom 45 z nich patrilo sedliakom a sedem želiarom. Pritom 39 miestnych sedliakov užívalo rôzne výmery polí na tzv. rúbaniskách, z ktorých neodvádzali žiadne naturálne ani peňažné dávky. Spomedzi všetkých 45 sedliakov užívalo 14 polovičné, 18 štvrtinové a 12 osminové usadlosti. Jeden sedliak nemal v držbe žiadnu ornú pôdu. Títo sedliaci a želiari boli poddanými grófa Michala Almássyho, Jána Fischera, grófa Ladislava Fischera, barónky Vécsey, Ladislava Keczera a Alexandra Szirmaya. Pritom gróf Almássy vlastnil 35 sedliackych a šesť želiarskych usadlostí, Ján Fischer bol majiteľom štyroch sedliackych a jednej želiarskej domácnosti, gróf Forgách mal tri sedliacke usadlosti a barónka Vécsey, Ladislav Keczer a Alexander Szirmay po jednej sedliackej usadlosti.¹⁷

Celá obec hospodárila na poliach s rozlohou 788 a 1/2 prešporských meríc v chotári. Všetci siedmi želiari nemali v držbe žiadnu ornú pôdu. Lúky, užívané zámutovskými sedliakmi sa rozkladali zrejme v dvoch častiach chotára, ako lúky

¹⁶ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

¹⁷ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

urbárske a na tzv. klčoviskách, urbársky súpis však neeviduje zvlášť ani ornú pôdu, ani lúky na klčoviskách. Pritom jednotlivé sedliacke domácnosti užívali polia s rozlohou od ôsmich do 34 prešporských meríc. Popri ornej pôde mali miestni poddaní v užívaní takisto lúky, ktoré mali v držbe všetci, s výnimkou jedného štvrtinového sedliaka. Spolu užívala celá obec lúky s plochou 60 koscov, pričom všetky mohli kosiť iba raz ročne. Želiari nemali v držbe nijaké lúky. Jednotlivé sedliacke usadlosti pritom hospodárili na nerovnakej výmere lúk, a to od pol do troch koscov. Lúky v obci boli kvôli zlej úrodnosti chotára zaradené podľa kvality do poslednej, tretej triedy, čo znamená, že kosiť sa dali iba raz ročne.¹⁸

Sedliaci pestovali na svojich hospodárstvach predovšetkým obilniny, ako pšenicu, raž a ovos. Podobne ako v polovici storočia obrábali svoje polia progresívnejším trojpoľným spôsobom, zabezpečujúcim podstatne vyššie (až päťnásobné oproti tzv. dvojpoľnému spôsobu) výnosy. Pôdu v chotári, kvôli jej nízkej kvalite, museli hnojiť, iba tak mohli zasiať pšenicu, no v nasledujúcom roku sa im na poliach urodil už iba ovos a v treťom roku po hnojení len raž. Väčšiu časť ornej pôdy v chotári orali dvoma kusmi dobytky, bola teda ťažko orateľná. Pomerne blízko od obce bolo kráľovské mesto Prešov, ako aj zemepanské mestečká Solivar a Vranov, kde chodili miestni sedliaci predávať svoje výrobky. Pre svoj dobytok mali obyvatelia obce k dispozícii nielen pôdu ležiacu úhorom, no takisto rozsiahle pasienky v chotári a rovnako mali aj dostatok vody pre jeho napájanie. V rozľahlých lesoch v chotári mali nielen dostatočné množstvo vykurovacieho i stavebného dreva, ktoré mohli i predávať, no rovnako aj bohatú úrodu žaluďov, na ktorých pásli svoje svine. Za ich pasenie museli síce panstvu platiť, no menej ako susedné dediny. V záhradách a azda aj na klčoviskách mali dostatok ovocných stromov, ktoré im poskytovali ovocie nielen pre vlastnú spotrebu, ale aj na predaj. Keďže obec ležala medzi soľnými skladmi v Solivare a Veľkých Trakanoch, resp. Trebišove, tak si obyvatelia mohli privyrábať vozením soli. V chotári Zámutova sa pôsobili dva železné hámre a ďalší v susednej obci, čo umožňovalo sedliakom nielen privyrobiť si predajom zeleniny a iných potravín, ale takisto i povozníctvom a manuálnymi prácami. Obec mala k dispozícii spoločnú lúku s rozlohou piatich koscov, ktorú užívali spolu všetci sedliaci. Poddaní mali k dispozícii dostatok miest na močenie konope na potoku, ktorý tiekol cez obec, čo dokumentuje, že konope bolo jednou z dôležitých plodín pestovanou miestnymi obyvateľmi. Takisto v druhej polovici storočia pôsobili v chotári Zámutova dva mlyny, v ktorých si mohli miestni poddaní mlieť svoje obilie.¹⁹

Popri úžitkoch vymenovali poddaní aj škody, ktoré mali vo svojom chotári. Za ne hlavne považovali najmä nízku úrodnosť miestnych polí, keďže polovica z nich

¹⁸ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

¹⁹ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

nerodila žiadne oziminy ani po pohnojení. Rovnako poškodzovala poddaných aj nižšia kvalita lúk, ktoré poskytovali trávu vhodnú na seno iba raz do roka a niektorým sedliakom ich pritom zatápala voda.²⁰

Nový, tzv. Tereziánsky urbár, ktorý stanovoval nové rozdelenie pôdy v chotári obce a povinnosti poddaných voči zemepánom, bol pre obec Zámutov vydaný 21. apríla 1774. Oproti stavu pred jeho vydania obsahuje však urbár už viaceré zmeny. V obci bolo v tom čase 48 poddanských usadlostí, pričom z nich 41 patrilo sedliakom a sedem želiarom. Popri nich vykazoval nový urbársky súpis aj ďalšie tri opustené sedliacke usadlosti. Zemepánmi obce boli podľa urbáru gróf Michal Almássy, manželka grófa Karola Barkóczyho, gróf Ladislav Forgách, barónka Vécsey, Ladislav Keczer a Alexander Szirmay. Najväčším zemepánom v Zámutove bol gróf Michal Almássy, vlastníci 39 sedliackych, šesť želiarskych a tri opustené sedliacke usadlosti. Manželka grófa Karola Barkóczyho bola majiteľkou štyroch sedliackych a jednej želiarskej usadlosti, gróf Ladislav Forgách vlastnil tri sedliacke usadlosti a barónka Vécsey, Ladislav Keczer a Alexander Szirmay po jednej sedliackej usadlosti.²¹

Samozrejme, nový urbársky súpis obsahuje takisto mená hláv rodín poddaných sedliakov a želiarov. V roku 1774 podľa jeho údajov bývali v Zámutove títo poddaní so svojimi rodinami: sedliaci Ján Štefanov, Juraj Matejčák, Andrej Vaľov, Juraj Petrovič, Michal Linričák, Štefan Breckov, Juraj Jakubovič, Andrej Breckov, Michal Benčák, Michal Katona, Juraj Belák, Ján Štoffko, Michal Demčák, Andrej Duni, Juraj Vagrín, Ján Zojčák, Ján Bokros, Ján Szabó, Ján Ihnat, Michal Duni, Michal Zajac, Andrej Mihaľov, Juraj Žoltič, Ján Žoltič, Ján Antalov, Juraj Katuščák, František Vasiľ, Juraj Ribarčák, Michal Ribarčák, Ján Dvorovi, Juraj Bajusz, Juraj Solák, Ján Gajdoš, Ján Sešlák, Ján Denčák, Andrej Horňák, Ján Rusnák, Ján Rusnák, Ján Matovič, Michal Harduň a želiari Mikuláš Hajduk, Andrej Hiškár, Ján Moško, Ján Oláh, Michal Haňov a Matej Čižmár.²²

Na rozdiel od mnohých iných obcí nebola v Zámutove výmera v novom urbári sedliackych usadlostí zjednotená. Zo 41 sedliackych usadlostí v obci bolo 17 celých, 18 polovičných, tri päťosminové a dve trojosminové. Vzhľadom na to, že menšia ako polovičná usadlosť sotva stačila svojho užívateľa uživiť, možno sa domnievať, že piati sedliaci s menšími usadlosťami, najmä však dvaja s trojosminovými usadlosťami museli mať iný zdroj obživy. K jednotlivým usadlostiam patrili nerovnaké výmery ornej pôdy a lúk v extraviláne obce. Tieto plochy predstavovali rôzne rozlohy, bez ohľadu na veľkosť usadlosti, a to 10, 13, 12 a pol, 14, 25 a pol, 26, 26

²⁰ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, tlačený urbár.

²¹ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

²² MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

a pol a v jednom prípade dokonca 36 a pol jutár. Pritom každé jutro bolo osievané 2 prešporskými mericami obilia. Podobne nerovnako rozsiahla bola i pôda, ktorú vlastnili jednotliví sedliaci v intraviláne, a to pol, jednu, jednu a pol, dve a v jednom prípade dokonca tri prešporské merice. Táto pôda bola určená pre dom, hospodárske budovy, maštale a záhradu. Lúky užívali jednotliví sedliaci s výmerou 2, 3 a 6 koscov. Želiarske usadlosti v Zámutove neužívali žiadne polia ani lúky a dokonca im nepatrila ani nijaká pôda v intraviláne obce. Všetky sedliacke usadlosti v obci zaberali 51 a štvrt prešporských meríc pôdy v intraviláne a hospodárili na celkovej výmere 780 jutár polí a 171 koscov lúk v chotári. Orná pôda v obci bola klasifikovaná ako poslednej, tretej triedy kvality a lúky mohli kosiť iba raz do roka. Sedliaci pritom už užívali žiadne polia, lúky alebo pasienky na už spomínaných klčoviskách, ktoré si ponechali zemepáni.²³

Všetka poľnohospodárska pôda v extraviláne bola využívaná iba ako polia a lúky. Podľa kvality patrila do druhej triedy. Jedinými vlastníkami pôdy bol zemepán, dedina nemala žiadne obecné (spoločne užívané) polia ani lúky. Polia a lúky na klčoviskách po vydaní urbáru užívali už zemepáni. K jednej celej sedliackej usadlosti patrila orná pôda s rozlohou 22 jutár a lúky s plochou 10 koscov. V lesoch mohli po dohode so zemepánom slobodne ťažiť drevo na stavbu aj na kúrenie. Skladba poľnohospodárskej výroby ostávala rovnaká, okrem uvádzaných obilnín, kapusty a inej zeleniny, pestovali i technické plodiny, najmä ľan a konope. Pasienky v chotári okrem sedliakov užíval takisto farár a učiteľ. V chotári mali poddaní ovocné (slivkové) sady a kapustné záhrady.²⁴

Bližšie informácie o hospodárskych a spoločenských pomeroch v obci v období bezprostredne počas urbárskej regulácie obsahujú dicálne (daňové) súpisy zo 70. rokov. Situácia v období realizácie tereziánskej reformy ostávala bez výraznejších zmien. V roku 1774 bývalo v Zámutove 50 poddanských domácností. Z nich bolo 40 sedliackych a 9 želiarskych. Jedna sedliacka usadlosť bola opustená a užívali ju želiari. Na sedliackych, resp. želiarskych usadlostiach žili aj štyri domácnosti sedliackych synov, jedna sedliacka dcéra s rodinou a dve domácnosti sedliackych bratov.²⁵

Jednotlivé sedliacke usadlosti stále užívali nerovnaké výmery ornej pôdy s rozlohou 10, 12, 12 a 2/8, 13, 14, 17 a 26 a 3/8 jutár a lúky s plochou 2, 3 alebo 6 koscov. Celá obec tak hospodárila na výmere 810 a 3/8 jutár polí a 178 koscov lúk. Všetky

²³ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

²⁴ MNL OL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

²⁵ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószédőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bácszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámutov, 1777.

polia boli v súpise zaradené podľa kvality do druhej triedy a lúky do tretej triedy. Popri týchto údajoch obsahuje súpis takisto stavy dobytky v obci, ktoré oproti urbárskeму súpisu spred piatich rokov značne poklesli. Na svojich hospodárstvach chovali poddaní spolu 60 volov, 31 kráv, 1 jalovicu, 10 býčkov, 13 teliat, 3 kone, 51 sviň, 2 ovce a 4 kozy. Pritom na jednotlivých sedliackych hospodárstvach boli domáce zvieratá zastúpené pomerne rovnomerne, spravidla po dva voly, jednej krave a jednej, dvoch či troch sviniach. Zdaňované záhrady, vinice, kotly na pálenie pálenky či remeslá súpis z r. 1777 neuvádza. Z tzv. spoločných úžitkov využívali zámutovskí poddaní iba možnosť povozníctva, vykonávania pomocných prác na iných miestach a ťažbu, resp. zber stavebného a vykurovacieho dreva. Povozníctvom ako vedľajším zamestnaním sa zaoberalo 45 obyvateľov obce, 11 dedičanov si privyrábalo manuálnymi prácami, zrejme na majetkoch panstva v južných oblastiach stolice, stavebné drevo v lesoch v chotári mohli ťažiť 34 sedliakov a drevo na kúrenie zbieralo 44 poddanských domácností. Všetkých 50 domov v obci bolo podľa ich kvality zaradených do tretej triedy.²⁶

Hospodárske a spoločenské pomery v obci sa však už v nasledujúcich rokoch výrazne zmenili, ako to dokumentuje aj ďalší dicálny súpis z r. 1779. V obci bolo vtedy celkovo 49 poddanských usadlostí, z ktorých 38 patrilo sedliakom a už len jedna želiarovi. Domácnosti panského hájnika a nádenníka nedisponovali pôdou v extraviláne obce alebo boli oslobodené od dane a neboli preto v súpise bližšie špecifikované. Jednu usadlosť po zomrelom sedliakovi panstvo dalo do užívania židovi. Tri usadlosti po zosnulých sedliakoch boli spustené. Tri želiarske usadlosti boli opustené. Dvaja poddaní obec opustili a zanechali svoje usadlosti. Na sedliackych usadlostiach sa nachádzali tri domácnosti sedliackych synov.²⁷

V rozdelení pôdy a v hospodárskych pomeroch v obci pritom výraznejšie zmeny nenastali. Celá obec stále hospodárila na ploche 810 a $\frac{3}{4}$ jutár polí a 178 koscov lúk, pričom jednotlivé sedliacke usadlosti mali naďalej v držbe porovnateľné výmery so stavom spred dvoch rokov. Polia a lúky v chotári Zámutova podľa ich kvality boli stále zaradené do tretej triedy. Vypuklejší bol však ku koncu 70. rokov pokles stavov dobytky. Z domácich zvierat obyvatelia Zámutova na svojich hospodárstvach chovali spolu 44 volov, 32 kráv, 8 jalovic, žiadnych býčkov, 16 teliat, 13 koní, 41 sviň, 7 oviec a 13 kôz.²⁸ Medzi spoločnými úžitkami obce boli uvedené povozníctvo,

²⁶ MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális ősszeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámutov, 1779.

²⁷ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális ősszeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámutov 1779.

²⁸ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális ősszeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámutov 1777.

manuálne práce a ťažba, resp. zber dreva v panskom lese v chotári obce. Povožníctvo ako vedľajšie zamestnanie vykonávalo 57 poddaných, manuálnymi prácami si dopĺňalo živobytie 11 domácností, stavebné drevo v panskom lese mohlo ťažiť 49 poddaných a drevo na kúrenie zbieralo v lese 41 obyvateľov obce. V Zámutove stálo vtedy 41 obytných domov poddaných, pričom všetky patrili podľa kvality do tretej triedy.²⁹

Podľa údajov uvádzaného dicálneho súpisu žili v roku 1779 v Zámutove títo poddaní s rodinami: sedliaci Ján Ribarčák, Juraj Matiščák, Ondrej Vaľo, Juraj Petrovič, Michal Imriček, Štefan Brecko, Juraj Jakabovič, Ondrej Brecko, Michal Benčák, Michal Katona, Juraj Bellyan, Ján Štofko, Michal Demčák, Ondrej Danyi, Juraj Vagrin (panský nádenník), Ján Zojčák, Ján Bokros, Ján Szabo, Ján Ihnat, Miľo Dunyi, Miľo Zajác, Ondrej Mihaľov, Juraj Soltész, Ján Soltész, Ján Antalov, Juraj Katuščák, Fedor Vasiľ, Ondrej Ribarčák, Miľo Ribarčák, Janko Dvorovy, Juraj Bajusz (panský hájnik), Miľo Češlák, Ján Gajdoš, Ján Šešlyák, Ján Demčák, Ondrej Horňák, Ján Rusnák st., Ján Rusnák ml., Ján Matovič, Michal Hardenyi a želiar Michal Ragan.³⁰

Vzhľadom na nízky počet želiarskych usadlostí v Zámutove počas celého 18. storočia možno predpokladať, že v chotári obce sa v tomto období nenachádzal žiadny panský majer a okrem dvoch mlynov ani žiadne iné zemepanské hospodárstvo.

V spoločenskej štruktúre Zámutova v priebehu 18. storočia úplne dominovali poddaní, tvoriaci takmer všetko obyvateľstvo obce. Medzi nimi pritom počas celého storočia výrazne prevládali sedliaci. Kým v r. 1715 bývalo v Zámutove sedem sedliackych a dve želiarske domácnosti³¹, do r. 1756 ich celkový počet síce výrazne vzrástol, vnútorná skladba sa však pritom nie veľmi zmenila. Podľa súpisu z toho roku bolo v obci zo 41 poddanských domácností 38 sedliackych, jedna želiarska a dve podželiarske, patriace mlynárom.³² Urbársky súpis v roku 1772 zaznamenal v Zámutove 52 poddanských usadlostí, z ktorých 45 patrilo sedliakom a sedem želiarom. V priebehu nasledujúcich dvoch rokov, do vydania nového urbára počet

²⁹ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámuto 1777.

³⁰ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámuto 1777.

³¹ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). No. 89. Conscriptio totius Comitatus pro Cassa Contributionali deserviensi 1715: Possessio Zamutó.

³² BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Az adózók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Zamutó.

poddanských domácností v Zámutove dosť výrazne klesol a v r. 1774 tak žilo v obci len 41 sedliackych a sedem želiarskych domácností.³³ Dicálny súpis z toho istého roku však už uvádza v Zámutove 51 domácností poddaných, z nich 44 domácností sedliakov a sedem domácností želiarov. Rovnako o štyri roky mladší dicálny súpis z r. 1777 zaregistroval v obci 49 sedliackych a 9 želiarskych domácností. Podľa údajov dicálneho súpisu z r. 1779 bývalo v Zámutove už len 38 sedliackych domácností a domácnosť jedného želiara. Jedenásť sedliackych a želiarskych usadlostí bolo v tom čase opustených. Okrem poddaných a želiarov, uvádzajú dicálne súpisy takisto dospelých sedliackych bratov, synov a dcéry. Na rozdiel od väčšiny obcí v stolici neevidovali však žiadnych podželiarov, no uvádzali sluhov, resp. paholkov, a to štrnástich v r. 1773, deviatich v r. 1777 a siedmich v r. 1779. Súpis z r. 1773 evidoval v obci takisto päť slúžok v domácnostiach.³⁴

Okrem poddaných v 18. storočí s najväčšou pravdepodobnosťou nežilo v Zámutove iné obyvateľstvo, ako boli zemaniam alebo duchovní. Keďže dicálne súpisy v obci neregistrovali podželiarov, je možné, že malá časť obyvateľov bývajúcich v objektoch panstva a pracujúcich na jeho majetkoch sa v súpisoch nenachádza. Poukazuje na to zmienka o panskom židovi užívajúcom opustený sedliacký dom v súpise z r. 1779.

Povinnosti poddanského obyvateľstva takisto počas celého 18. storočia tradične pozostávali z povinností voči štátu, vrchnosti a cirkvi. Štátna daň sa stále skladala z dvoch zložiek: tzv. domácej dane (census) a vojenskej dane (kontribúcia). Najväčšou záťažou pre poddanské obyvateľstvo boli popri pravidelnej štátnej dani, mimoriadnych daniach, príp. (v 18. storočí už zriedkavého) vydržiavania vojska, povinnosti voči zemepánom.

Hlavnú zložku týchto poddanských povinností, tzv. renty, predstavovala (okrem menej významných peňažných poplatkov a naturálnych dávok) najmä robota, teda povinná bezplatná práca poddaných na panskom majeri či inej zemepanskej pôde (napr. vo vinohradoch). Práve v priebehu 18. storočia rástlo zaťaženie poddaných robotou, v dôsledku čoho im potom ostávalo málo priestoru pre dostatočné obrábanie vlastných hospodárstiev a znižovala sa tak ich schopnosť plniť si povinnosti voči štátu. Preto regulácia roboty bola jedným z hlavných dôvodov vydania viacerých patentov Márie Terézie (Robotný patent) i samotného urbárskeho patentu. Robota, ktorá sa do polovice storočia v krajine všeobecne rozšírila, nemala jednotný právny základ. V niektorých obciach uzavreli zemepáni so svojimi poddanými dohovor (Contractus) o ich povinnostiach, inde sa poddanské povinnosti riadili ústnymi dohovormi, inde zasa nepísanými zvyklosťami.

³³ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, tlačený urbár.

³⁴ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bácszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámutov 1773, 1777, 1779.

V období pred vykonaním tereziánskej urbárskej regulácie nemali poddaní obyvatelia Zámutova žiadny urbár ani písaný dohovor s panstvom a svoje povinnosti si plnili podľa starých zvykov. Urbársky súpis a odpovede obyvateľov obce na deväť otázok stoličných komisárov z r. 1772 odrážali, popri hospodárskych danostiach obce, takisto sumu poddanských povinností obyvateľov v druhej polovici 18. storočia.

V zmysle odpovedí na deväť otázok tvorila hlavnú časť povinností poddaných voči vrchnosti robotu. Rozsah ich robotnej povinnosti nebol rovnaký, jednotliví zemepáni ju vyžadovali v rozdielnej miere. Sedliaci Michala Almássyho boli povinní pracovať na panskom hospodárstve po tri dni v týždni s vlastným pluhom a záprahom, keď však s jedným pluhom pracovali dvaja, tak museli ostať celý týždeň, niekedy ich dokonca púšťali domov až v piatok alebo v sobotu. Popri tom boli povinní poslať každý týždeň na jednodennú robotu jedného člena rodiny alebo paholka. Sedliaci s veľmi malým hospodárstvom boli povinní iba pešou robotou, pričom ich však zemepán mohol hocikedy, keď to potreboval, zavolať na panské hospodárstvo. Almássyho želiari pracovali po celý rok 3 – 4 dni v týždni.³⁵

Sedliaci Jána Fietlera pracovali na panskom hospodárstve po tri dni v týždni, s vlastnými dvoma volmi (koňmi). Sedliaci grófa Forgácha boli povinní pracovať na panskom hospodárstve s vlastným dobytkom v jednom týždni dva dni a v nasledujúcom jeden deň. Sedliaci bez vlastného dobytku vykonávali robotu pešo každý deň. Sedliaci baróna Vécseyho vykonávali robotnú povinnosť po celý rok s dvoma alebo štyrmi kusmi dobytko po dva dni v týždni. Keczerov sedliak bol povinný jeden týždeň na panskom hospodárstve orať a pracovať počas celého vinobrania. Szirmeyov sedliak namiesto robotnej povinnosti platil tzv. árendu v sume deväť zlatých ročne.³⁶

Okrem roboty odovzdávali poddaní takisto tzv. deviatok v naturáliách, príp. si ho vykupovali peňažnými dávkami. Sedliaci Michala Almássyho, robotujúci s vlastným dobytkom, boli povinní odovzdávať panstvu ročne dve sliepky, 20 vajec, jedno vrece a jednu pintu masla, pričom vrece a maslo mohli vymeniť za zaplatenie 18 grajciarov. Sedliaci pracujúci pešo platili ročne po deväť zlatých a odovzdávali jednu priadzu. Všetci Almássyho sedliaci odvádzali takisto deviatok z obilia a desiatok z jahniat. Želiari odvádzali iba po pol priadze. Sedliaci baróna Vécseyho odovzdávali zemepánovi ročne po 2 sliepky, 20 vajec, jednom vreci a jednom kuse priadze. Podobne sedliak Alexandra Szirmayho dával panstvu po dve sliepky, 20 vajec a jeden kus priadze. Sedliaci grófa Forgácha odvádzali panstvu deviatok z obilia. Sedliaci ďalších zemepánov (okrem Almássyho a Forgácha) deviatok neodovzdávali.

³⁵ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

³⁶ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

Ako vo väčšine obcí na území dnešného Slovenska, aj v Zámutove znamenal nový Tereziánsky urbár, vydaný z r. 1774, pre jej obyvateľov výrazné zníženie ich zaťaženia poddanskými povinnosťami. Podľa neho bol každý sedliak s celou sedliackou usadlosťou povinný pracovať pre zemepána 52 dní ročne s vlastným záprahom alebo 104 dní pešo. Sedliaci s polovičnou usadlosťou mali povinnosť pracovať 26 dní, s päťosminovou usadlosťou 32 a pol dňa a sedliaci s trojosminovou usadlosťou 19 a pol dňa. V prípade práce s dobytkom musel byť sedliak vybavený volským dvojzáprahom, pri orbe so štvorzáprahom, ak ho nemal, mal sa spojiť s iným a pracovať o deň viac, teda ak mal v držbe celú usadlosť, tak dva dni v týždni, ak menšiu, tak dvojnásobok svojej povinnosti s vlastným záprahom. Pri špeciálnych prácach, vyžadujúcich dvoch ľudí, museli byť pri štvorzáprahu dvaja, z nich jeden ako pohonič. Okrem dobytká a záprahu museli sedliaci pracovať aj s vlastným vozom, pluhom a bránami. Práca mala trvať od východu do západu slnka a čas potrebný na príchod na panské, cestu domov, nakrímenie a napojenie dobytká sa poddánym zarátaval do robotnej povinnosti. Zemepán nesmel svojvoľne zvyšovať alebo zdvojnásobiť robotu. Ak poddaným cesta na panské trvala pol dňa a viac, mohol zemepán predpísané dni poddanému spojiť za celý mesiac. Počas vinobrania boli sedliaci povinní odpracovať dvojnásobný počet, teda dva dni v týždni so záprahom alebo štyri dni bez záprahu, tie im však malo panstvo v nasledujúcom období odrátať. Želiari pracovali na panskom hospodárstve 18 dní bez záprahu, keďže ním nedisponovali.³⁷

Aj v poslednej štvrtine 18. storočia sedliaci a želiari okrem plnenia robotnej povinnosti stále odovzdávali panstvu i naturálne dávky a poplatky. Každý sedliak a želiar platil zemepánovi tzv. census vo výške 1 zlatý ročne (polovicu na deň sv. Juraja a polovicu na sv. Michala). Aj naturálne dávky sedliakov sa líšili podľa veľkosti ich usadlostí. Z titulu naturálnych dávok musela každá sedliacka domácnosť s celou usadlosťou odovzdávať panstvu po jednej snahe dreva na kúrenie, po šesť kusov priadze, po jednej holbe roztopeného masla, po dva kapúny, po dve sliepky a po dvanásť vajec. Sedliaci s menšou rozlohou usadlosti odvádzali panstvu nižšie násobky týchto produktov, a to pol, resp. 3/8 siahly dreva, 3, 3 a 3/4, príp. 2 a priadze, pol, 3/8 alebo 2/8 roztopeného masla, jedného, jedného a štvrt' alebo tri štvrtiny kapúna a kurčiat a napokon šesť, 7 a pol, resp. 4 a pol vajec. Na želiarov sa nevzťahovali žiadne naturálne dávky. Deviatok odovzdávali poddaní z konope a ľanu.³⁸

Podľa urbára mali poddaní právo sťažovať sa na neprávosti zo strany svojich zemepánov a panských úradníkov stoličnej vrchnosti. Ak stoličné úrady zistili opráv-

³⁷ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, tlačený urbár.

³⁸ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutov z r. 1774, tlačený urbár.

nenosť takýchto sťažností, svojvoľné trestanie poddaných alebo iné neprávosti voči nim, mali panstvo alebo jeho úradníkov odsúdiť.³⁹

Biskupský desiatok v zmysle Tereziánskeho urbára odvádzala za poddaných, podobne ako v iných obciach, stolica. Okrem toho si však plnili aj ďalšie povinnosti voči miestnemu rímskokatolíckemu a gréckokatolíckemu farárovi.⁴⁰

Demografický vývin, náboženské a národnostné pomery

Zámuto takmer počas celého 18. storočia prežíval progresívny demografický vývin, charakterizovaný permanentným rastom obyvateľstva, najmä v jeho prvej polovici. Vďaka nemu sa obci podarilo do polovice storočia nielen nahradiť straty z posledných protihabsburských povstaní a morovej epidémie z r. 1710, ale pomerne rýchlo dosiahnuť a prekročiť počet obyvateľov z predchádzajúceho storočia. Kým v roku 1714 a 1715 bývalo v Zámutove iba deväť poddanských domácností, do polovice storočia (do r. 1756) stúpol ich počet viac ako štvornásobne, až na 41. V nasledujúcich desaťročiach pokračoval rast obyvateľstva už pomalším tempom. V roku 1772 bolo v dedine už 52 poddanských domácností, pričom v priebehu v nasledujúcich dvoch rokoch ich počet poklesol na 51. V 70. rokoch ostával počet obyvateľov obce viac-menej stabilný a do konca desaťročia v dôsledku odsťahovania, najmä želiarov, výraznejšie poklesol. Kým v roku 1777 bývalo v Zámutove 50 poddanských domácností, už o dva roky v dôsledku úmrtia a odchodu niekoľkých z nich poklesol ich počet na 39, teda menej ako v polovici storočia.⁴¹

Z uvedených údajov je zrejmé, že Zámuto zaznamenal najväčší demografický rast v prvej polovici 18. storočia. Aj keď tento rast obyvateľstva nebol taký masívny ako v južnejších obciach viac zasiahnutých morovou epidémiou a udalosťami posledného protihabsburského povstania, v priebehu storočia stúpol počet poddanských domácností v dedine o viac ako tri štvrtiny. Vzhľadom na výskyt stále nových mien obyvateľov obce, to bol iste výsledok nielen prirodzeného prírastku, ale rovnako i (aj keď v menšej miere ako v iných dedinách) prisťahovalectva, najmä slovenského, menej rusínskeho obyvateľstva.

Tieto údaje z dicálnych súpisov i urbárskych písomností síce spoľahlivo ilustrujú rast obyvateľstva obce, nezachytávajú však skutočný počet obyvateľov, ba ani poddanských rodín v dedine, keďže zaznamenávali iba držiteľov poddanských usadlostí. Na nich často existovalo viacero domácností detí či iných príbuzných sedliakov. Podľa dicálneho súpisu z r. 1773 bývalo na 44 poddanských usadlostiach v Zámutove aj niekoľko domácností ich rodinných príslušníkov, a to 8 rodín sed-

³⁹ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámuto v z. r. 1774, tlačený urbár.

⁴⁰ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámuto v z. r. 1774, tlačený urbár.

⁴¹ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bácska 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Zámuto 1773, 1777, 1779.

liackych synov a 5 domácností sedliackych bratov. O štyri roky neskôr, v r. 1777 boli v obci štyri domácností sedliackych synov, jedna domácnosť sedliackej dcéry a dve rodiny sedliackych bratov, v roku 1779 potom už iba tri domácnosti sedliackych synov.⁴²

Aj keď z 18. storočia sa nedochovali presné údaje o náboženskej skladbe obyvateľstva obce, z o niekoľko rokov starších záznamov (z polovice 80. rokov 18. storočia) je zrejmé, že v Zámutove počas celého 18. storočia v konfesiónálnych pomeroch stále dominovali evanjelici, predstavujúci 50 – 70 % obyvateľstva. Rímskokatolíckeho vyznania bolo približne 30 % obyvateľov a ku gréckokatolíkom sa hlásilo asi 10 % obyvateľstva. Podľa údajov rímskokatolíckej kánonickej vizitácie z roku 1749 žilo vtedy v obci 208 evanjelikov a. v., 43 rímskokatolíkov a 24 gréckokatolíkov.⁴³ V dôsledku rekatolizácie, pokračujúcej nenásilným spôsobom počas celého 18. storočia sa o niekoľko desaťročí zmenila náboženská skladba obyvateľstva. Podľa údajov kánonickej vizitácie z roku 1773 žilo v Zámutove už 168 rímskokatolíkov, 224 evanjelikov a. v. a 91 gréckokatolíkov.⁴⁴ Žiadna z týchto konfesií nemala na pôde obce cirkevnú organizáciu vo forme rímskokatolíckej, gréckokatolíckej či evanjelickej a. v. farnosti.⁴⁵ Židovské obyvateľstvo v tom období v Zámutove ešte nebývalo, prví židia sa v obci objavili až v jeho závere, v r. 1777, keď bývali v obci štyri židovské rodiny. Židia nemali vtedy v Zámutove žiadnu náboženskú organizáciu a patrili iste do židovskej obce vo Vranove.

Od začiatku storočia pôsobila v obci obnovená rímskokatolícka cirkev. Miestna cirkev bola filiálkou rímskokatolíckej farnosti v Soli a zaujala drevený evanjelický a. v. chrám akiste už bezprostredne po Satmárskom mieri, keďže ním preukázateľne disponovala už v roku 1716. Vtedy bol v dezolátnom stave a rímskokatolícka cirkev nemala v tom čase z obce žiadne príjmy ani nedisponovala nijakými pozemkovým majetkom.⁴⁶ Situácia sa výraznejšie nezmenila ani v nasledujúcom desaťročí. V roku 1728 užívala cirkev starý drevený chrám s jedným oltárnym obrazom. Soliansky farár užíval v zámutovskom chotári niekoľko polí a jednu lúku. Solianskemu kantorovi odvádzali obyvatelia jednu hus a jeden voz dreva ročne.⁴⁷

⁴² MNL BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bányza 1774-1798 és é. n.: Dicális súpis obce Zámuto 1773, 1777, 1779.

⁴³ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 595, s. 23 – 24: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1749.

⁴⁴ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 598, s. 20: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1773.

⁴⁵ Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773 – 1808) I. Budapest 1998, s. 58.

⁴⁶ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 593, s. 1: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1716.

⁴⁷ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 594, s. 2: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1728.

Do polovice storočia sa významne zmenili najmä majetkové pomery cirkvi. V roku 1749 vlastnila už miestna rímskokatolícka filiálka solianskej farnosti niekoľko desiatok polí, najmä v dolnej, no takisto v prostrednej aj hornej časti chotára. Popri ich výnosoch soliansky rímskokatolícky farár poberal v Zámutove po 6 zlatých od každého sedliaka, jednu hus a jeden voz dreva, od želiarov po 6 grajciarov.⁴⁸

Tieto majetky a dôchodky rímskokatolíckej farnosti v Soli zo zámutovskej filiálky ostali bez väčších aj v druhej polovici storočia. Miestni rímskokatolíci naďalej užívali aj starý drevený kostol a vedľa neho stojacu drevenú zvonicu s dvoma zvonmi a jedným zvončekom. Došlo však k rozšíreniu a zveladeniu jeho zariadenia a výbavy. Popri štyroch knihách sa v kostole nachádzali štyri svietniky, jedenásť lavíc, medený kalich a ďalšie predmety.⁴⁹

Bližšie údaje sa z tohto obdobia zachovali takisto i o gréckokatolíckom obyvateľstve. Miestna gréckokatolícka komunita bola v prvej polovici 18. storočia filiálkou gréckokatolíckej farnosti v obci Juskova (Zámutovská) Voľa. V samotnom Zámutove bolo vtedy Rusínov veľmi málo. V obci nemali žiadne bohoslužobné knihy, väčšina obyvateľstva bola evanjelická a cirkevné úkony vykonával podľa gréckokatolíckej vizitácie v 40. rokoch 18. storočia staručký rímskokatolícky farár.⁵⁰

Keďže súpis učiteľov na území Zemplínskej stolice z r. 1771 v Zámutove neuvádza žiadneho učiteľa, nebola v 18. storočí pravdepodobne v obci žiadna škola. Deti miestnych sedliakov mohli azda chodiť do rímskokatolíckej školy v sídle farnosti v Soli alebo do gréckokatolíckej školy v Juskovvej Voli.⁵¹ V tom období však nebola návšteva školy zo strany poddaných pravidelná ani všeobecná.

Dynamický demografický vývin v Uhorsku v prvej polovici 18. storočia priniesol významné zmeny v etnických, resp. národnostných pomeroch v celej krajine. Rozsiahle južné a centrálné oblasti osídlilo nemecké, srbské či rumunské obyvateľstvo. Na území dnešného východného Slovenska sa posunula slovensko-maďarská a slovensko-rusínska etnická hranica ďalej na juh. Rusínske obyvateľstvo vtedy vo veľkom počte preniklo nielen do južných oblastí Zemplína, no až do susednej Sabolčskej stolice. K starším valašským obciam okolia Vranova, Sečoviec či Michaloviec pribudli vtedy ďalšie s vysokým podielom rusínskeho obyvateľstva. Aj keď z tohto obdobia neexistujú žiadne písomné pramene, bezprostredne vypovedajúce

⁴⁸ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 595, s. 23 – 24: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1749.

⁴⁹ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva, AA Cass, KV, sign. 597, s.4: Kanonická vizitácia Solianskej rímskokatolíckej farnosti z r. 1749.

⁵⁰ HADŽEGA, Vasilij. *Dodatki do istorii Rusinov i ruskoj cerkei v byv. Župe Zemplinskoj*. Prosvěta 7 – 12, 1936, s. 161.

⁵¹ MNL BAZML Zemplén Levéltára Sátorajújhely. IV. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgylésének, Bizottmányának és Haynau-féle iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 98. No. 301, 303: Conscriptio Ludimagistorum 1773, 1775.

o národnostnej štruktúre obyvateľstva, aspoň čiastočne a orientačne ju možno rekonštruovať na základe mien zo súpisov obyvateľov, náboženskej skladby a iných skutočností. Vzhľadom na nižšiu frekvenciu takýchto mien a priezvisk v Zámutove sa možno domnievať, že podiel Rusínov v slovenskej obci nepresiahol počet gréckokatolíkov, čo bolo najviac 10 %.

Etnicky odlišným obyvateľstvom, ktoré práve v priebehu prvej polovice 18. storočia vo veľkom počte prenikalo na územie dnešného východného Slovenska, boli Cigáni. Ich prítomnosť v mnohých obciach Horného Zemplína zachytili stoličné súpisy z obdobia osvietenského absolutizmu, z konca vlády Márie Terézie a vlády Jozefa II. V Zámutove sú Cigáni doložení v týchto súpisoch z rokov 1768 – 1783. Možno predpokladať pomerne veľkú fluktuáciu cigánskeho obyvateľstva, keďže údaje spomínaných súpisov registrovali v období pätnástich rokov tri rôzne cigánske rodiny v obci. V roku 1768 žil v Zámutove František Šamko s manželkou a šiestimi deťmi. Bol kováčom, poddaným Mateja Krucsaya a rímskokatolíckeho náboženstva.⁵² Ďalší súpis, z r. 1778 evidoval v Zámutove rodinu Cigána Jána Feriho s deviatimi dcérami, ktorý bol takisto kováčom a býval na konci dediny.⁵³ Už o dva roky, v r. 1780 býval v obci Cigán Ján Fejérov s tromi deťmi.⁵⁴ V rokoch 1781 – 1783 žila v Zámutove rodina Cigána kováča Jána Šamka so šiestimi deťmi.⁵⁵

Ďalším, etnicky, konfesiónálne aj jazykovo iným obyvateľstvom, ktoré sa usádzalo v druhej polovici storočia na hornozemplínskom vidieku, boli židia. Židia prichádzali na územie severovýchodného Uhorska zo susednej Haliče a ďalších poľských krajín a už v predchádzajúcom období prenikali do severnejších okresov Zemplínskej stolice, kde sa zaoberali najmä maloobchodom, pálením pálenky, krčmárstvom a neskôr i prenajímaním panskej pôdy. Od začiatku 18. storočia vytvárali početné obce v dedinách a mestečkách v celej stolici, v Zámutove ich však žiaden súpis židov z tohto obdobia ešte nezaznamenal. Vzhľadom na to, že krajinské súpisy židov zo 40. a 60. rokov neuvádzajú v Zámutove žiadnych židov, možno sa domnievať, že prví židia sa do Zámutova prisťahovali až na začiatku poslednej tretiny storočia. Po prvý raz sú uvedení židia v obci až v r. 1777, keď v Zámutove bývali štyria židia s rodinami: Jakub Abrahamovič s manželkou, dvoma deťmi a jedným sluhom, Jakub Herškovič s manželkou a dieťaťom, Samson Herško s manželkou a Eliáš Mojžišovič. Jeden z nich bol krajčírom, jeden obchodníkom a dvaja krčmár-

⁵² MNL BAZML Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. IV. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásnak iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 105, No. 771: Conscriptio Zinganorum 1768.

⁵³ MNL OL Budapest C56 1775 – 1785: Súpisy Cigánov.

⁵⁴ MNL OL Budapest C56 1775 – 1785: Súpisy Cigánov.

⁵⁵ MNL OL Budapest C56 1775 – 1785: Súpisy Cigánov.

mi, z nich jeden v Čaklove.⁵⁶ V roku 1782 však býval v Zámutove už iba jeden žid, ktorým bol miestny krčmár Dávid Jakubovič s dvoma dcérami.⁵⁷

Počas celého 18. storočia ostával Zámutovej poddanskou obcou, ktorá disponovala obmedzenou samosprávou. Na jej čele stál richtár s prísaznými. Volila ich obecná pospolitosť (všetci dospelí sedliaci) spravidla každý rok. Funkciu richtára vykonávali so súhlasom zemepána najmä bohatší sedliaci, ktorí sa v nej pomerne často striedali. Richtár mal naďalej isté privilégia a na pôde obce veľké právomoci. K jeho výsadám patrilo napr. stále oslobodenie od robotnej povinnosti. V roku 1714 a 1715 vykonával funkciu richtára obce Ján Ignacik⁵⁸ a v r. 1772, v čase urbárskej regulácie potom Andrej Horňa.⁵⁹

Obdobie osvieteného absolutizmu počas vlády Márie Terézie prinieslo nové nazeranie štátnej moci na poddané obyvateľstvo. Úrady, ktoré mali na zreteli predovšetkým plnenie ich povinností voči štátu, sa začali zaujímať nielen o zaťažovanie sedliakov prácami pre zemepánov, ale takisto aj o životné podmienky a zdravotný stav vidieckeho obyvateľstva. O ten sa mali starať najmä stoliční lekári a chirurgovia. Na najnižšom stupni tohto verejného zdravotníckeho personálu stáli pôrodné babice. Niekde babice pôsobili už skôr a vydržovali ich farnosti, avšak až Mária Terézia zaviedla inštitúciu obecných babíc, ktorú musela povinne mať každá obec. Prvá správa o pôrodnej babici v Zámutove, rovnako ako v mnohých ďalších obciach, je obsiahnutá v súpise ránhojičov a pôrodných babíc v Zemplínskej stolici z roku 1767. Túto funkciu vtedy vykonávala miestna obyvateľka Anna Bajusová.⁶⁰

V stavebnom vývine obce neprinieslo 18. storočie žiadne významnejšie objekty. Vzhľadom na absenciu panského sídla v dedine ostával dominantou Zámutova zrejme stále rímskokatolícky drevený Kostol sv. Kozmu a Damiána, pochádzajúci z r. 1519. V chotári dediny stáli dva mlyny, známe už z predchádzajúceho storočia, postavené najskôr tiež z dreva. V dôsledku rýchleho rastu obyvateľstva sa zvyšoval počet poddanských domov v obci. Kým na začiatku storočia, v roku 1714 a takisto 1715 stálo v Zámutove iba deväť obývaných poddanských domov, do roku 1773 stúpil ich počet na 51, zaradených do tretej triedy. V nasledujúcich rokoch bolo v obci

⁵⁶ MNL OL Budapest C29, 45, 55: Súpisy židov.

⁵⁷ MNL OL Budapest C29, 45, 55: Súpisy židov.

⁵⁸ BAZML, Zemplén levéltára Sátorajáújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). No. 89. Conscriptio totius Comitatus pro Cassa Contributionali deserviens 1714, 1715: Possessio Zamutó.

⁵⁹ MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Zámutovej z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.

⁶⁰ BAZML Zemplén Levéltára Sátorajáújhely, IV. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 95. No. 35. Chirurgorum et Obstetricum in Comitatu Conscriptio 1767: Zamutó.

zaznamenaných 50 poddanských domov v r. 1777 a 41 domov v r. 1779.⁶¹ Všetky domy boli zaradené do poslednej, tretej triedy. Iste boli postavené z dreva (resp. váľkov), so slamenou strechou. Murovaná stavba nebola v tomto období v obci žiadna. Počas celého 18. storočia patril Zámutov do Zemplínskej stolice a v nej do Sečovského slúžnovského okresu.

⁶¹ BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaujhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Zamutó 1774-1798 és é. n.: Dicálne súpisy obce Zamutov z r. 1773, 1777 a 1779.

DR. ŠALAMON MAREK SCHILLER-SZINESSY A JEHO CESTA Z UHORSKA NA UNIVERZITU V CAMBRIDGEI

Veronika DRÁBOVÁ

DRÁBOVÁ, Veronika. Dr. Šalamon Marek Schiller-Szinessy and his journey from Hungary to the University of Cambridge. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. 107 – 125.

Dr. Šalamon Marek Schiller-Szinessy was a Hungarian rabbi and scholar. After graduating, he accepted the position of rabbi in the newly founded Jewish community in Prešov. He participated in the improvement of the position of Jewish people not only in the Šariš county or in the country as a whole. He became well-known beyond the borders of the Hungary. During the great upheaval of 1848 he supported the revolutionists in the war between Hungary and Austria, and it was he who executed the order of General Torök to blow up the bridge at Szeged, by which act the advance of the Austrian army was checked. Wounded and taken prisoner, he was confined in a fortress, from which he managed to escape the night before his intended execution. He settled down in the England and he became the first Lecturer and Reader in Rabbinic and Talmudic Literature at the University of Cambridge.

Key words: Dr. Šalamon Marek Schiller-Szinessy, 19th century, Jews, Hungary, University of Cambridge.

Jednou z významných židovských osobností 19. storočia, ktoré sa dokázali presadiť aj za hranicami Uhorska, bol Dr. Šalamon Marek Schiller-Szinessy. Jeho život občas sprevádzali zvláštne udalosti a aj polstoročie po jeho smrti o ňom kolovali Univerzitou v Cambridgei kuriózne historicky. No bol tiež vážnou osobnosťou na akademickej pôde, ale aj mimo nej a výsledky jeho práce sú využívané dodnes.

Dr. Šalamon Marek Schiller sa narodil 23. decembra 1820 v Starom Budíne (Óbuda, dnes súčasť Budapešti) v rodine rabína Mayera (Me'ir alebo Marcus) Schillera, obchodníka a člena rady rabínov, a jeho druhej manželky Theresy (Teltse) Antonie Bák, tá pochádzala zo známej rodiny tlačiarov v Taliansku a Prahe.¹

¹ Rodičia sa zobrali v Taliansku. Z otcovho prvého manželstva sa narodili štyria synovia, ale všetci zomreli pred rokom 1820. Z druhého manželstva sa mu narodilo okrem Šalamona Mareka ešte päť synov: Moses Isaac Gershon, Joshua Judah, Phineas (zomrel ako 5-ročný), Uri Sherega a Hindel Gershon Schwartz. Bližšie: LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 181 [cit. 2019-04-03]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

Vo veku šiestich rokov ho pravdepodobne poslali žiť k rabínovi Aronovi Kornfeldovi² z Golčúvho Jeníkova. Počas epidémie cholery v roku 1831 bol vraj, ako neskôr tvrdil, jediným dieťaťom v budapeštianskej štvrti Starý pivovar, ktoré jej uniklo. Po rokoch spomínal, že v tom období už poznal srdcom Hebrejskú Bibliu. Študoval aj so starším bratom, Mojžišom Izákom Gershonom. Ten však onedlho zomrel, a to skoro po svojom zasnúbení, ako 22-ročný. V čase jeho smrti mal Šalomon Marek 14 rokov a navštevoval židovskú školu v Óbude, ktorej učebné osnovy zahŕňali latinčinu (dochovala sa správa zo školy zo septembra 1832). Prázdniny strávil intenzívnym hebrejským štúdiom v dome R. Efraima z Vörösvaru (dnešný Pilisvörösvár). V rokoch 1837 – 1838 študoval pri Baerovi Isaacovi Oppenheimerovi v Prešporku, s rodinou Oppenheimer bola prepojená jeho matka. Zrejme už v tomto veku mal isté vedecké predpoklady a mal víziu skombinovať rabinát s moderným európskym vzdelaním. Zdá sa však, že nenašiel veľké pochopenie u svojho otca, takže keď odišiel z domu vo veku 15 rokov, aby sa plne venoval svojmu vzdelaniu, bol prakticky bez peňazí. Päť rokov jeho štúdií finančne podporoval János László Pyrker³, arcibiskup z Egeru.⁴ Po skončení rabínskych učilišť (ješivy) v Pešti a Gyöngyösi pokračoval v štúdiu na univerzitách. V rokoch 1840 – 1844 navštevoval prednášky

² Aron Kornfeld (2. 8. 1795 – 26. 10. 1881) sa narodil v meste Golčúv Jeníkov. Jeho otec, rabín Mordechaj Bär Korn, tu spolu so svojím bratom založili koncom 18. storočia ješivu, ktorá sa pod vedením Arona stala známou po celej Európe. Študovali tu budúci rabíni, ale aj synovia podnikateľov a obchodníkov. Aron mal iba 18 rokov, keď po smrti otca prevzal jej vedenie. Postupne z nej vytvoril vyhlásenú školu, v čase jej najväčšej slávy ju navštevovalo naraz aj osemdesiat žiakov. V roku 1842 ju navštívil anglický politik a filantrop Moses Montefiore. Spravil si tu zastávku na svojich cestách, aby sa stretol s Aronom a videl slávnú ješivu. Aron bol okrem schopného učiteľa aj teológom a filozofom. Publikoval viacero prác. Keď v roku 1864 dostal šedý zákal, hoci oslepol, dokázal spamäti zostaviť súhrnné dielo, ktoré vyšlo v roku 1865 v Prahe pod názvom Cijunim le-divrej ha-kabala (Poznámky ku kabale). Zomrel v roku 1881. Po jeho smrti bola škola zatvorená a zanikla tak i posledná ješiva v Čechách. Bližšie: FRIENDLÄNDER, Max Hermann. *Leben und Wirken der hervorragenden rabbinischen Autoritäten Prags*. Wien : Moriz Waizner & Sohn, 1902, s. 51 – 59.

³ János László Pyrker (2. 11. 1772 – 2. 12. 1847) bol cirkevným hodnostárom a nemecky píšucim básnikom. Pochádzal z maďarskej šľachtickej rodiny. V roku 1792 vstúpil ako 20-ročný do cisterciánskeho rádu. V roku 1796 bol vysvätený za kňaza a v roku 1812 sa stal opäť cisterciánskeho opátstva v Lilienfelde (dnešné Rakúsko). Rýchlo postupoval v rámci cirkevných hodností. V roku 1818 sa stal spišským biskupom, v roku 1820 patriarchom aqulejským a primasom dalmátskym, až v roku 1827 arcibiskupom v Egeri. Venoval sa charite, v Egeri založil učiteľský ústav. Jeho zbierka obrazov sa stala základom Maďarského národného múzea. Bližšie: *Magyar életrajzi lexikon* [online] [cit. 2019-04-05]. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/pyrker-janos-laszlo-775DF/>.

⁴ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 148 – 149 [cit. 2019-04-03]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

filozofickej fakulty univerzity v Pešti.⁵ Doktorát získal v Jene, kde sa zúčastňoval prednášok Karola Augusta von Hase⁶ a v roku 1845 ukončil doktorát z matematiky a filozofie.⁷ Čo sa týka Šalomonovho duchovného vzdelania, teologické poznatky získal od starobudínskeho rabína Hirscha Charifa, peštianskeho rabína Löba Schwaba a rabína z Bátorových Kosíh, Árona Taubera. Rabínsky kvalifikačný dokument vystavili aradský rabín Áron Chorin, peštiansky rabín Löb Schwab a rabín zo Stoličného Belehradu R. Me'ir (Mayer) Zipsera.⁸

Po skončení štúdií a vrátení sa do vlasti, prijal miesto rabína v novozaloženej židovskej obci v Prešove.⁹ Pravdepodobne sem prišiel na pozvanie Holländerovcov a bol im veľmi nápomocný pri budovaní a rozvíjaní prešovskej židovskej nábožen-

⁵ UJVÁRI, Péter. (ed.). *Magyar Zsidó Lexikon* [online]. Budapest 1929, s. 772 [cit. 2019.04.12]. Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0780.html>.

⁶ Karl August von Hase (25. 8. 1800 – 3. 1. 1890) bol nemecký evanjelický teológ a cirkevný historik. Od 1823 súkromný docent na teologickej fakulte univerzity v Tübingene, od 1828 pôsobil na filozofickej fakulte univerzity v Lipsku. Od roku 1830 bol profesorom cirkevných dejín na univerzite v Jene. Napísal dielo *Cirkevné dejiny*, ktoré vyšlo v jedenástich prepracovaných vydaniach, a *Príručku protestantskej polemiky proti rímskokatolíckej cirkvi* (*Handbuch der protestantischen Polemik gegen die römisch-katholische Kirche*). Bližšie: *Encyclopaedia Beliana* [online] [cit. 2020.05.21]. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/hase-karl-august-von>.

⁷ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 149 [cit. 2019-04-03]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁸ UJVÁRI, Péter. (ed.). *Magyar Zsidó Lexikon* [online]. Budapest 1929, s. 772 [cit. 2019.04.12]. Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0780.html>.

⁹ Raphael Loewe vo svojej štúdií o Š. M. Schiller-Szinessym uvádza, že Šalomon navštívil Prešov už v roku 1843. Dôkazom mal byť záznam o jeho úspešnej skúške z filozofie a matematiky zo 4. decembra 1843. Zaznamenaný rektorom Fridrichom Hazslinskim 20. januára 1847, kde je uvedení aj dátum jeho narodenia – 23. 12. 1820. Avšak v žiadnom z mnou preštudovaných vedeckých štúdií a publikácií k Š. M. Schiller-Szinessymu o tom nebola zmienka. Bližšie: LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 149 a 166. [cit. 2019-04-03]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>. Porovnaj: BÜCHLER, J. Róbert. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. 2. zväzok, L – R*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2010, s. 162; DUROVICS, Alex – KÓNIA, Peter. *Az Eperjesi Kollégium felsőfokú hallgatói 1667 – 1850/Študenti vyšších tried Prešovského kolégia 1667 – 1850*. Budapest : Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. 502 s.; KÓNIA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT a. s. Bratislava divízia Prešov, 1995, s. 26 a 69; KÓNIOVÁ, Annamária. *Židia na Prešovskom evanjelickom kolégiu do roku 1918*. In *Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí*. Peter Kónya (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 246 – 247; LANDA, Dezider – KÓNIA, Peter. *Marek Holländer a vznik náboženskej obce v Prešove*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1999, s. 28 – 29; LANDA, Dezider. *Storočnica. Život a práca židov v Šariši v posledných troch storočiach*. Prešov, 1997, s. 46; PATAI, Raphael. *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology* [ebook]. Detroit : Wayne State University Press, 1996, s. 729; UJVÁRI, Péter. (ed.). *Magyar Zsidó Lexikon* [online]. Budapest 1929, s. 772. Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0780.html>.

skej obce. Jeho meno sa prvýkrát objavilo v súpise židov mesta Prešov z roku 1845.¹⁰ Svoje rečnícke schopnosti využíval vo svojich nemeckých kázňach, ktoré chodili v sobotu počúvať mnohí vážení prešovskí mešťania. Schiller-Szinessy udržiaval podobne ako Leo Holländer úzke styky s predstaviteľmi opozičnej liberálne orientovanej inteligencie. Vďaka výbornej znalosti Starého zákona a tiež hebrejského jazyka dostal v roku 1847 miesto mimoriadneho profesora na evanjelickom kolégiu, kde prednášal hebrejštinu, Starý zákon a učil židovských študentov náboženstvo.¹¹

Hoci bol žiakom reformne zmýšľajúceho rabína Árona Chorina a ďalších podobne zmýšľajúcich rabínov, v roku 1845 ostro napadol uznesenia rabínskej konferencie vo Frankfurte¹². A to v práci *Tendenz und Geist der zweiten Rabbinerversammlung zu Frankfurt am Main*. V tom istom roku vydal ešte ďalšie dve práce, *Die Befreiung durch unseren Glauben* a *Kanzelreden*.¹³

Kľúčovú úlohu v jeho živote mala revolúcia 1848/1849. Spolu s Leom Holländerom na jar 1848 chodil pomedzi vidieckych židov a vysvetľoval im ciele revolúcie. Snažili sa ich presvedčiť, aby sa pridali k revolučnému vojsku, čo sa im aj darilo. Nadšenie prejavila tiež židovská mládež z Prešova. Medzi tými, čo sa nechali naverbovať, boli: Samuel Bárkány, Herman Berg, Zelig Glueck, Leopold Ginzburg, Emanuel Jakobovič, Dávid Lusák, Moric Rič, Leo Schefer, Samuel Adler, Bernát Frenkel, Ludvig Gutman, Simon Janovitz, Alexander Lefkovič, Albert Trič, Jozef Holländer, Ludvig Holländer, Moric Schif, Michal Vilner, Zigmund Gotlieb.¹⁴ Sám Schiller-Szinessy preložil do hebrejštiny Vörösmartyho hymnickú báseň *Szózat* a vstúpil do armády. Pôsobil v nej ako vojenský rabín a ženista, tak sa zúčastnil viacerých významných bitiek. V bitke pri Szőregu (neďaleko Segedína) za pomoci päťdesia-

¹⁰ MNL MOL Budapest. C55 Eperjesi zsidó osszeírasok 1799 – 1847.

¹¹ LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Marek Holländer a vznik židovskej náboženskej obce v Prešove*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1999, s. 28 – 29.

¹² V štyridsiatych rokoch 19. storočia došlo v Nemecku k usporiadaniu viacerých rabínskych konferencií, ktoré sa týkali reformných myšlienok v judaizme. Prvá bola v roku 1837 vo Wiesbadene, ale nepriniesla žiadne výsledky. Následne sa v roku 1844 v Brunswicku konala ďalšia, ktorej sa zúčastnilo 25 reformne zmýšľajúcich rabínov. Ani táto však neprijala žiadne zásadné uznesenia a vzbudila vlnu nevôle zo strany ortodoxných, ktorí protestovali proti odmietnutiu židovskej tradície. Až sa v roku 1845 vo Frankfurte nad Mohanom stretlo 31 rabínov. Ako sa uvádzalo v memorande, ich cieľom bolo posilniť judaizmus tým, že ho chceli zachrániť pred stagnáciou prijatím istých úprav, prispôbiť ho tak moderným potrebám, čím sa mal stať atraktívnym pre novú generáciu. Jedna z kľúčových tém sa týkala rozsahu použitia hebrejštiny v synagóge vzhľadom na klesajúcu znalosť jazyka, ale aj povolenia použitia organu v synagóge, trojročný cyklus čítania Tóry atď. Bližšie: PHILIPSON, David. *The Rabbinical Conferences, 1844 – 1846*. In *The Jewish Quarterly Review* [online]. 1905, roč. 17, č. 4 (júl 1905), s. 656 – 689 [cit. 2020-03-05]. <https://www.jstor.org/stable/pdf/1451044.pdf?refreqid=excelsior%3A2eb9eab9f0f9c2bf0c764f1f4efd7d58>.

¹³ PATAI, Raphael. *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology* [ebook]. Detroit : Wayne State University Press, 1996, s. 729.

¹⁴ AMIR, Giora. *Prešov – osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2004, s. 37.

tich dobrovoľníkov zničil most cez Tisu, čím sa podarilo poraziť rakúske vojsko a zabrániť mu v ústupe.¹⁵ Počas ďalšieho boja bol však zajatý cisárskym vojskom pod vedením generála Schlicka a uväznený v Temešvári. S pomocou jedného žida sa mu však podarilo ujsť a cez Terst sa dostať do Anglicka. Medzitým ho rakúsky i vojenský súd odsúdil v neprítomnosti na trest smrti, čo mu natrvalo znemožnilo návrat do vlasti. Počas revolúcie si Šalomon Marek Schiller, podobne ako mnohí iní židia, ale i Nemci, pomaďarčil meno na Szinessy.¹⁶

Po ceste do Terstu sa nalodil na škótsku loď smerujúcu do Írska. Počas plavby, ktorú prežil na varených zemiakoch a masle, mu lodný lekár odstránil guľky a po šesťdesiatich dňoch plavby zakotvili v Corku.¹⁷ Pôvodne sa vraj neplánoval v Británii usadiť, lebo uvažoval nad odchodom do USA. Údajne mal už zakúpený cestovný lístok, ale keďže plavba pripadala na sobotu, rozhodol sa cestu odložiť. Keď sa potom dozvedel, že sa loď potopila, považoval to za znamenie a rozhodol sa ostať.¹⁸ Túto zvláštnu príhodu z jeho života spomenul v roku 1890 aj Ján Sztehlo, autor spomienkového článku o Schiller-Szinessym v periodiku *Evangelikus Egyház és Iskola*. Opisal to takto: „*Jedna malá epizóda zo života zomrelého: (v tom čase sme to čítali vo viacerých novinách) keď mal ako utečenec nastúpiť v Hamburgu na loď, aby sa preplavil do Anglicka, zakúpil si cestovný doklad na najbližšiu osobnú a poštovú loď, ale nevšimol si takú okolnosť, že termín plavby pripadal na sobotňajší deň. Tento fakt si neskôr všimol, rozmyslel si to, keďže podľa starodávneho zákona on v sobotu cestovať nemôže, tak oddialil svoj nástup na loď na najbližšiu možnú príležitosť a radšej nechal prepadnúť už zaplatený cestovný doklad. A čo sa stalo? Loď, ktorá sa v danú sobotu vydala na plavbu, sa dostala do silnej búrky a zmizla spolu so všetkými cestujúcimi na palube. Rabín, ktorý zostal na brehu prístavu tak mohol vďačiť za svoj život svojmu náboženskému svedomiu.*“¹⁹

S inou verziou príbehu prišiel vo svojej štúdií venovanej Schiller-Szinessymu Raphael Loewe. Predpokladal, že sa mu táto príhoda stala, keď chcel po úteku a vylodení v Corku pokračovať v plavbe do Londýna, aby tam stihol byť na sviatok Pesach. Loďou, na ktorú si kúpil lístok, mala byť Royal Adelaide. Tá sa v tom čase

¹⁵ KÓNYA, Peter – LANDA, Dezider. *Stručné dejiny prešovských židov*. Prešov : PVT a. s. Bratislava divízia Prešov, 1995, s. 26.

¹⁶ LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Marek Holländer a vznik židovskej náboženskej obce v Prešove*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1999, s. 29.

¹⁷ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 152 [cit. 2019-04-03].

¹⁸ LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Marek Holländer a vznik židovskej náboženskej obce v Prešove*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1999, s. 29.

¹⁹ TRSZTYÉNSZKY, Ferencz. *Evangelikus Egyház és Iskola* [online]. Pozsony 1890, s. 206 – 207. [cit. 2019.04.12]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangEgyhazEsIskola_1890/?pg=0&layout=1.

plavila z Corku do Londýna a zhodou okolností sa zo soboty 30. marca 1850 na nedeľu 1. apríla 1850 potopila aj s nákladom a pasažiermi na palube. Avšak išlo len o jeho domnienky.²⁰

Faktom ostáva, že na jar roku 1850 už bol Schiller-Szinessy v Írsku. Z Corku smerovali jeho kroky do Dublinu, kde opäť ukázal svoj dar reči v kázňach (kázal pravdepodobne v jazyku jidiš alebo nemčine). Miestna židovská obec ním bola tak uchvátená, že od nej dostal do daru ako prejav uznania zlaté hodinky.²¹ Po tejto krátkej zastávke sa vydal do Anglicka. Na istý čas sa jeho domovom stala dedinka Stoke Poges²², kde sa učil anglicky od dvoch vychovávateľov na dôchodku. Čoskoro sa usadil v blízkosti Manchestra.²³

V mestečku Cheetham Hill pôsobil ako učiteľ na voľnej nohe, ponúkal výučbu hebrejčiny, náboženskej a rabínskej literatúry a histórie. V tom období už musel mať angličtinu na dobrej komunikačnej úrovni, lebo na Sabat Nahamu (sabat útechy, potešenia) v roku 1850 kázal a jeho príhovor, vydaný v *Jewish Chronicle*, mal skoro šesť stĺpcov, čo bola na tú dobu údajne rozsahovo slušná kázeň. Iste mu niekto pri príprave kázne v angličtine pomáhal, ale na človeka, ktorý pred pár mesiacmi nevedel vôbec anglicky, to bol skvelý pokrok. Na Roš Hašana (židovský Nový rok) potom kázal v Birminghame, táto kázeň bola s prekladom, a na Jom Kipur (Deň zmierenia) opäť v Manchestri. V tlačovej správe správcovia Starej hebrejskej kongregácie (Old Hebrew Congregation) poďakovali Schiller-Szinessymu za to, že otvoril oči a srdcia svojim spolubratom a tešili sa na jeho ďalšiu prácu pre kongregáciu. 18. januára 1851 bol oficiálne vymenovaný do funkcie predstaveného²⁴ Starej hebrejskej kongregácie. Modlitbou, ktorá bola pri tejto príležitosti prednesená,

²⁰ Keďže Loewe predpokladal, že Schiller-Szinessy mal kúpený lístok na loď z Corku do Londýna na jar 1850, jedinou loďou, ktorá sa v tom období potopila, bola práve Royal Adelaide. Bližšie: LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 152 a 184 [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

²¹ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 152 [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

²² Stoke Poges – mestečko neďaleko Londýna, patriace do grófstva Buckinghamshire na juhovýchode Anglicka. Leží na dolných svahoch pohoria Chiltern Hills, severne od mesta Slough. Bližšie: Encyclopædia Britannica [online] [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/place/Stoke-Poges>.

²³ WILLIAMS, Bill. The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 184.

²⁴ V angličtine sa pre túto funkciu používa výraz „minister“. Okrem úloh spojených s funkciou rabína tento post zahŕňal povinnosť starať sa aj o vzdelanie detí, vedenie sobášov, pohrebov, celkovo rozvoj a chod židovskej obce.

vyjadrili nádej, že „táto kongregácia – Jakubova kongregácia – sa možno pod jeho zástavou stane kongregáciou Pána“.²⁵ Za túto funkciu poberal plat 250 libier ročne (čo predstavovalo takmer dvojnásobok sumy ponúkanej znalcovi hebrejskej literatúry). Medzi jeho povinnosti patrilo dodať kážeň raz za dva týždne, aspoň striedavo v anglickom jazyku, a kázať počas sviatkov či iných príležitostiach, v nemčine alebo angličtine.²⁶

Vo funkcii nebol ešte ani rok, keď 10. októbra 1851 navštívila Manchester kráľovná Viktória. Jej návštevu ukončila večerná kázeň Schiller-Szinessyho (bolo to v predvečer Sviatku stánkov), v tlačenej podobe vyšla pod názvom „Pocity Izraelitov pri pohľade na svojho panovníka“ a pravdepodobne sa stala inšpiráciou pre báseň britského básnika Alfreda Tennysona. Z jeho úst zazneli aj tieto slová: „V priebehu stáročí mnoho žien zasadlo na rôzne tróny v Európe... Boli to Alžbeta, Katarína, Mária Terézia a ďalšie; ale prvá nebola manželka, druhá nebola dobrá manželka ani dobrá matka a tretia nebola oddaná vlastenka; prvá potlačila city srdca, druhá tie slušnosti a tretia tie ku krajine; ale manželkou, matkou a vlastenkou v zároveň bola a je iba jedna kráľovná – Viktória!“ O mesiac neskôr zasa poctil Manchester návštevou Ľudovít Kossuth²⁷. V tom čase už žil v exile. Manchesterská spoločnosť ho prijala kladne a jedným z tých, ktorí ho s nadšením vítali už na železničnej stanici, bol Schiller-Szinessy.²⁸

V období, keď Schiller-Szinessy pôsobil v Manchestri, silneli hlasy žiadajúce zmeny jednak v samotnej správe židovskej obce, ale aj také, ktoré by boli reakciou na nezastaviteľný vývoj spoločnosti. Od začiatku 19. storočia počet židov na Britských ostrovoch stúpala. Dá sa povedať, že v polovici 19. storočia svojim počtom dominovala židovská obec v Londýne. Hoci celkovo bolo na Britských ostrovoch ďalších štyridsaťtri malých obcí (zvyčajne nemali viac ako 500 osôb, často boli oveľa menšie). Mnohé z nich však do konca storočia úplne zanikli. Tri z nich, naopak, ďalej rástli, a to v mestách – Birmingham, Liverpool a Manchester. Okolo roku 1840 zhruba polovica židov žijúcich mimo Londýna obývala práve spomínané tri mestá. Koncom roka 1844 bol za hlavného rabína Británie zvolený Nathan Adler. V nasledujúcom roku, krátko po jeho zvolení, prebehol prieskum, ktorý odhalil

²⁵ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 152 [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

²⁶ WILLIAMS, Bill. The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 188.

²⁷ Nie je vylúčené, že Schiller-Szinessy sa s Kossuthom osobne stretol už počas revolúcie 1848/1849.

²⁸ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 152 – 153. [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

viacero anglo-židovských komunit pristupujúcich veľmi laxne k dodržiavaniu náboženských predpisov. Išlo najmä o slabú účasť na obradoch v synagógach. Zdá sa, že tento stav v ňom ešte viac umocnil pocit, že ortodoxná štruktúra v Británii bola príliš slabá na to, aby umožnila rast samosprávnych komunit, aké existovali na kontinente, a preto presadzoval silnú centralizáciu náboženských inštitúcií, samozrejme, pod jeho kontrolou. Naozaj sa mu podarilo získať moc nad správou celej židovskej komunity v Británii, ale iba na istý čas. Prísne dodržiavanie predpisov, sankcie za budovanie nových synagóg, vytváranie nových obcí, uprednostňovanie vybraných komunit, to všetko, naopak, ešte viac podnietilo snahy niektorých skupín o zmeny a osamostatnenie sa.²⁹

Bill Williams vo svojej knihe o židoch v Manchestri konštatoval, že Adler súhlasil s vymenovaním Schiller-Sziinessyho do funkcie predstaveného iba preto, aby sa upokojila situácia a potlačil tak hroziacu vzburu. Vzhľadom na funkciu mal obmedzené právomoci, musel sa naďalej zodpovedať Adlerovi ako hlavnému rabínovi a nerobiť bez jeho vedomia žiadne rozhodnutia.³⁰ Schiller-Sziinessy sa tým riadil a vo svojej farnosti vykonával bežné administratívne povinnosti miestneho rabína. Pri príležitosti opätovného otvorenia synagógy na Hardmanovej ulici v Liverpoole ho pozvali, aby vystúpil s kázňou. Vo svojich poznámkach sa snažil byť opatrný, keď použil nebezpečné slovo reforma a vyzval kongregáciu, aby reformovala svoju bohoslužbu, no zdôrazňoval, že nie deštruktívnym spôsobom ako tí, ktorí prerobia veci až tak, že nezostane nič z toho pôvodného. Kázeň nevyvolala pohoršenie.³¹

Menovaním Schiller-Sziinessyho za rabína Starej hebrejskej kongregácie sa k nej opätovne pripojila skupina odporcov, a tak vznikla Zjednotená hebrejská kongregácia v Manchestri. Postavením bol „miestny rabín“, tento titul sám používal, ale neskôr, keď sa k tomuto obdobiu vracal, tak sa označoval za bývalého rabína celej židovskej komunity v Manchestri. Podľa historika Geoffreyho Aldermana to len potvrdzovalo, že mal mocenské ambície. A aby ich naplnil, začal kázať o potrebe reformy v kongregácii a pričínal sa o jej rozbitie.³² Ďalší historik Raphael Loewe mal na to iný názor. Podľa neho Schiller-Sziinessy síce podporoval reformne zmýšľajúcu skupinu, ale vnímal aj pozitíva zachovania jednoty kongregácie – tie duchovné aj materiálne. Rozštiepeniu kongregácie chcel zabrániť tým, že navrhoval vytvorenie reformne orientovanej filiálky. No ani to sa nestretlo s pochopením. Reformisti na

²⁹ ALDERMAN, Geoffrey. *Modern British Jewry*. Oxford : Clarendon, 1998, s. 28 – 29 a 41.

³⁰ WILLIAMS, Bill. *The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875*. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 213 – 214.

³¹ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Sziinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 153. [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

³² ALDERMAN, Geoffrey. *Modern British Jewry*. Oxford : Clarendon, 1998, s. 29.

čele s Tobiasom Theodoresom by sa odštíepili aj bez podpory Schiller-Szinessyho a skôr ich povzbudil vznik reformovanej kongregácie v Londýne. Viacerí historici však videli príčinu práve v rabínovi Schiller-Szinessym.³³

Geoffrey Alderman dokonca označil Schiller-Szinessyho za kontroverznú postavu histórie manchesterskej židovskej komunity. Zastával hlavného rabína britských židov Nathana Adlera. Podľa neho bola autorita Adlera spochybnená iba raz, a to práve Dr. Schiller-Szinessym v Manchestri. Adler iba úspešne obhájil postavenie svojho úradu, aj za cenu vzniku druhej, reformnej kongregácie. Schiller-Szinessy vraj prekročil svoju právomoc a oficiálne odstúpil z funkcie, ale v skutočnosti bol vyhodený. Keďže nemal kam ísť, stal sa rabínom reformnej kongregácie. Treba dodať, že Alderman je významným britským historikom, špecializujúcim sa na židovskú komunitu v Anglicku v 19. storočí, ale zároveň je ortodoxným židom a môžem sa domnievať, že jeho pohľad na Schiller-Szinessyho je tým do značnej miery ovplyvnený a nie je objektívny.³⁴

Naproti tomu sa tejto životnej etape Schiller-Szinessyho venoval podrobnejšie vyššie spomínaný Raphael Loewe. Podľa neho historici, ktorí tvrdia, že sa pričínili o rozkol vo vnútri manchesterskej židovskej obce, neberú do úvahy fakt, že odchod Schiller-Szinessyho z materskej obce nebol motivovaný po teologickej, duchovnej stránke, ale politicky. Manchesterská reformovaná obec vznikla medzi rokmi 1856 – 1857 odtrhnutím sa od Manchesterskej kongregácie britských židov. Ich prvým rabínom a predstaveným sa stal práve Schiller-Szinessy. Pri príležitosti polozenia základného kameňa ich novej synagógy v Park Place v kázni pripomenul svojim veriacim spoločné základy s materskou obcou a povzbudil ich, že naďalej majú rovnaké pravdy, rovnaké poslanie, rovnaké očakávania, rovnaké nádeje a zmenou formy sa nezmenila duchovná podstata pôvodnej kongregácie, ale ju ešte viac posilnili a zachránili tak judaizmus. Boli vlastne prinútení odísť, lebo v pôvodnej kongregácii bol náboženský rozvoj potláčaný konzervativizmom. Hoci nepozmenili nič zásadné, čo by bolo v rozpore s Bibliou, nič ohľadom sviatkov a zvykov, materská kongregácia ich odmietla ďalej materiálne podporovať a ostali odkázaní sami na seba. Zaviedli však napr. konfirmáciu oboch pohlaví, teda aj dievčat, tiež sa napr. kázalo častejšie v domácom jazyku. Aj napriek tomu, že sa Schiller-Szinessy rozhodol udržať novú reformnú kongregáciu v čo najkonzervatívnejšej podobe, stal sa

³³ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 154. [cit. 2019-04-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

³⁴ ALDERMAN, Geoffrey. *Modern British Jewry*. Oxford : Clarendon, 1998, s. 44.

v očiach tradicionalistov radikálnym reformátorom a pre budúci modernistov zasa málo pokrokovým.³⁵

Okolo roku 1856 došlo k rozkolu v židovskej obci v Hulle. Istá skupina židov, hovorila si „Žalmová spoločnosť“ (Chevra Tehillim), sa najprv vyčlenila v rámci kongregácie, ale neskôr sa chcela úplne osamostatniť a vytvoriť novú kongregáciu pod vedením istého Barnetta. Táto skupina sa spojila so Schiller-Szinessym, aby prišiel zosobašiť nejakú mladú dvojicu. Avšak oficiálne patrila židovská obec v Hulle pod právomoc Adlera, hlavného londýnskeho rabína a ten nedal povolenie na sobáš.³⁶ Bethel Jacobs, hlavný predstavený kongregácie, informoval Adlera a predstavených manchesterskej kongregácie o tejto veci a požiadal ich, aby zistili zámery Schillera-Szinessyho a odradili ho od návštevy Hullu, aby sa vzťahy medzi kongregáciou v Hulle a „niekoľkými nespokojnými osobami“ ešte viac nezhoršili. Vedenie v Manchestri napísalo Schiller-Szinessymu list, ale ten ich odporúčania neposlúchol a pár zosobašil. Deň na to bola pozastavená činnosť jeho rabinátu v Manchestri a 30. marca 1856 predložil svoju rezignáciu, ktorá bola prijatá.³⁷ Bol však požiadaný, aby naďalej riadil židovskú školu, čo len potvrdzovalo, že za jeho odvolaním malo politické pozadie a nie náboženské dôvody. V októbri 1860 odstúpil z postu predstaveného kongregácie v Manchestri. Pravdepodobne to bolo kvôli tomu, že nesúhlasil s jej duchovným smerovaním. Zloženie reformnej kongregácie bolo rozmanité, tvorili ju konzervatívne zmysľajúce anglické rodiny, kvôli ktorým sa udržiavali niektoré prísne pravidla, aby sa nestratila ich podpora. Ale aj tie, ktoré žiadali radikálne zmeny. Keď sa na jar roku 1860 táto pokročilá skupina rozhodla zaviesť prudké zmeny, došlo k vnútorným rozbrojom. Tie sa navonok prejavili práve rezignáciou Schiller-Szinessyho. Nestotožnil sa s väčšinou zamýšľaných zmien do takej miery, že skupina súhlasila s ich uskutočnením až po vymenovaní jeho nástupcu.³⁸

Schiller-Szinessy síce vítal reformy v židovstve, ale iba tie nutné pre jeho zachovanie do budúca, a vo svojom vnútri ostal do smrti veľmi konzervatívnym, tradicionalistom. Dosvedčuje to viacero príhod z jeho života. Jedna taká sa stala

³⁵ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 154 – 155. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

³⁶ WILLIAMS, Bill. *The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875*. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 241.

³⁷ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 156. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

³⁸ WILLIAMS, Bill. *The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875*. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 265.

v židovskej jedálni v Paríži, kde odmietol zjesť vyprázanú rybu kvôli podozreniu, že ju vypekali v bravčovej masti. Nepomohlo ani ubezpečenie čašníka, že kuchár určite použil olej. Ďalšia súvisela so sabbatom. V istú sobotu veľmi túžil navštíviť dom priateľa v Shelforde, čo bolo asi šesť míľ od jeho domu v Cambridge. Aby neporušil predpisy týkajúce sa dĺžky sobotnej cesty, deň predtým si uložil pár sendvičov do kmeňa stromu na pol ceste do Shelfordu, čím si vytvoril akoby prechodné bydlisko a nijako sa neprevinil voči sobote.³⁹

Keď v septembri 1860 požiadal predstavených na Halliwell Street o vyjadrenie sa k jeho pôsobeniu v kongregácii, napísali: „Týmto sa potvrdzuje, že reverend Dr. Schiller-Szinessy pôsobil ako predstavený v tejto kongregácii od roku 1851 do roku 1856, počas ktorého bol jeho náboženský a morálny charakter prijateľný.“ Protestoval proti takémuto stručnému a nedbalému popisu, no výbor mu odmietol vyhovieť.⁴⁰

Niektorí autori uvádzajú, že potom odišiel na vidiek do Cheshire. Iní, že ostal žiť v Manchestri. Pravdepodobne naozaj ostal ešte v Manchestri, spoznal tu svoju budúcu manželku a na vidiek sa presťahoval až v roku 1863, keď sa oženil. Okolnosti, za akých uzavrel manželstvo boli prepojené s jednou udalosťou, ktorá sa odohrala počas jeho rabinátu Zjednotenej manchesterskej kongregácie. 18. októbra 1854 slávnostne oddal francúzskeho žida s dcérou jedného z jeho kongregantov. Najskôr pri tejto príležitosti kontaktoval Lazarda Isidora, veľkého rabína z Paríža. Vybral si ho aj kvôli tomu, že sa v tejto veci nechcel obrátiť na Adlera. Pýtal sa ho na akceptovanie možných budúcich ženských prozelytov. Odpoveď Isidora, ktorý bol sám odporcom reformného hnutia, sa niesla, paradoxne, vo veľmi priateľskom duchu. Vyjadril síce nedôveru voči manželstvu s prozelytom, lebo s takými manželstvami nemal dobrú skúsenosť, ale zároveň dodal, že po dôkladnej príprave kandidátov pod Schiller-Szinessyho vedením, nie je proti. O deväť rokov neskôr sa s podobným problémom opäť obrátil na Isidora, no tento raz to bolo osobné. V dome istej vdovy, pani Jacobsovej, patriacej do jeho zboru, sa spoznal s Georgiou Eleanor Herbertovou a plánoval si ju vziať. Georgiana nebola židovka, hlásila sa k unitárskej cirkvi.⁴¹ No keď absolvovala potrebnú prípravu, navštívili Paríž, kde pod dohľadom Isidora konvertovala na judaizmus a prijala krstné meno Sarah. Is-

³⁹ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 157. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁴⁰ WILLIAMS, Bill. *The making of Manchester Jewry, 1740 – 1875*. Manchester : Manchester University Press, 1976, s. 265.

⁴¹ Zaujímavosťou je, že Schiller-Szinessy v roku 1859 venoval dve zo svojich kázní harmónii a disharmónii medzi judaizmom a kresťanstvom, v prvej v súvislosti s trojjedinečnosťou v kresťanstve, v druhej v súvislosti s unitarizmom. Bližšie: LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transacti-*

idor ich aj zosobášil, a to 19. mája 1863. V tomto manželstve zotrval až do konca svojho života. Po návrate do Anglicka sa presťahoval s manželkou z Manchestru na vidiek, do Cheshire. Schiller-Szinessy tu pracoval ako súkromný učiteľ a narodilo sa mu prvé dieťa, syn Alfred Solomon. Nie je známe, prečo sa rozhodol odísť z Merseyside do Cambridge. Je možné, že ho k tomu inšpiroval nejaký z jeho nežidovských žiakov, tvrdeniami o možnostiach uplatnenia sa židovského učenca v na periférii Univerzity v Cambridge. Nech už to bolo tak či inak, Cambridge sa stal na dlhých dvadsaťsedem rokov jeho domovom. A neskôr o tomto období hovoril ako o najlepších rokoch svojho života.⁴²

Devätnáste storočie bolo obdobím zvýšeného záujmu o rabínsku a stredovekú hebrejskú vzdelanosť medzi židmi aj kresťanmi. V Cambridge si uvedomovali dôležitosť rabínskych štúdií pre poznanie ranej histórie kresťanstva. Snahou kresťanov, nie židov, bolo oficiálne zavedenie rabínskych hebrejských štúdií na univerzite. Aj niektoré z diel kresťanských učencov vznikli v úzkej spolupráci so židovskými učencami. Získanie hebrejských rukopisov pre univerzity a ich knižnice bolo ďalším výsledkom tohto úsilia o spoluprácu. V tom istom čase, keď čoraz viac vzrastala dôležitosť rabínskeho štúdia v Cambridge, urobili židovskí učitelia v rôznych európskych krajinách obrovský pokrok v štúdiu rabínskych a stredovekých hebrejských textov, čo im bolo umožnené vďaka získaniu klasického štipendia. Hoci mnohí z nich študovali na univerzitách, nemohli na nich získať učiteľské pozície kvôli zakoreneným predsudkom. Živili sa ako rabíni, súkromní učitelia alebo boli vo vedúcich funkciách v rámci židovskej komunity. Nakoniec boli zriadené „tieňové univerzity“, formou rabínskych seminárov, kde sa mohli títo učitelia zamestnať ako učitelia a venovať sa tak svojmu bádaniu v podpornom akademickom prostredí. Po niekoľkých skorých experimentoch v Padove a Paríži (oba v roku 1829) bol prvý z týchto moderných seminárov založený v Breslauine v roku 1854. Nasledujúci rok bola v Londýne otvorená Židovská vysoká škola a podobné inštitúcie boli zriadené aj inde v Európe, napr. v Budapešti⁴³ (1877) či Viedni (1893).⁴⁴

ons (Jewish Historical Society of England) [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 159. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁴² LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 159 – 160 [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁴³ Rabínsky seminár v Budapešti je doteraz najstarším existujúcim rabínskym seminárom na svete. Bližšie: *Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem* [online] [cit. 2020-03-07]. Dostupné na internete: https://szakvalaszto.hu/intezmeny/or_zse.

⁴⁴ DE LANGE, Nicholas. Books and bookmen : the Cambridge teachers of Rabbinics 1866 – 1971. In *Jewish historical studies. Transactions of the Jewish Historical Society of England* [online]. 2012, vol. 44., s. 141 [cit. 2019-04-05]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

Od konca 17. storočia, keď na Univerzitu v Cambridge prišiel Izák Abendana, pôsobil nepriamo na jej akademickej pôde takmer vždy nejaký žid, ktorého prítomnosť univerzita vítala a do istej miery finančne podporovala. Hoci, ako som spomenula vyššie, každý, kto nebol anglikán, tu nemohol oficiálne študovať či pracovať. Posledným z týchto židovských učiteľov bol rabín Joseph Crool. V rokoch 1806 až 1838 suploval úlohu regius profesora⁴⁵ hebrejčiny. Croola vystriedal Dr. Hermann Bernard. Bol synom rakúskeho žida, ktorý konvertoval na kresťanstvo, no židovská viera sa v ňom prirodzene zachovala. Bernard bol natoľko schopným rabínskym učencom, že zverejnil viacero výberov z Maimonidovho kódexu. Bol tiež úspešným učiteľom hebrejčiny na Cambridge. Jeho smrťou v roku 1857 ostalo toto miesto prázdne. Až o šesť rokov neskôr ho obsadil Schiller-Szinessy.⁴⁶

Prvou univerzitou, ktorá formálne vymenovala židovského učiteľa vyučujúceho rabínske štúdiá do tejto funkcie, bola Univerzita v Cambridge, keď v roku 1866 menovala Schiller-Szinessyho „učiteľom talmudskej a rabínskej literatúry“. Bolo to päť rokov pred schválením Zákona o univerzitných skúškach z roku 1871⁴⁷, ktorý umožňoval židom a celkovo neanglikánom po prvýkrát získať štipendiá alebo profesúru na britských univerzitách.⁴⁸

Ako bolo uvedené vyššie, Schiller-Szinessy prišiel do Cambridge v roku 1863, najprv býval na Trumpington Road, potom v malom domčeku neďaleko železničného mosta na Hills Road. Ako predtým v Manchestri opäť ponúkal súkromné hodiny hebrejského jazyka, literatúry a histórie, no tiež latinčiny, nemčiny a frančúzštiny. V polovici roku 1865 ho Henry Bradshaw⁴⁹ na svoje súkromné náklady

⁴⁵ Regius Professor – bol a ešte je prestížny titul, ktorý udeľoval panovník. Menovaný sa stal kráľovským profesorom na niektorej z najstarších univerzít vo Veľkej Británii a Írsku. Prvýkrát bol udelený kráľom Jakubom IV. v oblasti medicíny na univerzite v Aberdeene v roku 1497. Na Cambridge bol udelený až kráľom Henrichom VIII. v roku 1540. Bližšie: SCARISBRICK, John Joseph. *Henry VIII (The English Monarchs Series)*. London 1968, s. 520.

⁴⁶ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 159 [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁴⁷ Začiatkom 19. storočia boli univerzity vo Veľkej Británii uzavreté pre všetkých okrem anglikánov. Viaceré náboženské skupiny viedli kampaň za zmenu zákona. V roku 1871 parlament schválil zákon o univerzitách, ktorý otvoril Oxford, Cambridge a Durham príslušníkom všetkých náboženstiev. Zákon o univerzitných skúškach 1871 vo Veľkej Británii zrušil náboženské testy a umožnil rímskokatolíkom, neanglikánom a nekresťanom získať profesúry, štipendiá či zastávať ďalšie funkcie na týchto troch univerzitách. Bližšie: *Universities Tests Act 1871* [online] [cit. 2020-07-05]. Dostupné na internete: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/34-35/26/enacted>.

⁴⁸ DE LANGE, Nicholas. Books and bookmen : the Cambridge teachers of Rabbinics 1866 – 1971. In *Jewish historical studies. Transactions of the Jewish Historical Society of England* [online]. 2012, vol. 44., s. 141 [cit. 2019-04-05]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁴⁹ Henry Bradshaw – (2. 2. 1831 – 10. 2. 1886) sa stal univerzitným knihovníkom v Cambridge v roku 1867 a pod jeho vedením knižnica výrazne rozšírila svoje držby skorých tlačených kníh. Bradshaw

poveril prácou na hebrejských rukopisoch v univerzitetnej knižnici, ktorá bola aj po dvesto rokoch od jej darovania vojvodkyňou z Buckinghamu úplne zanedbaná.⁵⁰

S podporou Bradshawa a mnohých ďalších podporovateľov Schiller-Szinessyho, ktorí boli presvedčení o nevyhnutnosti jeho pôsobenia na univerzite, rozhodol senát v roku 1866 o jeho vymenovaní za učiteľa talmudskej a rabínskej literatúry.⁵¹ Menovaný bol na obdobie troch rokov, pri ročnom plate 30 libier. Išlo o rovnakú sumu, aká bola predtým vyplácaná Hermannovi Bernardovi. Po uplynutí tohto obdobia bolo jeho miesto obnovované v trojročných intervaloch s rovnakým platom až do roku 1875, kedy bolo predĺžené na desať rokov s ročným príspevkom 300 libier. Schiller-Szinessy bol obľúbený medzi študentmi, o čom svedčí fakt, že v roku 1885 jeho bývalý žiak Charles Taylor venoval univerzite 200 libier, aby zvýšil jeho plat z 300 na 350 libier po obdobie štyroch rokov.⁵² Okrem predĺženia jeho pôsobenia na 10 rokov ho v roku 1876 univerzita povýšila na Readera⁵³ a udelila mu tiež titul M.A, za zásluhy na jej rozvoji. To bolo asi po prvýkrát, čo bol tento titul udeľený židovi bez toho, aby sa odmietol hlásiť k svojej viere alebo neskrýval to, že je žid. V každom prípade Schiller-Szinessy a jeho krajanom a súčasníkom Adolfom Neubauerom⁵⁴, ktorý získal M.A v Oxforde už v roku 1873, začalo obdobie, kedy bolo rabínskemu miestu konečne priznané porovnateľné postavenie, aké mali jeho sesterské disciplíny.⁵⁵

zbieral v tejto oblasti sám, často odovzdával svoje nákupy knižnici. Bližšie: Oxford Dictionary of National Biography [online] [cit. 2020-06-07]. Dostupné na internete: <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-3198>.

⁵⁰ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 160 [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁵¹ HORBURY, William. Hebrew Study from Ezra to Ben-Yehuda. Edinburgh : T&T Clark LTD, 1999, s. 291.

⁵² DE LANGE, Nicholas. Books and bookmen : the Cambridge teachers of Rabbinics 1866 – 1971. In *Jewish historical studies. Transactions of the Jewish Historical Society of England* [online]. 2012, vol. 44., s. 142 [cit. 2019-04-05]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁵³ Reader – britský akademický titul. Medzi hlavné univerzitné tituly patria: Lecturer, Senior Lecturer, Reader a Professor. Reader má vyššie postavenie než Senior Lecturer a často zastáva skoro profesorské miesto, hoci nemá formálne titul Professor. Bližšie: *Britské akademické tituly a hodnosti* [online] [cit. 2020-06-07]. Dostupné na internete: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2002/9/obsah/britske-akademicke-tituly-a-hodnosti.html>.

⁵⁴ Adolf Neubauer – (1831 – 1901) učenec, spisovateľ, knihovník, bibliograf. Pochádzal z mesta Nagybanya v Uhorsku. Bol jedným z prvých židov, ktorí získali akademickú hodnosť na Oxfordskej univerzite, stal sa Readerom rabínskej hebrejštiny. Bližšie: *Adolf Neubauer 1831 – 1901* [online] [cit. 2020-06-07]. Dostupné na internete: <https://www.oxfordjewishheritage.co.uk/notable-jews/modern-period/204-adolf-neubauer-1831-1901>.

⁵⁵ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online].

Najdôležitejším a najstarším odkazom Schiller-Szinessyho na Cambridge bola jeho práca s hebrejskými rukopismi v univerzitnej knižnici. Skatalogizoval a podrobne popísal asi dve tretiny z nich. Katalóg vyšiel v dvoch častiach v rokoch 1876 až 1878. Prvý zväzok katalógu analyzoval 72 rukopisov biblického textu a komentárov. Tenší, druhý diel obsahoval 26 talmudských rukopisov. Bol vytlačený, ale nebol formálne uverejnený. Celý katalóg bol v šiestich zväzkoch uložený v univerzitnej knižnici a k dispozícii na požiadanie študentom v čítárni rukopisov.⁵⁶ V roku 2012 vydalo Vydavateľstvo Cambridgeskej univerzity obe časti katalógu spolu ako *Catalogue of the Hebrew Manuscripts Preserved in the University Library, Cambridge* (Katalóg hebrejských rukopisov zachovaných v Univerzitnej knižnici, Cambridge). Od júna 2013 je tiež dostupný v elektronickej podobe na ich stránke. Toto ucelené vydanie obsahuje všetkých deväťdesiatosem hebrejských rukopisov s podrobnými popismi a poznámkami Schiller-Szinessyho. Doteraz je tento katalóg neoceniteľnou pomocou pre každého, kto sa zaujíma o hebrejské rukopisy v Cambridge.⁵⁷

Ďalším dielom Schiller-Szinessyho bolo nové vydanie hebrejského opisu ciest po Maroku židovského básnika a prekladateľa Samuela Aarona Romanelliho z konca osemnásteho storočia, nazvané *Massa Ba'arab*. Napísal tiež viacero príspevkov do deviateho vydania *Encyclopédie Britannica*, ktorých predmetom bol Mishnah, Targum, Talmud, Sa'adiah, Maimonides atď. V *Hastings' Dictionary of the Bible* (Hastingsov slovník Biblie) spracoval tému žalmových spevov. Publikoval desiatky článkov a štúdií v časopisoch *Journal of Philology*, *Academy*. Prispieval do židovských novín, ale aj bežnej dennej tlače. Práve v židovských novinách ako *Jewish Chronicle* či *Jewish World*.⁵⁸

Okrem univerzitnej knižnice tiež katalogizoval hebrejské a iné semitské rukopisy v Trinity College Library⁵⁹ a publikoval opis unikátneho celého rukopisu Palestínskeho Talmudu. Významnou publikáciou bolo jeho vydanie Prvej knihy žal-

Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 160 [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁵⁶ DE LANGE, Nicholas. Books and bookmen : the Cambridge teachers of Rabbinics 1866 – 1971. In *Jewish historical studies. Transactions of the Jewish Historical Society of England* [online]. 2012, vol. 44., s. 142 [cit. 2019-04-05]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁵⁷ SCHILLER-SZINESSY, Salomon Marcus. *Catalogue of the Hebrew Manuscripts Preserved in the University Library, Cambridge* [online]. Cambridge : Cambridge University Press, 2013 [cit. 2020-06-07]. Dostupné na internete: <https://www.cambridge.org/core/books/catalogue-of-the-hebrew-manuscripts-preserved-in-the-university-library-cambridge/FEC40C56C584A745D17C3B5F-22DAA6F7#fndtn-information>.

⁵⁸ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 161 – 162 [cit. 2020-06-10]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁵⁹ Knižnica Trinity College (Trinity fakulty) Univerzity v Cambridgei.

mov s komentárom Davida Kimchiho – *David Kimchis Commentary on the Psalms (Book I)*. Tá ostala jediným kritickým vydaním komentára (aj keď je vážne narušené nedostatkom textového aparátu). Okrem Schiller-Szinessyho prínosu v podobe vlastných prác získala Univerzitná knižnica v Cambridgei jeho pričinením aj veľké množstvo hebrejských rukopisov. Išlo o nákupy alebo dary, získané zásluhou jeho rozhladenosti a kontaktov s kníhkupcami zo strednej Európy, ako bol Samuel Schönblum z Lvova a Hirsch Lipschütz z Krakova, ale aj vďaka jeho obľúbenosti u žiakov, ktorej dôkazom boli ich veľkorysé dary.⁶⁰

Medzi jeho žiakmi boli dvaja neskorší biskupi, jeden rektor, traja dekáni fakúlt v Cambridge, sedem profesorov a mnohé ďalšie menej známe osobnosti. Sám s obľubou hovoril, že bol „učeníkom veľkých učiteľov a učiteľom veľkých učeníkov“.⁶¹ Bol populárnym členom spolku seniorov na Christ's College⁶² a hoci jeho dôsledné dodržiavanie pravidiel ohľadom kóšer jedla ho nútilo byť na varenej rybe, rád si užíval aspoň príjemnú spoločnosť na univerzitných slávnostiach a hostinách. Medzi ľuďmi v meste bol obľúbeným a všetci ho oslovovali jednoducho „rabín“, nešiel sa aj všeobecnému rešpektu v celouniverzitnom prostredí.⁶³

Ani po dlhých rokoch odlúčenia nezabudol na miesto, kde ako rabín začínal a udržiaval kontakty s priateľmi z Prešova. Keď v máji roku 1887 zasiahol mesto veľký požiar, zorganizoval verejnú zbierku na pomoc nie len židom, ale všetkým jeho obyvateľom. Polovicu vyzbieranej sumy venoval na opätovnú výstavbu neologickéj synagógy a polovicu na opravu požiarom poškodeného evanjelického kolégia.⁶⁴ O požiaru ho informoval Otto Ludmann, profesor na evanjelickom kolégiu. Dva týždne po požiaru, 21. mája 1887, mu poslal pohľadnicu, v ktorej mu podrobne opísal spôsobené škody a žiadal ho o pomoc so získaním financií. Do zbierky sa zapojili popredné osobnosti anglickej židovskej komunity.⁶⁵

⁶⁰ DE LANGE, Nicholas. Books and bookmen : the Cambridge teachers of Rabbinics 1866 – 1971. In *Jewish historical studies. Transactions of the Jewish Historical Society of England* [online]. 2012, vol. 44., s. 143 [cit. 2020-06-05]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁶¹ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 162 [cit. 2020-06-10]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁶² Christ's College – fakulta Univerzity v Cambridgei.

⁶³ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 162 [cit. 2020-06-10]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁶⁴ LANDA, Dezider – KÓNYA, Peter. *Marek Holländer a vznik náboženskej obce v Prešove*. Prešov : Židovská náboženská obec v Prešove, 1999, s. 29.

⁶⁵ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online].

O jeho pomoci Prešovu informovala aj domáca tlač, konkrétne vo Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok) 19. mája 1888 písali: „Šlachetný. Tento titul si oprávnenne zaslúži Dr. Marek Schiller (Szinesy), náš krajan žijúci v meste Cambridge, ktorý po správach o mimoriadnej katastrofe, ktorá postihla Prešov 6. mája 1887 vo forme ničivého požiaru, sa s najväčšou horlivosťou snažil zmierniť biedu a straty.“⁶⁶ Potom spomenuli v skratke jeho spojitosť s Prešovom a jeho ďalšie smerovanie: „Menovaný bol v 40. rokoch rabínom prešovskej izraelitskej náboženskej obce, v tomto období si pomadačil meno na Szinesy. Odtiaľ sa dostal do Cambridge, kde sa stal univerzitným učiteľom hebrejského jazyka.“⁶⁷ Ako som vyššie uviedla, Schiller-Szinessy bol v univerzitnom prostredí známym a váženým, preto sa mu podarilo zozbierať väčšie sumy peňazí. „V kruhu svojich známych pozbieral väčšie sumy na obnovu vyhoreného kostola prešovskej izraelitskej náboženskej obce a nezabudol ani na ostatných obyvateľov mesta, ktorých požiar postihol. Najnovšie prisľúbil, že zbierku zorganizuje aj pre prešovský evanjelický kostol a kolégium. ‚Dobré srdce‘ ani v dialke nezabúda na svojich opustených priateľov rovesníkov!“⁶⁸

Až do svojej smrti, zomrel 11. marca 1890, žil svojou prácou a pôsobil na univerzite. Skutočnosť, že bol váženou osobnosťou, potvrdzuje aj fakt, že ho pochovali síce na malom židovskom pozemku, ale susediacom hneď vedľa hlavného mestského cintorína v Ipswich a o jeho smrti a poslednej rozlúčke informoval aj denník The Times: „Dr. S. M. Schiller-Szinessy, Reader talmudskej a rabínskej literatúry na Univerzite v Cambridge, zomrel v utorok v rezidencii v Cambridge. Doktorát filozofie získal na univerzite v Jene a v roku 1866 bol po dobu troch rokov prvýkrát menovaný učiteľom talmudskej a rabínskej literatúry. Toto menovanie viackrát obnovili a po schválení nových štatútov univerzity bol Dr. Schiller-Szinessy menovaný za Readera, s platom 300 libier ročne. Ako hebraista mal veľmi dobrú povesť. Pohreb sa uskutočnil vo štvrtok na židovskom cintoríne v Ipswich.“⁶⁹

Zanechal po sebe manželku a štyri deti – najstaršieho syna Alfreda (Mei'r) Solomona, tri mladšie dcéry Theresu Antoniu, Eleanor, Henrietu Georgianu a naj-

Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 167 [cit. 2020-06-10]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁶⁶ Országos Széchényi könyvtár (OSZK) 1973 FM/3 1059, 1888:1. Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok). 1888, roč. XIII., č. 39, 19. 5. 1888, s. 3.

⁶⁷ Országos Széchényi könyvtár (OSZK) 1973 FM/3 1059, 1888:1. Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok). 1888, roč. XIII., č. 39, 19. 5. 1888, s. 3.

⁶⁸ Országos Széchényi könyvtár (OSZK) 1973 FM/3 1059, 1888:1. Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok). 1888, roč. XIII., č. 39, 19. 5. 1888, s. 3.

⁶⁹ Obituary. Dr. S. M. Schiller-Szinessy. In *The Times* [online]. 1890, 13. marec, s. 4 [cit. 2020-07-05]. Dostupné na internete: <https://www.thetimes.co.uk/archive/article/1890-03-13/5/14.html?region=global#start%3D1785-01-01%26end%3D1985-12-31%26terms%3DSchiller-Szinessy%26back%3D/tto/archive/find/Schiller-Szinessy/w:1785-01-01%7E1985-12-31/1%26next%3D/tto/archive/frame/goto/Schiller-Szinessy/w:1785-01-01%7E1985-12-31/2>.

mladšieho syna Sydneyho Herberta (Gershon Joshua). Vo svojich spomienkach ho jeho žiak W. H. Lowe opísal ako striktné sa riadiaceho židovskými predpismi. Takže hoci ho niektorí neprajníci svojho času obviňovali, že bol po moci bažiacim reformátorom, vo svojom vnútri ostal do konca života prísne ortodoxným a v tom duchu vychovával aj svoje deti.⁷⁰

Smutné správy o jeho smrti sa dostali aj do Uhorska. Vo Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok) z 2. júla 1890 písali o tejto smutnej správe toto:

„Úmrtie jedného veľkého človeka. Zo vzdialeného a hmlistého Anglicka dorazila do Prešova správa o úmrtí takého muža, ktorý tu kedysi žil a pôsobil a ktorý aj z veľkej diaľky dokázal jasne preukázať svoju šľachetnosť. Zomrelý muž, Dr. Henrich Szinessi Schiller bol významným vedcom, ktorý pred niekoľkými rokmi pôsobil v Prešove ako rabín, neskôr odišiel na Univerzitu v Cambridgi, kde sa stal učiteľom orientálnych jazykov. Keď správy o veľkom prešovskom požiari dorazili k nášmu krajanovi, on sám zorganizoval zbierku pre prešovské evanjelické kolégium a podarilo sa mu pozbierať peknú sumu takmer 2 000 forintov. Prešovské evanjelické kolégium prijalo správu o úmrtí šľachetného vedca s hlbokým žialom a rozhodlo sa poslať smútiacim do Cambridgeu sústrastný telegram. Podobné sústrastné vyhlásenie posielala aj prešovská izraelitická náboženská obec, pre ktorú tiež pozbieral tento šľachetný dobrodinec 800 forintov pri rovnakej príležitosti. Všetci s hlbokým žialom prijímame správu o úmrtí tohto slávneho muža, v ktorom bola veda a dobrosrdečnosť reprezentovaná v rovnakej miere. Nech odpočíva v pokoji v hrobe v cudzine.“⁷¹

V Evangelikus Egyház és Iskola z 21. 6. 1890 si naňho zaspomínal a venoval mu pár riadkov jeho bývalý študent z prešovského evanjelického kolégia Ján Sztehló:

Belföld. Prešov, 10. júna 1890.

Vážený pán redaktor! „Spomeňme si na niekdajších!“ – Náš krajan z Londýna, Dr. Fridrich Duka [...] menovaný náš krajan však nás pri tejto príležitosti žiaľ prekvapil aj smutnou správou, porozprávajúc okrem iného aj to, že jeden zo vtedajších uhorských utečencov, Dr. Marek Szinessy Schiller, na začiatku 40. rokov 19. storočia prešovský rabín a učiteľ hebrejského jazyka na miestnom kolégiu, neskôr uhorský domobranec a po opustení krajiny učiteľ hebrejského jazyka a literatúry na univerzite v Cambridge (predtým ešte duchovný v Manchesteri), pred niekoľkými týždňami nečakane umrel, aj keď mnoho jeho obdivovateľov a priateľov, medzi nimi aj my – radi sme spolu s ním verili a dúfali, že onedlho budeme môcť osláviť 50-ročné jubileum jeho horlivého a verejne prospešného pôsobenia. Aj by si to zaslúžil a patrí sa zaspo-

⁷⁰ LOEWE, Raphael. Solomon Marcus Schiller-Szinessy, 1820 – 1890. First Reader in Talmudic and Rabbinic Literature at Cambridge. In *Transactions (Jewish Historical Society of England)* [online]. Sessions 1962 – 1967. Vol. XXI. London 1968, s. 162 a 181 [cit. 2020-06-10]. Dostupné na internete: <https://jhse.org/journals/>.

⁷¹ V texte je zle uvedené meno Schiller-Szinessyho, a to Henrich, ale z obsahu je zrejmé, že ide o tú istú osobu. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) 1973 FM/3 1059, 1890:1. Felvidéki Szemle (Eperjesi Lapok). 1890, roč. XV., č. 53, 2. 7. 1890, s. 3.

mínať si na neho na tomto mieste, keďže preukázal nevšedný príklad lásky k vlasti a vernej oddanosti aj po niekoľkých desaťročiach vzdialený od domova a rovnako tak aj príklad majestátneho charakteru, ktorý sa povzniesol nad bariéry konfesionality. Ako prešovský rabin a člen vtedajšej neologickej židovskej náboženskej obce sa vyznačoval rečníckymi schopnosťami a horlivým hlásaním Božieho slova a bol vítanou osobnosťou vo vzdelaných spoločenských kruhoch. Ako učiteľ nám, budúcim teológom, tak oduševnene vysvetľoval najmä mesiášske proroctvá proroka Izaiáša, že vo veľkej miere nám ulahčil učenie sa a my mladí sme si obľúbili tento, nie práve najobľúbenejší predmet. V rokoch 1846 – 1848 ma, ako mladého kolegu, často navštevoval a preštudujúci celú moju teologickú knižnicu raz povedal – *ipsissimis verbis*: „Wenn Sie das Dogma von der Trinität nicht hätten, so würde ich heute ein Christ. aber das kann ich mit meinem jüdischen Monotheismus nich reimen.“ Tento človek, žijúci podľa božieho srdca, po veľkom požiari, ktorý postihol naše mesto zorganizoval veľkú zbierku v Anglicku na obnovu mesta a kolégia, pozbierajúc tisíce a tisíce a okrem toho venoval kolégiu vzácne knižné dary, celú knižnicu. Veľmi zaujímavý je zoznam prispievateľov, ktorý vyšiel aj v tlači, kde nájdeme okrem Rotschildovcov aj takmer všetkých lordov biskupov anglikánskej cirkvi. Keď sme sa za láskavú účasť v tejto zbierke vhodne poďakovali, on sa zdráhal poďakovanie prijať, hovoriac, že čo urobil, urobil z lásky – lásky k vlasti, lásky k školstvu, ktorého tak horlivým a významným pracovníkom bol – ba zo sympatizujúcej lásky k protestantskej cirkvi, ktorej misiu a význam na poli verejného vzdelávania dokázal objektívne oceniť. Skutočne, po zásluže môžeme povedať o tomto synovi Izraela slovami Božími: „Veru, veru, nie si ďaleko od Božej krajiny“. – Mesto Prešov, zvlášť jeho protestantské obyvateľstvo venuje menu zosnulého pamätný list na poprednom mieste; my zas na hrobe farára a vedca s horlivou dušou a čistého Nathanaela vyhlasujeme slovami z jeho a z našej svätej knihy: „Nech je jeho spomienka požehnaná!“⁷² Ján Sztehlo.

Schiller-Szinessy sa počas svojho života snažil zlepšovať židovskú náboženskú výchovu mladých. Videl nutnosť zmien v judaizme, ktoré si však žiadala zmena doby. Celý život bol tradicionalistom, no aj napriek tomu ostal pre niektorých nepochopeným reformátorom či ambicióznym človekom. No vďaka svojmu odhodlaniu a oddanosti viere to dotiahol až na profesora na Univerzite v Cambridgei a výsledky jeho práce sú využívané dodnes.

⁷² TRSZTYÉNSZKY, Ferencz. *Evangelikus Egyház és Iskola* [online]. Pozsony 1890, s. 206 – 207. [cit. 2019.04.12]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangEgyhazEsIskola_1890/?pg=0&layout=1.

KOŠICKÉ KATOLÍCKE CIRKEVNÉ ZPRÁVY (1930 – 1938) AKO PRAMEŇ POZNANIA CIRKEVNÝCH DEJÍN MEDZIVOJNOVÉHO OBDOBIA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU¹

Ján DŽUJKO – Peter KOVAL

DŽUJKO, Ján – KOVAL, Peter. Košice Catholic Church Newspaper (1930 – 1938) as a Source of Knowledge of Church Interwar Years in East Slovakia. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2020, vol. 20, no. 2, p. 126 – 135.

Košice Catholic Church Newspaper was one of the eleven periodicals that were published for Catholics in East Slovakia in the interwar period. It was subtitled *Košice Roman Catholic Church Community Magazine*. Consisting of 8 – 20 pages, it was printed in the Printing Office of St. Elizabeth in the town of Košice. Because of financial problems during the Great Depression it was published once a fortnight as a double issue. Yearly subscription was 10 Czechoslovak Korunas, an issue was 1 and later 1.5 Czechoslovak Korunas. Members of the community who paid a tax of 30 or more Czechoslovak Korunas were given the magazine free of charge. The editor of the periodical was Barnabáš Tost. The magazine was written in Slovak language, however some reports were written in German. The following were regular columns: *Some More Important Days of the Month*, *Košice Roman Catholic Associations Life*, *Church Community Life*, *Delusions and Lies in the History*, *All Kinds of Things*. The magazine provided its readers with *Timetable of Church Services in Košice Roman Catholic Churches*. According to Bishop Jozef Čársky the main goal of the periodical was to arrange a constant contact between priest and believers. It was also to inform of serious church events in parish, bishopric and church. The magazine explained Episcopal and papal regulations, reported on timetable of church services, ways of receiving sacraments of reconciliation, baptism, wedding and so on. Content-wise, the magazine brought a significant number of articles dealing with religious problems, missions, charities and church education. *Košice Catholic Church Newspaper* as a source of knowledge of church interwar history in East Slovakia may be used to study history of associations and organisations on the outskirts of the country. It also may help understand history of church and education system in the East of country. Due to changes of constitutional situations the periodical ceased to publish by the end of 1938. In 1939 it continued publishing in Hungarian language in the town of Košice.

Key words:

Košice Catholic Church Newspaper, Interwar period, Slovak church press, Košice, Catholics, Associations, Education system, History.

Slovensko bolo v medzivojnovom období silne religióznou krajinou. Už pred rokom 1918 tvorili konfesijné noviny a časopisy jednu z najväčších skupín záujmo-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0651/19 Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska.

vých periodík. Aj po vzniku Československej republiky vychádzali mnohé z nich naďalej, pričom vzniklo aj niekoľko nových tlačových orgánov jednotlivých cirkví. Na východnom Slovensku mala z pohľadu početnosti periodík dominantné postavenie rímskokatolícka cirkev. V rokoch 1918 – 1939 tu vydávala 10 periodík. Jedným z nich boli aj Košické katolícke cirkevné zprávy (1930 – 1938).²

Začali vychádzať v Košiciach v januári 1930 s podtitulom Časopis košickej rím. kat. cirkevnej obce.³ Predtým periodikum vyšlo aj ako almanach.⁴ Tlačilo sa 8 – 20 stranách v Tlačiarňi Sv. Alžbety úč. spol. Košice. V období hospodárskej krízy vychádzalo raz za dva mesiace ako dvojčíslo, kvôli finančným problémom.⁵ Predplátne na 1 rok bolo 10 korún, jednotlivé číslo stálo 1 korunu, neskôr 1,5 korún.⁶ Členovia cirkevnej obce, ktorí platili ročne daň 30 Kčs a viac, dostávali časopis zdarma.⁷ Vydavateľom periodika bol Barnabáš Tost.⁸ Bolo písané v slovenskom jazyku a niekoľko príspevkov v ňom bolo publikovaných aj v nemčine. Ustálili sa v ňom pravidelnejšie rubriky: Bludy a lži v dejinách, Všeličo Významnejšie dni v mesiaci, Zo života cirkevnej obce, Zo života košických kat. spolkov. Pravidelne tiež prinášalo Poriadok Bohoslužieb v košických katolíckych kostoloch.⁹

Cieľ periodika naznačil v prvom čísle biskup Jozef Čársky.¹⁰ To malo aspoň sčasti nahradiť nedostatočný kontakt veriacich so svojimi kňazmi, najmä vo veľkých farnostiach malo informovať o vážnych náboženských udalostiach vo farnos-

² DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*. 2008, roč. 8, s. 149 – 150.

³ KIPSOVÁ, Mária. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968, s. 221.

⁴ KOVAČIČOVÁ, Eva – ŠTVRTECKÝ, Štefan. *Bibliografia almanachov, ročníkov a zborníkov na Slovensku 1919 – 1944*. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 102.

⁵ ADMINISTRÁCIA. Odkaz. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. august 1932, roč. XII, č. 8 – 10, s. 14.

⁶ Administrácia. Odkaz. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1934, roč. XIV, č. 1 – 2, s. 15.

⁷ Odkaz redakcie. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Január 1936, roč. XVI, č. 1, s. 11 – 12.

⁸ Tost, Barnabáš (1876 – 1951) rímsko-katolícky kňaz, kapitulárny vikár. Od roku 1918 bol farárom v Košiciach. Od roku 1919 riaditeľom Sirotinca sv. Antona a v roku 1920 prosynodálnym examinátorom, sudcom. V roku 1928 sa stal pápežským prelátom a o 3 roky neskôr kanonikom-kantorom. V roku 1938 sa stal predsedom Katolíckej akcie. Bližšie PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1401 – 1402.

⁹ DŽUJKO, Ján. Košické katolícke cirkevné zprávy (1930 – 1938) (Náboženský katolícky časopis na periférii Slovenska). In *Historia Ecclesiastica*. 2018, roč. IX, č. 2, s. 184.

¹⁰ Čársky, Jozef (1886 – 1962) rímsko-katolícky biskup. Od roku 1915 bol farárom v Širokom. V roku 1923 sa stal riaditeľom Katolíckeho stredoškolského konviktu a vymenovali ho za profesora morálky a pastorálky na Vysokej škole bohosloveckej v Košiciach. Biskupskú vysviacku prijal v júni 1925. Založil malý seminár, pozornosť venoval aj výchove kňazov. Stal sa predsedom Katolíckej školskej rady pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Po pričlenení Košíc k Maďarsku, sídlil od októbra 1939 v Prešove. Do Košíc sa vrátil v apríli 1945. Bližšie PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 199 – 201.

ti, v biskupstve či v cirkvi, približovať biskupské i pápežské nariadenia, informovať o poriadku sv. omší, možnosti prijatia sviatosti krstu, zmierenia, birmovania, manželstva. Čítaním periodika mali mať veriaci stály kontakt s cirkvou. Zároveň biskup vyzval čitateľov, aby pomohli mesačník šíriť medzi ostatných veriacich a stali sa tiež apoštolmi a šíriteľmi Kristovho kráľovstva.¹¹ Jeho úlohu priblížila aj redakcia. Prostredníctvom neho sa mali veriaci dozvedieť o tom, ako sa rozvíja cirkevný život v Košiciach, o zámeroch, snahách a plánoch osobností z cirkevných, ale i svetských kruhov.¹² Čitateľom sa v prvom čísle prihovril aj ich vydavateľ kapitulný vikár Barnabáš Tost. Vyjadril presvedčenie, že veriaci si obľúbia tento časopis, ktorí mnohí očakávali už v minulosti, keďže almanach kvôli technickým problémom v predchádzajúcom období nevychádzal. Nový mesačník sa mal dostať na stôl každého katolíka, aby sa aj takýmto spôsobom uskutočnil veľký plán Svätého Otca, pápeža Pia XI., aby apoštolská činnosť veriacich prenikla každodenný život a aby oni pocítili, že sú živými údmi cirkvi.¹³ Mal preniknúť aj na perifériu mesta a vďaka svojej cene mal byť prístupný aj pre chudobnejších veriacich.¹⁴ Začiatkom roka 1932 sa na čitateľov s prosbou o to, aby odoberali časopis, obrátil biskup Jozef Čársky. V Košiciach bolo podľa neho ešte mnoho katolíckych rodín, ktoré nečítali toto periodikum. Zároveň poukázal, že pri väčšom náklade mohli byť Košické katolícke cirkevné zprávy cenovo aj o polovicu lacnejšie. Poprosil ich, aby sa pokúsili získať jedného nového alebo bývalého abonenta časopisu a prispeli tak k „tlačovému apoštolátu“.¹⁵ Najlepším šíriteľom a udržiavateľom povedomia príslušnosti k cirkevnej obci bolo podľa neho čítanie, predplácanie a rozširovanie tohto periodika.¹⁶

Obsah periodika vyplňali rozličné príspevky s náboženskou tematikou, ako aj rôzne poučné články. Na stránkach časopisu však boli publikované aj mnohé príspevky týkajúce sa vtedajších aktivít a cirkevného života veriacich rímskokatolíckej vierovyznania v Košiciach i širšom okolí. Boli to predovšetkým články týkajúce sa aktivít rozličných kresťanských spolkov, ale aj dejín školstva, ako aj samotných dejín rímskokatolíckej cirkvi.

Na stránkach časopisu ponúkala redakcia priestor viacerým vtedajším spolkom a organizáciám pôsobiacim v rámci diecézy. Prinášala správy o ich činnosti

¹¹ ČÁRSKY, Jozef. Sopár otázok miesto úvodu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 1, s. 1 – 2.

¹² REDAKTOR. Milí čitatelia. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 1, s. 4.

¹³ TOST, Barnabáš. Pozdravujem. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 1, s. 2 – 3.

¹⁴ Odkaz odberateľom a čitateľom Cirk. Zpráv. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 12, s. 16.

¹⁵ ČÁRSKY, Jozef. Nový rok Kat. Cirkevných Zpráv. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Jún 1932, roč. XII, č. 6, s. 1 – 2.

¹⁶ ČÁRSKY, Jozef. Zapojme sa do cirkevnej obce! In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Január 1936, roč. XVI, č. 1, s. 1 – 2.

a aktivitách, ktoré realizovali. Boli to: Mariánska kongregácia katolíckych slovenských žien, Dievčenská Mariánska Kongregácia, Jednota Orol v Košiciach, Košický Oltárny spolok, Garda Božského Srdca Ježišovho, Katolícky pohrebný spolok, Slovenský katolícky kruh, Slovenskí katolícki skauti, Združenie Mužov Božského Srdca v Košiciach, Dievčenský spolok pri sestrách Dominikánkach, Kruh svätej Terezky, Katolícky čítací spolok, Spolok svätej Alžbety, Spolok slovenských katolíckych skautov v Košiciach, Spolok slovenských katolíckych služobných dievčat a Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie robotníkov v Košiciach.

Z nich značný priestor poskytla redakcia najmä Jednote Orol v Košiciach. Svoj význam splnil slovenský Orol najmä po vzniku Československej republiky, kedy došlo so zmenou štátových pomerov k uvoľneniu morálky v spoločnosti a tiež k čiastočnej sekularizácii. Na východnom Slovensku pochopili význam Orola v tomto duchu a už v roku 1920 bola Jednota Orol založená v Prešove, v roku 1921 v Bardejove, v roku 1922 v Košiciach a neskôr vznikli ďalšie Jednoty Orola aj v Lipanoch, Vranove nad Topľou, v Sabinove, v Drienove či v Humennom. Zvlášť v Košiciach po 28. októbri 1918 zohrala Jednota Orol svoju úlohu. V meste neboli priaznivé národnostné pomery a ohrozené boli aj zásady katolicizmu. Spolok následne prispel nielen k podpore katolíckeho cirkevného života, ale aj k šíreniu slovenského národného povedomia a rozvoja slovenskej kultúry. Jednota Orol usporadúvala rozličné poučné, náboženské, spoločenské a ľudovýchovne divadelné hry, rôzne prednášky, plesy, hudobné podujatia a rozvíjala aj športové cvičenie a ľahkú atletiku. Aktívne sa zapájala aj pri cirkevných slávnostiach či procesiách a propagovala a presadzovala slovenský katolicizmus. V roku 1931, na sviatok Cyrila a Metoda, organizovala Jednota Orol v Košiciach veľké podujatie – zjazd Orola z celého Slovenska, pričom svoju účasť potvrdili aj bratské jednoty Orola z Moravy a Čiech. V roku 1932 si Jednota Orola v Košiciach pripomenula aj desiate výročie svojho vzniku. Už v roku 1934 však spolok prežíval krízu, avšak podarilo sa mu zreorganizovať a naďalej pokračoval v činnosti. Napokon pre svoje bohaté aktivity sa stal neoblúbeným zo strany protikatolíckych spolkov v Košiciach.¹⁷

¹⁷ Slatvinský. Jednota „Orol“ v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 1, s. 15 – 16; Krajský slet Orola v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*, roč. XI, 1. marec 1931, č. 3, s. 14; rajský slet Orolstva v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. apríl 1931, roč. XI, č. 4, s. 13; Program krajského sletu Orola 4 – 6. júla 1931. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 20; Krajský slet Orola v Košiciach. Triumfovanie kat. Orola. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. august 1931, roč. XI, č. 8 – 9, s. 6 – 8; Vianočná hra. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1932, roč. XII, č. 2, s. 14; Výročie založenia Jednoty Orola v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1932, roč. XII, č. 2, s. 15; Mikulášska nadielka Jednoty Orol v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1932, roč. XII, č. 1 – 2, s. 12; Jednota Orol v Košiciach... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 10; Jednota Orol... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1933, roč. XIII, č. 5 – 6, s. 11; Orlovská slávnosť. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. október 1934, roč. XIV, č. 9 – 10, s. 15; Jednota Orol v Košiciach... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s.

Významný bol v Košiciach aj Košický Oltárny spolok, ktorý svoje aktivity rozvíjal aj mimo mesta. Košické katolícke cirkevné zprávy ho považovali za jeden z najdôležitejších spolkov. Jeho členmi boli nielen Slováci, ale aj Maďari. Mal mužský a ženský odbor. Všetku svoju zásluhnú prácu obetovali Ježišovi Kristovi. Ich činnosť bola zameraná predovšetkým na opravu liturgických odevov, výzdobu oltárov, výrobu a skrášľovanie bohoslužobných predmetov. Mnoho ďakovných listov dostal Košický Oltárny spolok nielen z okolitých obcí, ale aj zo Spišskej diecézy. Popri týchto aktivitách svoju pozornosť adresoval aj charite. Materiálne podporoval nemocných a chudobných a zúčastňovali sa rozličných charitatívnych akcií. Jednou z nich bol vianočný trh, kde zabezpečoval niekoľko dôležitých aktivít. Na stránkach novín publikoval spolok aj svoju celoročnú podrobnú činnosť podľa pomoci adresovanej jednotlivým kaplnkám, kostolom, spolkom, ale i kňazom. V súvislosti s desiatym výročím od založenia spolku, časopis priniesol aj menoslov zakladateľov a predstavených, ktorí sa v priebehu dekády zaslúžili o jeho rozvoj. Oltárny spolok svojím vznešeným poslaním a činnosťou prevyšoval všetky ostatné spolky. Mal veľký význam, pretože veriaci učil ako poznať cestu, život a pravdu, ktoré otvárali večné pramene spasenia a privádzali ku Kristovi.¹⁸

Svoj priestor na stránkach časopisu mala aj Garda Božského Srdca Ježišovho. Jej členmi boli žiaci košických kláštorňých a štátnych ľudových škôl. Ich úlohou

12; Jednota Orla v Košiciach... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1935, roč. XV, č. 3 – 4, s. 14; Jednota Orol... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1935, roč. XV, č. 5 – 6, s. 15; Orol. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1935, roč. XV, č. 9 – 10, s. 11; Orol. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. roč. XV, 1. november 1935, č. 11 – 12, s. 12 – 13; Orol. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. roč. XVI, január 1936, č. 1, s. 10; Jednota Orla... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. roč. XVI, apríl 1936, č. 4, s. 11; Jednota orla. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Máj 1936, roč. XVI, č. 5, s. 10 – 11; Jednota Orla. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. November 1936, roč. XVI, č. 11, s. 10; Slovenský Orol... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Apríl 1937, roč. XVII, č. 4, s. 62; Jednota Orla... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Júl – august 1937, roč. XVII, č. 7 – 8, s. 97; Jednota Orla... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. December 1938, roč. XVIII, č. 9, s. 98 – 99.

¹⁸ (n. s.). Ako účinkuje košický Oltárny Spolok? In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1930, roč. X, č. 2, s. 10 – 11; Celoročná činnosť Oltárneho Spolku v Košiciach r. 1930. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. apríl 1931, roč. XI, č. 4, s. 14 – 16; Prijatie nových členov do Oltárneho Spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 17; Správca. Jubiluje náš Oltárny Spolok 1921 – 1931. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1931, roč. XI, č. 11, s. 12 – 13; Jubileum Oltárneho spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. december 1931, roč. XI, č. 12, s. 11; Prijatie členov do Oltárneho spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 13; Oltárny spolok v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 9 – 10; Zpráva z Oltárneho spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 12; Košický Oltárny spolok vo svojom dome. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1933, roč. XIII, č. 9 – 10, s. 13; Posviacka Domu Oltárneho Spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1933, roč. XIII, č. 11 – 12, s. 13; Oltárny spolok. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1935, roč. XV, č. 3 – 4, s. 14; Š. S. Slávnosť v Oltárnom Spolku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1935, roč. XV, č. 7 – 8, s. 13; fk. Slov. Kat. kruh. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Marec 1936, roč. XVI, č. 3, s. 11.

bolo zachovávať prikázanie lásky k Bohu a k blížnemu, raz mesačne prijať Oltárnu sviatosť a raz týždenne sa pomodliť za misie. Popri duchovnom zameraní Gardy Božského Srdca Ježišovho sa jej členovia venovali aj aktívnej činnosti v prospech misijného diela. V priebehu školského roka vedeli vyzbierať značnú sumu peňazí, staniolu a poštových známok. Garda Božského Srdca Ježišovho organizovala tiež rozličné kultúrne podujatia, akými boli prednášky a divadelné hry. Vyzbierané finančné prostriedky z týchto akcií rovnako smerovali na misijné účely. Pravidelne v časopise tiež uverejňovala príspevky informujúce o novoprijatých členoch a ich počte.¹⁹

Mariánskej kongregácia katolíckych slovenských žien, ktorá bola založená v roku 1927, patrila tiež medzi tie spolky, ktorým redakcia adresovala značnú pozornosť. Pod patronátom Nepoškvrneného počatia a ochrany Svätej rodiny, patrila v Košiciach medzi najnovšie mariánske kongregácie. Organizovala rozličné kultúrne podujatia, charitatívne akcie. Aktívne nepracovala len na šírení úcty k Panne Márii a na duchovnom rozvoji človeka, ale svoju pozornosť upriamovala aj na telesné potreby chudobných blížnych. Spolupracovala aj s ďalšími náboženskými spolkami. Po svojom desaťročnom pôsobení v Košiciach Mariánska kongregácia katolíckych slovenských žien skonštatovala, že za uplynulé obdobie vyzbierala a následne rozdala 45 000 Kč. Okrem rozsiahlej charitatívnej činnosti rozvíjala aj bohaté kultúrne aktivity.²⁰

¹⁹ Garda Božského Srdca Ježišovho. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1930, roč. X, č. 2, s. 12; Div. hra Gardy B. S. J. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 13; Noví gardisti B. S. J. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 13; Garda B. Srdca Ježišovho na III št. ľud. škole v Košiciach... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1933, roč. XIII, č. 1 – 2, s. 13; Garda B. S. J. na II št. ľud. škole... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1933, roč. XIII, č. 1 – 2, s. 13; Prijatie nových gardistov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 12 – 13; Garda B. S. J. III. št. ľud. školy... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 13; Garda B. Srdca J. na II št. ľud. škole... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 13; Garda B. S. J. na II št. ľud. škole... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1933, roč. XIII, č. 11 – 12, s. 13; Garda B. S. J. na III. št. ľud. škole ... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1933, roč. XIII, č. 11 – 12, s. 13; Garda B. S. J. z II a VII št. ľud. školy... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s. 13; Garda B. S. J. na II. št. ľud. škole... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s. 13; Garda B. S. J. na III. št. ľud. škole... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s. 13 – 14; Gardisti a gardistky B. S. J. III. št. ľud. ... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s. 14; Prijatie gardistov... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. roč. XV, 1. júl 1935, č. 7 – 8, s. 14; Garda B. S. J. III. štát. ľudovej školy... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Január 1936, roč. XVI, č. 1, s. 11.

²⁰ R. A. Prézés. Mariánska kongregácia kat. slov. žien. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1930, roč. X, č. 1, s. 12; Posviacky zástavy Mariánskej Kongregácie slov. žien. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1930, roč. X, č. 11, s. 4; Akademia. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1932, roč. XII, č. 2, s. 14; Mariánska Kong. slov. žien. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1932, roč. XII, č. 1 – 2, s. 12; Mar. Kongr. slov. žien v Košiciach... In *Košické katolícke*

Pozitívne vnímala redakcia časopisu aj Slovenský katolícky kruh. Spolok vznikol v roku 1932 v Košiciach. Jeho hlavným cieľom bolo vybudovať Slovenský katolícky Dom, v ktorom by sa sústredili všetky slovenské katolícke spolky nielen z Košíc ale i z okolia. Napriek vtedajším ťažkým hospodárskym pomerom, vďaka prebiehajúcej hospodárskej kríze sa spolok rozhodol naplniť tento cieľ, aby čím skôr bol v meste priestor, kde by sa mohol rozvíjať spoločenský kresťanský život. Slovenský katolícky kruh mal združiť všetkých Slovákov katolíkov, bez rozdielu ich spoločenského postavenia, do jedného veľkého tábora, v rámci ktorého by mohli rozvíjať svoj kresťanský život, udržiavať katolícke a národne povedomie a vzájomne si pomáhať nielen v duševných, ale i v sociálnych potrebách. Schválené boli aj stanovky spolku a predsedníctvo, ktoré sa zaviazalo naplniť ciele stanovené pri jeho založení. Za účelom stavby budovy Slovenského katolíckeho Domu organizoval aj rozličné zbierky, ktoré mali finančne jeho stavbu podporiť. Jednou z nich bola tzv. tehličková akcia, v rámci ktorej si každý darca mohol zakúpiť zakladajúcu tehličku. Nakoniec bola zakúpená staršia budova, ktorá bola opravená a posvätená v októbri 1933. Popri plnení dvoch hlavných úloh Slovenský katolícky kruh organizoval aj rozličné prednášky.²¹

Redakcia periodika sa na stránkach časopisu zaoberala aj problematikou katolíckeho školstva. Na dôležitosť katolíckych škôl poukázal najmä biskup Jozef Čársky. Veriaci sa mali zapojiť do boja o katolícke školstvo, ktorému hrozilo zoštatne-

cirkevné zprávy. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 9; Mar. Kongregácia slov. dievčat... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1933, roč. XIII, č. 5 – 6, s. 11; Mariánska kongregácia slov. žien... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Apríl 1936, roč. XVI, č. 4, s. 11; Jubileum Mariánskej Kongregácie slov. žien. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Február 1937, roč. XVII, č. 2, s. 25 – 26.

²¹ Prípravný výbor. Slovenský Katolícky Kruh – Slovenský katolícky Dom. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 7 – 8; Založenie Slovenského katolíckeho kruhu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1932, roč. XII, č. 8 – 10, s. 3; Slovenský katolícky kruh v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1932, roč. XII, č. 11 – 12, s. 6; Slovenský katolícky kruh v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1933, roč. XIII, č. 1 – 2, s. 14 – 15; Slovenský katolícky kruh. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 14; Slov. Katolícky Kruh... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1933, roč. XIII, č. 5 – 6, s. 11; Tehličková akcia... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1933, roč. XIII, č. 5 – 6, s. 12; Slovenský katolícky kruh v Košiciach... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 13 – 14; Predsedníctvo. Slovenský Katolícky Kruh. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1933, roč. XIII, č. 9 – 10, s. 13 – 14; Posviacka Slov. Kat. domu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1933, roč. XIII, č. 11 – 12, s. 13 – 14; Slov. kat. kruh... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1935, roč. XV, č. 1 – 2, s. 11 – 12; Slov. Kat. Kruh ... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1935, roč. XV, č. 3 – 4, s. 12 – 13; Slov. Kat. Kruh. ... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1935, roč. XV, č. 5 – 6, s. 11 – 12; Slov. Kat. Kruh... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. júl 1935, roč. XV, č. 7 – 8, s. 13; Slov. kat. kruh. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Apríl 1936, roč. XVI, č. 4, s. 10; Slovenský katolícky kruh... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Apríl 1937, roč. XVII, č. 4, s. 62; Slovenský katolícky kruh... In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. September 1937, roč. XVII, č. 9, s. 110; Výstava katolíckej tlače v Slov. kat. kruhu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. December 1937, roč. XVII, č. 12, s. 141.

nie, pretože náboženská a katolícka výchova bola veľmi dôležitá. Výchova školskej mládeže zo strany pedagógov bez vyznania či ateistov mohla ohroziť ich vieru. Negatívnym príkladom boli české krajiny či Francúzsko. Veriaci rodičia mali povinnosť, aby svojim politickým či spoločenským vplyvom požadovali pre deti také školy, v ktorých katolícki učitelia na základe cirkvou schváleného učiva a kníh úplne garantovali katolícku výchovu. Výučba niekoľkých hodín náboženstva na tzv. školách neutrálnych či zmiešaných bola nepostačujúca. K propagovaniu katolíckeho školstva a modlitbe zaň vyzval časopis všetky náboženské združenia, spolky a bratstvá, ako aj samotných veriacich. Zároveň nariadil, aby v každej modlitbovej knihe a školskej učebnici na katolíckych školách bola vložená modlitba pre deti za katolícke školy.²² Informoval aj o zhromaždení katolíckej Cirkevnej obce v meste 14. septembra 1930, ktoré prijalo dve rezolúcie. V prvej požadovalo zachovanie cirkevného školstva na Slovensku, vo všetkých školách vyvesiť kríže a zabezpečiť náboženskú výchovu pre deti katolíckych učiteľov, prinavrátanie cirkevných stredných škôl a vzhľadom na počet katolíckeho obyvateľstva postaviť primeraný počet katolíckych učiteľských ústavov. Druhá rezolúcia sa týkala konkrétnych problémov katolíckeho školstva v Košiciach. Požadovala rozšírenie kapacitných priestorov už existujúcich škôl, vybudovanie dvoch nových škôl a ľudovú školu na Kováčskej ulici, aby sa stala gymnáziom a aby štát vybudoval nové moderné gymnázium.²³

Zároveň apeloval časopis na rodičov, aby zapisovali svoje deti do katolíckych škôl, ktorých malo byť v Košiciach ešte viac. Jozef Čársky rodičom pripomenul, že v prípade, že v ich obci alebo meste bola katolícka škola, boli povinní zapísať dieťa do takejto školy, len v prípade, že tam nebola, mohli ho zapísať do inej školy. Ich ďalšou povinnosťou však bolo, snažiť sa presvedčovaním, agitáciou i využitím volebného práva o to, aby tam takáto škola bola zriadená. Zároveň katolík nemal byť členom takých spolkov, združení či politických strán, ktoré boli proti existencii katolíckych škôl a proti náboženskej výchove. Podotkol, že aj deti iných vierovyznaní mali tiež právo na svoje školy, aby boli vychovávané v duchu ich náboženských zásad a vierovyznania.²⁴

²² Boj za katolícke školy. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1930, roč. X, č. 3, s. 5 – 6.

²³ Za katolícke školy. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Október 1930, roč. X, č. 10, s. 9 – 13; ČÁRSKY Jozef: bráňme si katolícke školy. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 1 – 3; ČÁRSKY, Jozef. Katolícky rodičia – a školy. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 1 – 12; ČÁRSKY, Jozef. Veni sancte! In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1935, roč. XV, č. 9 – 10, s. 1 – 3; Snemovanie katolíckych pedagógov pod pretektorátom J. E. ndp. biskupa Jozefa Čárskeho. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. September 1938, roč. XVIII, č. 9, s. 92 – 93.

²⁴ Do akej školy budeme posilať svoje deti? In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. roč. Jún – júl 1930, X, č. 6 – 7, s. 5; Slovo k rodičom! In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. október 1930, roč. X, č. 10, s. 16; Školské rodičovské združenia. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1930, roč. X, č. 11, s. 9 – 10; Školské deti a katolícke misie. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1931, roč. XI, č. 2, s. 15 – 16; ČÁRSKY, Jozef. Pred školským zápisom. In *Košické katolícke cir*

Do ich pozornosti periodikum dalo aj školu a internát sestier dominikánok v Košiciach a poukázalo na rovnocennosť školy so štátnymi. Informovalo aj o otvorení novej katolíckej školy s vyučovacím jazykom slovenským rádom sv. Uršule v Košiciach. Obnoviť fungovanie katolíckeho gymnázia sa podarilo aj rádu premonštrátov, ktorý už aj v minulosti zabezpečoval kvalitné vzdelávanie a výchovu. Mravnou povinnosťou košických katolíkov bolo teda zapisovať deti do týchto škôl a podporovať ich hmotnou podporou, obetami i modlitbou.²⁵

Na stránkach novín publikovala redakcia aj niekoľko príspevkov, ktoré sa týkali dejín katolíckej cirkvi, umenia i sakrálnych pamiatok. Autorom väčšiny z nich bol historik Vojtech Wick.²⁶ Postupne na stránkach Košických katolíckych cirkevných zpráv priblížil dejiny Košického dómu, Kostolu Chudobinca, dejiny košickej

kevné zprávy. Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 1 – 2; Prijatie do internátu jezuitov v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 15; Konkurz do košického malého a veľkého seminára. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 16; Váš strýčko. Dietkam do kapsičky na rozlúčku so školou. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Jún – júl 1931, roč. XI, č. 6 – 7, s. 17 – 18; ČÁRSKY, Jozef. Na začiatku školského roku. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* August – september 1931, roč. XI, č. 8 – 9, s. 1 – 2; Katolíckym rodičom do pozornosti! In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. október 1931, roč. XI, č. 10, s. 2 – 3; Školské deti a katolícke misie. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. október 1931, roč. XI, č. 10, s. 13 – 14; Misijná činnosť dietok ľud. a mešť. škôl v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. marec 1932, roč. XII, č. 3, s. 13 – 14; Konkurz do košického malého a veľkého seminára. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. jún 1932, roč. XII, č. 6 – 7, s. 12; Misijná činnosť dietok ľud. a mešť. škôl. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 11 – 12; Konkurz do košického malého a veľkého seminára. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. júl 1933, roč. XIII, č. 7 – 8, s. 14; Misijná činnosť školských dietok. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. september 1933, roč. XIII, č. 14 – 15, s. 10; Kat. rodičom na začiatku škol. roka. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* roč. XV, 1. september 1935, č. 9 – 10, s. 3 – 4; Katecheta. Katolíckym rodičom. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. november 1935, roč. XV, č. 11 – 12, s. 11 – 12; V. P. katecheta. Kat. rodičom. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. máj 1935, roč. XVI, č. 5, s. 3 – 4; Katolíckym rodičom. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Jún 1935, roč. XVI, č. 5, s. 4; Katolíckym rodičom do pozornosti. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* September 1935, roč. XVI, č. 9, s. 5 – 6; Katolícke dieťa do katolíckej školy! In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Máj 1937, roč. XVII, č. 5, s. 71 – 72; Katolícke deti do katolíckych škôl. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* Júl – august 1937, roč. XVII, č. 7 – 8, s. 92; Nábožensko-mravná výchova dietok v škole. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* September 1937, roč. XVII, č. 9, s. 108 – 110.

²⁵ Zo zasadnutia Rady cirk. obce. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. apríl 1931, roč. XI, č. 4, s. 9; Nová katolícka ľud. škola v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. september 1933, roč. XIII, č. 9 – 10, s. 10; Škola a internát Sestier dominikánok. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* 1. jún 1930, roč. X, č. 6 – 7, s. 12; Kat. gymnázium v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* September 1936, roč. XVI, č. 9, s. 15; Sl.: Nové cirkevné školy v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy.* September 1937, roč. XVII, č. 9, s. 105 – 106.

²⁶ Wick, Vojtech (1873 – 1955) pápežský prelát, pedagóg, historik. V roku 1921 sa stal prešovským prodekanom, pápežským komorníkom, profesorom cirkevných dejín a kánonického práva, regensom chóru v kňazskom seminári v Košiciach. V roku 1927 sa stal inšpektorom vyučovania náboženstva a v roku 1930 prosynodálnym sudcom. Od roku 1934 bol čestným kanonikom, cenzorom kníh. Bol publikačne činný. Je autorom viacerých historických prác v slovenskom i maďarskom jazyku. Svoje články publikoval v katolíckych periodikách vychádzajúcich v medzivojnovom období

nemocnice, dejiny jezuitov v Košiciach, priblížil najstaršiu pečať mesta Košíc s obrazom sv. Alžbety a dejiny košických dominikánov.²⁷

Košické katolícke cirkevné zprávy patrili k úspešným katolíckym periodikám, ktoré vychádzali v medzivojnovom období. Pre svojich čitateľom ponúkali bohatý obsah. Na stránkach novín boli publikované príspevky s náboženskou tematikou, týkajúce sa života svätých, rozličných kresťanských sviatkov, výroky svätých i rôzne myšlienky a úvahy o tom, ako by mal kresťan žiť a praktizovať svoju vieru. Popri tom však periodikum svoju pozornosť sústredilo aj na podrobný popis činností a aktivít niektorých kresťanských spolkov a organizácií, venovalo sa katolíckemu školstvu či samotným dejinám rímskokatolíckej cirkvi. Práve tieto príspevky v Košických katolíckych zprávhach môžu poslúžiť ako jeden z prameňov k poznaniu dejín rímskokatolíckej cirkvi v Košiciach v 30. rokov 20. storočia.

v Košiciach. Bližšie: PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1499 – 1500.

²⁷ WICK, Vojtech. Košický dóm. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1930, roč. X, č. 2, s. 1 – 3; WICK, Vojtech. Dvestoročný kostol Chudobinca. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. apríl 1930, roč. X, č. 4, s. 1 – 5; WICK, Vojtech. Dejiny košického špitálu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1930, roč. X, č. 5, s. 11 – 13; WICK, Vojtech. Dejiny košického špitálu II. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. Jún – júl 1930, roč. X, č. 6 – 7, s. 14 – 15; WICK, Vojtech. Rád Jezuitov v Košiciach. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. August – september 1930, roč. X, č. 8 – 9, s. 3 – 5; WICK, Vojtech. Svätostánok košického dómu. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1931, roč. XI, č. 1, s. 5 – 7; Dr. W. Najstaršia pečať mesta Košíc s obrazom sv. Alžbety. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. novembra 1931, roč. XI, č. 11, s. 6 – 7; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1932, roč. XII, č. 1, s. 11 – 14; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. február 1932, roč. XII, č. 2, s. 9 – 11; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. apríl 1932, roč. XII, č. 4, s. 9 – 11; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. máj 1932, roč. XII, č. 5, s. 12 – 14; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. september 1932, roč. XII, č. 8 – 10, s. 11 – 13; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. november 1932, roč. XII, č. 11 – 12, s. 10 – 12; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. január 1933, roč. XIII, č. 1 – 2, s. 10 – 12; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. marec 1933, roč. XIII, č. 3 – 4, s. 12 – 13; WICK, Vojtech. Dáta k dejinám košických dominikánov. In *Košické katolícke cirkevné zprávy*. 1. október 1933, roč. XIII, č. 9 – 10, s. 11 – 13.

KRONIKA, RECENZIE, GLOSY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

VÝSTAVA „LIBRI MUTI MAGISTRI SUNT“ V ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICI V PREŠOVE

18. september – 18. december 2020

Štátna vedecká knižnica v Prešove (ŠVK) pripravila v roku 2020 odbornú výstavu s názvom Libri muti magistri sunt (učebnice, literatúra, školské a výročné správy v dejinách Prešova a Slovenska). Téma dejín školstva a učebníc rezonovala v ŠVK už vo februári 2020, keď sa na jej pôde konala vedecká konferencia s názvom Jazyk, učebnice a literatúra v dejinách Slovenska (školstvo – knižná kultúra – osobnosti). V nadväznosti na ňu tak vznikla myšlienka prezentácie (historického) knižničného fondu ŠVK v rámci odbornej výstavy, ktorá je zároveň sprievodným podujatím „Dní európskeho kultúrneho dedičstva“ s tohtoročným mottom „Minulosť vzdeláva“.

Samotná výstava pozostáva z textovej a expozičnej časti, ktoré sa v niektorých častiach navzájom dopĺňajú. V úvode sú textovou formou prezentované stručné dejiny školstva a pedagogiky na území Slovenska od najstarších čias až do roku 1945, pričom sa dôraz kladie najmä na hlavné medzníky vo vývoji slovenského školstva, ako napríklad školské reformy či vznik prvých slovenských škôl jednak v matičnom období a neskôr po vzniku ČSR. Ďalšia časť textov je venovaná prešovskému školstvu, kde sa do roku 1918 vyprofilovali dve významné inštitúcie, a to evanjelické kolégium a vyššie kráľovské katolícke gymnázium. Pozornosť je venovaná vývoju týchto, ale aj ďalších škôl pred a po roku 1918, kde v niektorých prípadoch došlo k zániku či transformácii.

Následne sa už návštevník môže oboznámiť s konkrétnymi učebnicami, ktoré sa vo fonde ŠVK zachovali, pričom o dejinách niektorých výnimočných exponátov ho informujú aj sprievodné odborné texty. Vystavené učebnice do roku 1918 sú rozdelené do niekoľkých okruhov z hľadiska témy a vývoja. Cennými tlačami sú predovšetkým prvé učebnice, čítanky a gramatiky slovenského jazyka, ktoré vznikli v období formovania moderného slovenského národa a dá sa povedať, že knižnica v tomto smere disponuje reprezentatívnou vzorkou tlačí. Tieto učebnice sú doplnené aj odborným výkladom v textovej forme. Ďalším okruhom sú učebnice prešovských pedagógov najmä z evanjelického, ale čiastočne aj katolíckeho prostredia. V tomto prípade ide o po maďarsky a nemecky písané tlače. Ďalšiu časť tvoria učebnice národnostných menšín, rusínskej, ale napríklad aj rómskej, ktorá je zastúpená jednou tlačou. Vo fonde ŠVK sa tiež nachádza (nateraz) len jedna učebnica v šarišskom jazyku z roku 1915, ktorá je súčasťou výstavy. Pre lepšiu predstavu o tom, aké iné učebnice sa ešte v Prešove

či na Slovensku do roku 1918 používali a aká bola ich úroveň, svedčí výstava inorečových učebníc najmä pre stredné a vyššie školy z rozličných odborov.

Vznik ČSR výrazne pomohol pozdvihnúť úroveň slovenského školstva, pričom sa zmeny diali najmä vďaka pomoci zo strany českých pedagógov a ich učebníc, ktoré boli do slovenčiny prekladané či poslovenčované. Osobnosti českej, ale i slovenskej pedagogiky, ktoré boli tvorcami prvých slovenských učebníc v novej ére, sú predmetom odborného výkladu v textovej časti výstavy. Pozornosť je venovaná prešovským vydavateľom učebníc (Stehrovo vydavateľstvo, Arpád Kósch), ktoré boli určené pre celé Slovensko, ako i zaujímavostiam obsahovej stránky týchto prvých učebníc.

Osobitný dôraz v expozičnej i textovej časti je kladený na prvorepublikové čítanky, ktoré sú opísané z pohľadu počtu zachovaných exemplárov, autorstva, vydavateľa, ilustrácií či obsahu. Vo fonde ŠVK sa napokon zachovali učebnice v maďarskom či rusínskom jazyku vydané v Prešove, ktoré boli určené pre národnostné menšiny a aj tieto tlače sú súčasťou prezentovanej výstavy.

Historickým prameňom pre poznávanie dejín školstva sú školské výročné správy, ktoré sú popri učebniciach vzhľadom na stav, početnosť zachovania a obsahovú náplň dominantnou súčasťou výstavy. Výročné správy škôl v meste Prešov sa v historickom a bežnom fonde ŠVK zachovali v hojnom počte, do roku 1918 však máme výročnými správami doložené aj školy z iných miest Slovenska či zahraničia (prevažne však ide o sídla, ktoré boli v minulosti súčasťou Uhorska či z prihraničných miest). Tlače do roku 1918 sa zachovali prevažne v maďarskom jazyku, po roku 1918 už v slovenskom jazyku. Výstava ponúka v textovej časti zosumarizované výročné správy prešovských škôl pred a po roku 1918 a táto pramenná báza je aj fyzicky prístupná na nahliadnutie či štúdium.

Výstava „*Libri muti magistri sunt*“, teda v preklade „*Knihy sú nemí učitelia*“ bola inštalovaná v študovni starých tlačí Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, pričom pre záujemcov o dejiny školstva na Slovensku či v meste Prešov je prístupná od 18. septembra do 18. decembra 2020. Je určená nielen pre vedeckých a odborných pracovníkov, ale i školy a širokú verejnosť, ktorá má záujem dozvedieť sa viac o vývoji a používaní učebníc na našom území a v regióne.

Mariana Čentéšová

BINAR, Aleš a kol. 2020. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020, 451 s. ISBN 978-80-7582-353-3

Kolektívna monografia *Ozbrojené síly a československý stát* je výsledkom výskumu slovenských a českých historikov. Napriek tematicky a chronologicky širokému záberu približuje jednotlivé vývojové etapy v dejinách československého vojenstva s prihliadnutím na interdisciplinárny prístup.

Vzhľadom na svoj obsahovo rozsiahly charakter je táto vedecká publikácia členená do niekoľkých častí. Celkovo ju tvorí 28 kapitol, ktoré sú usporiadané chronologicky. Problematiku medzivojnového obdobia mapujú autori Pavla Pokoráková – Legionárska minulosť armádného generála Jana Sergeje Ingra (s. 11 – 18); Ivo Barteček – Vojtěch Preissing (1873 – 1944) Životem pro vlast. Statečnost a výtvarná propaganda (s. 19 – 26); Jiří Martínek – Geografové ve službách meziválečné armády: Antonín Basl a Jiří Čermák (s. 27 – 32); Vít Němec – Civilní protiletectká ochrana v ČSR v letech 1929 – 1938 (s. 33 – 52); Karel Straka – Československé vojenské zpravodajství proti Německu v letech 1932 až 1938. Strategie, prostředky a výsledky (s. 53 – 72) a Pavel Šrámek – Nástupový plán československé armády v září 1938 (s. 73 – 80).

Najrozsiahlejšia časť monografickej práce sa zaoberá problematikou druhej svetovej vojny. Z nej môžeme spomenúť kapitoly niektorých autorov: Milana Vyhlídala – Odbojová skupina Tři kon-

šelé. Kapitola z dejín domáci protinacistické rezistencie (s. 111 – 122), v ktorej autor podrobnejšie približuje okupáciu českých krajín, odsun rodín spravodajských dôstojníkov, spoluprácu s poľskými spravodajcami, ako aj zásah Gestapa. Pavla Kreisingera – Britský zpravodajský dôstojník Harold Gibson a československá zpravodajská služba (s. 137 – 150), kde nás oboznamuje s osobnosťou Harolda Gibsona a jeho pôsobením ako vedúceho spravodajskej pobočky SIS (MI6) v Prahe v rokoch 1934 – 1939, organizáciou odletu Moravcovej spravodajskej jedenástky a spoluprácou v období druhej svetovej vojny či jeho ďalšou činnosťou v Prahe v rokoch 1945 – 1948. Anny Blateckej – Českoslovenští důstojníci věznění na Mírově v době nacistické okupace (1938 – 1945) (s. 209 – 218), v ktorej autorka približuje osudy dvoch osobností: Oldřicha Fictuma a Melichara Bočka. Aleša Binara – Záměry vojenského využití československého opěvnění německým velením na konci druhé světové války (s. 243 – 252), v ktorej autor poukazuje na zámer vojenského využitia československého opevnenia nemeckým velením v závere druhej svetovej vojny v časovom rozpätí od januára do marca roku 1945.

Chronologicky tretiu časť práce uzatvára obdobie začínajúce koncom druhej svetovej vojny a končiacie v podstate až súčasnosťou. V nej postupne prezentovali výsledky svojho výskumu: Tomáš Řepa – Střet na Maguře 5. srpna 1947. Boj československé armády s Burlakovou jednotkou Ukrajinské povstalecké armády (s. 261 – 274); Matej

Medvecký – Československí vojenski diplomati po skončení 2. svetovej vojny (s. 275 – 286); Marek Vašut – Jsem smířen s tím, že za pravdu třeba zemřu. Zpravodajský důstojník plk. František Fryč v restaurovaném Československu (s. 287 – 298); Pavel Vaněk – Počátky Pohraniční stráže na severu. Organizace 19. děčínské pohraniční brigády v letech 1952 až 1954 (s. 299 – 306); Jan Šach – Některé aspekty výstavby ČSLA ve druhé polovině padesátých let (s. 307 – 318); Miloslav Púčik – Spolková republika Německo – hlavní zájmový priestor vojenskej rozvedky ČSLA (1960 až 1989) (s. 319 – 349); Prokop Tomek – Armáda na rozcestí (s. 350 – 366); Bronislav Prokop – Armáda České republiky v misi ISAF (s. 367 – 382); Jaroslav Staněk – Vliv vojenského umění na rozvinutí Ozbrojených sil České republiky (s. 383 – 390); Miroslav Jurenka – Jiří Kalenda – Addendum. Koncepce přípravy občanů k obraně státu (s. 391 – 402).

Kolektívna vedecká monografia *Ozbrojené síly a československý stát* je výsledkom výskumu 31 autorov, ktorí sa na stránkach uvedenej publikácie snažili komplexne priblížiť dejiny ozbrojených síl v priestore Československa v rozpätí 20. až 21. storočia. Monografia predstavuje v rámci svojich kapitol mnoho zaujímavých tém, ktoré prispievajú k lepšiemu poznaniu vojenských dejín Československej republiky, resp. Českej republiky v uvedenom období.

Ján Džujko

Z dejín národnej kultúry Slovenska I. (udalosti, osobnosti a pamiatky z obdobia formovania moderného slovenského národa). Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2019. 212 s. ISBN 978-80-89614-64-6.

Príspevky publikované v zborníku odzneli v rámci vedeckej konferencie, ktorú usporiadala Štátna vedecká knižnica v Prešove. Konferencia pod názvom *Udalosti a osobnosti formovania moderného slovenského národa* (knižná kultúra – jazyk – školstvo – osveta) sa konala 24. – 25. apríla 2018. Podujatie sa konalo pri príležitosti pripomenutia si revolučných rokov 1848 – 1849. Okruhy referátov sú zamerané hlavne na formovanie moderného slovenského národa v širších interdisciplinárnych súvislostiach a kontexte, prostredníctvom dobových prameňov, historických knižníc, knižnej kultúry a tiež prostredníctvom osobností tohto obdobia z oblasti literatúry, školstva či jazykovedy.

Zborník, ktorý zostavila Marcela Domenová, obsahuje okrem úvodu zostavovateľky, jedenásť štúdií, jeden článok, dva rozhľady, jedno jubileum a tiež správy a anotácie. Prvý referát Geograf, kartograf a pedagóg Ján Tomka-Sásky a jeho dielo v historických knižniciach mesta Prešov (s. 9 – 19) od autorky Marcely Domenovej, venuje iba menšiu pozornosť predstaveniu osobnosti geografickej vedy a priekopníka v oblasti historického osídlenia Slovenska 18. storočia Jána Tomku-Sáskyho. Štúdia sa zameriava na jeho diela, ktoré vyšli

počas jeho života a analyzuje tie, ktoré ostali zachované v historických knižniciach mesta Prešov. Druhý príspevok Gabriely Olšovskej Diela A. F. Kollára vo fondoch historických knižníc mesta Prešov (s. 20 – 30) tematicky nadväzuje na predošlý a prináša iba v úvode biografické údaje o polyhistorovi A. F. Kollárovi. Autorka sa sústreďuje primárne na jeho diela zachované v historických knižniciach mesta Prešov. Za svojho života A. F. Kollár napísal či bol editorom podľa viacerých zdrojov 19 až 21 tlačou vydaných prác, z ktorých sa v prešovských historických knižniciach zachovalo 5 titulov. Všetky sú písane po latincky, vydané sú vo Viedni v rozmedzí rokov 1756 – 1783, tieto práce sú predmetom vonkajšej aj vnútornej analýzy.

V poradí tretí referát Učenci, básnici, polyhistori – Ján Kollár a Johann Wolfgang Goethe (Typologická reflexia) (s. 31 – 38) od autora Pavla Markoviča hľadá paralely medzi dielami Jána Kollára a J. W. Goetheho a ich dopad na vývin kultúry vlastného národa. Ďalšia tematicky podobná je štúdia Lenky Riškovej pod názvom Michal Institoris Mošovský v literárnohistorickej a básnickej reflexii Bohuslava Tablica (s. 39 – 49). Autorka vyzdvihuje osobu Michala Institorisa Mošovského a rozoberá tvorbu tohto inšpirátora literárnych aktivít u svojich študentov na bratislavskom lýceu. Bol tiež tvorcom národného povedomia, zaoberal sa otázkou spisovného jazyka, mal veľký vplyv na svojho žiaka Bohuslava Tablica a jeho práce, ktoré sú analyzované práve v tomto príspevku. V literárnom duchu pokračuje

Martina Petříková v referáte K počiatkom osvietenskej beletristickej tvorby: Slovenskí veršovci I. Bohuslava Tablica v kontexte literatúry pre deti (s. 50 – 56), v ktorom predstavuje Bohuslava Tablica ako komplexného literáta, ktorý svojou tvorivou a edičnou činnosťou zasiahol aj do slovenskej literatúry pre deti. Ďalšia štúdia je takisto venovaná osobnostiam s názvom Účasť Adama a Jána Hlovíkovcov na národnokultúrnom živote Slovákov na historickom území východného Slovenska (k 225. výročiu narodenia Adama Hlovíka) (s. 57 – 65) a pochádza z pera autorky Libuše Frankovej, ktorá opisuje aktivity bratov Hlovíkovcov ako národných dejateľov. Hlavne v oblasti jazykovej, a to najmä v oblasti nárečí na východnom Slovensku, zbieraní ľudových piesní, v osvetovej, ľudovovýchovnej činnosti, ale aj ako bojovníkov proti maďarizačným tlakom. Svojimi aktivitami sa snažili zlepšiť život hlavne ľudovým vrstvám obyvateľstva.

Lucia Němcová sa v príspevku Martin Hattala a jeho dielo v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove (s. 66 – 76) sústreďí iba okrajovo na život M. Hattalu, primárne rozoberá jeho diela zachované v historickom fonde ŠVK v Prešove. Zo zachovaných prác vo fonde je 5 jazykovedných, s ktorými je M. Hattala spojený ako autor. Ako editor pramenného materiálu figuruje v 4 publikáciách, všetky knihy sú predmetom vonkajšej a vnútornej analýzy. Ďalší referát Pamiatky knižnej kultúry z obdobia formovania moderného slovenského národa v historickej

Kolegiálnej knižnici v Prešove (vybrané okruhy a diela z rokov 1780 – 1875) (s. 79 – 101) je od autoriek Marcely Domenovej a Gabriely Oľšavskej, ktoré realizovali obsahovo-historický rozbor 50 tlačí, vydaných v období formovania moderného slovenského národa medzi rokmi 1780 – 1875 a zachovali sa v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove. Okrem jazykovedných a literárnych diel sú v analýze zahrnuté aj učebnice, osvetové a ľudovýchovné diela, teologické a cirkevno-filozofické práce, homílie, príležitostné reči evanjelickej cirkevnej spisby a iné. Nadežda Jurčišinová vo svojej štúdií Štúrove Slovenské národné noviny o živote obyvateľov východného Slovenska v roku 1847 (s. 102 – 111) predstavuje historický prameň, dobovú tlač Slovenské národné noviny z roku 1847. Prostredníctvom tohto periodika podáva podrobný opis udalostí hladomoru a všetkých s ním spojených hospodárskych a sociálnych problémov. Opisuje tiež správanie sa ľudí a konanie úradov a štátneho aparátu v týchto ťažkých časoch, ako aj celkový dopad na obyvateľstvo v regiónoch východného Slovenska. Predposledným príspevkom Zberatelia slovenských ľudových piesní východoslovenského okruhu v období národného obrodzenia (s. 112 – 123) autorka Renáta Kočišová predstavuje prvé osobnosti zberateľstva národných ľudových piesní na východnom Slovensku. Z ich iniciatívy vznikol aj priekopnícky počin z druhej polovice 19. storočia, ide o trojzväzkovú notovanú edíciu Slovenské spevy, ktorá so sebou priniesla poznanie a uchovanie hu-

dobného dedičstva a tiež motiváciu do ďalších zberateľských aktivít z územia nielen východného Slovenska. Posledná štúdia s názvom Torzo knižnice SEM JMB v Prešove v historickom fonde ŠVK v Prešove (s. 124 – 139) od autorky Marcely Domenovej prezentuje činnosť a aktivity študentského spolku Sdruženie evanjelickej a. v. mládeže Jednota Mateja Bahila v Prešove. Prostredníctvom primárnych prameňov upriamuje pozornosť hlavne na torzo spolkovvej knižnice, teda knihy a periodiká, ktoré sa dostali do fondu Štátnej vedeckej knižnice v Prešove a sú v nej uložené aj v súčasnosti.

V rubrike Príspevky/Články sa nachádza referát Založenie slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej (sonda do problematiky v kontexte dejinného obdobia) (s. 143 – 155).

Autorka Lucia Oravcová Koreňová predstavuje historický pohľad na mesto Revúca a spoločensko-politickú situáciu v druhej polovici 19. storočia, ktorá umožnila v meste vznik prvého slovenského gymnázia v Uhorsku.

V sekcii Rozhlady/Úvahy sa nachádzajú dva príspevky, názov prvého je Fenomén slovenskej revolúcie 1848 – 1849 a jej lídri v kontexte politiky i literatúry (s. 159 – 170), jeho autorkou je Marta Germušková, ktorá reflektuje a analyzuje slovenskú literatúru a jej hlavných predstaviteľov v 19. storočí. Druhý príspevok autorky Marty Petríkovej pod názvom K počiatkom slovenskej literatúry pre deti a mládež (niekoľko zaujímavostí o osvietenskej školskej literatúre ako digitalizova-

nom kultúrnom dedičstve v čítaní detí a mládeže) (s. 171 – 180) predstavuje rozbor, ukážky a doplnujúce údaje k niektorým digitalizovaným dielam osvietenskej školskej literatúry, určenej pre deti a mládež z historických fondov Slovenskej národnej knižnice.

Poslednou rubrikou sú Jubileá/Informácie, kde sa nachádza jeden referát pod názvom Milan Hodža – osobnosť európskeho formátu (s. 183 – 190). Autorka Ivana Poláková prezentuje významnú osobnosť – Milana Hodžu, jeho politické úspechy, aj publikačnú tvorbu. Venuje sa najmä jeho životnému odkazu v rôznych projektoch, podujatiach, knižniciach, oceneniach, ktoré sú spojené s jeho menom pri príležitosti 140. výročia jeho narodenia.

Zborník hodnotíme ako prínosný, poskytuje priestor na interdisciplinárnu diskusiu a je venovaný hlavne historikom, archivárom, knihovníkom, jazykovedcom, ale aj laikom a všetkým, ktorých širšie koncipovaná téma formovania moderného slovenského národa zaujíma.

Šimon Kačmár

Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 29. Zostavila Silvia Petrášová. Bratislava : ICOMOS Slovensko, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2018. 150 s. ISBN 978-80-89175-86-4.

Ďalší zo zborníkov edície Monumentorum tutela zostavili z príspevkov, ktoré odznali na medzinárodnej

vedeckej konferencii jednak venovanej Európskemu roku kultúrneho dedičstva a súčasne tiež stému výročiu vzniku Československej republiky. Vychádzajúc z týchto udalostí sa stalo hlavným cieľom podujatia predstavenie najnovších poznatkov nielen vo výskume, ale tiež pri ochrane a prezentácii spoločného historického dedičstva Veľkej Moravy. Osobitnú pozornosť pritom venovali napríklad Mikulčicko – Kopčianskej aglomerácii, ktorá bola jedným z najdôležitejších centier Veľkej Moravy. I z tohto dôvodu sa jednotlivé prednesené príspevky stali dôležitou súčasťou stále živej odbornej diskusie venovanej vzniku, vývoju a výskumu tohto štátneho útvaru, ktorá napriek tomu, že trvá desaťročia, ešte stále nie je ani zďaleka uzavretá.

Zborník obsahuje celkovo desať rozsahom i zameraním rôznych štúdií. K tým rozsiahlejším patrí napríklad text „Centrá Veľkej Moravy a ich prezentácia. Nitra a Bojná“, od dvojice autorov Karola Pietu a Mateja Ruttkaya. Ako už z názvu vyplýva, sústredili sa na vybrané slovanské lokality, kde vo väčšine prípadov stále prebieha i keď s prestávkami archeologický výskum. v tomto smere najmä deväťdesiate roky a začiatok nového tisícročia priniesli znovuoživenie výskumu už známych lokalít. Vďaka novým možnostiam sa však objavili aj nové pozoruhodné náleziská. Autori sa v texte venovali najmä dvom lokalitám, názorne dokumentujúcim uvedené. V prvom rade uvádzajú náleziská v katastri obce Bojná, kde stále prebieha výskum, ktorý už doteraz

priniesol významné výsledky, jednak v podobe unikátnych nálezov dokumentujúcich mocenský a hospodársky význam lokality, jednak v mnohých nových zisteniach o vývoji slovanského osídlenia na území, ktoré sa stalo súčasťou Veľkej Moravy. Nitra ako druhá z vybraných lokalít je nesporne unikátnym priestorom. Z pohľadu archeológa má žiaľ tú nevýhodu, že bola osídľovaná prakticky nepretržite a mladšia zástavba z veľkej časti zničila staršie pamiatky. Napriek tomu sa aspoň do istej miery podľa podrobnej prezentácie autorov rekonštruovať intenzitu i význam tunajšieho osídlenia.

Zaujímavé sú aj ďalšie štúdie. Napríklad Radoslav Ragač sa v príspevku „Kostol sv. Margity Antiochejskej v Kopčanoch v písomných prameňoch z obdobia 18. -19. storočia“, priblížil možno z hľadiska tejto významnej pamiatky pochádzajúcej ešte z veľkomoravského obdobia menej zaujímavé momenty, rozhodne však dôležité z pohľadu využívania a zachovania kostolíka. Ukazuje pritom, aké dôležité, hoci išlo iba o filiálku holičskej farnosti, je pre poznanie a spracovanie celkových dejín kostolíka využitie kanonických vizitácií.

K rozsiahlejším textom možno zaradiť prácu Andreja Boteka „Veľkomoravská sakrálna architektúra Slovenska v pohľade kristianizačného vývoja“. V kontexte historického vývoja popisuje vývoj a doterajšie poznatky, ktoré umožňujú pri relatívne nevysokom počte objektov vzhľadom na ich mimoriadnu rôznorodosť, konštatovať pôsobenie

rôznych centier pri jej formovaní. V súčasnosti sa za ťažiskové pokladajú vzory z karolínskeho a adriatického prostredia. Pohľad architekta, ktorý analyzuje jednotlivé typy objektov je do istej miery odlišný od tradičného pohľadu historika. Takýto interdisciplinárny prístup však aj vzhľadom na nedostatok písomných prameňov mimoriadne dôležitý pre získanie čo najpodrobnejších poznatkov z veľkomoravského prostredia.

K objektom, ktoré prinášajú dôležité poznatky o živote vo veľkomoravskom období patria aj hradiská. Jednému z nich venovali pozornosť aj Gabriel Fušek a Andrea Slaná v štúdiu „Hradisko v Divinke vo veľkomoravskom období“. Ide o lokalitu zaberajúcu približne 12 ha, ktorá bola už v priebehu druhej polovice 20. storočia niekoľko krát skúmaná. Viacnásobné osídlenie uzatvára najmladší veľkomoravský horizont. Skúmané boli iba niektoré časti celého areálu. Napriek tomu okrem viacerých zaujímavých nálezov drobných predmetov, podrobnejšie údaje priniesol prieskum vybraných častí opevnenia či základov objektov z veľkomoravského obdobia. Nálezy keramiky, jednotlivých železných predmetov i depotov, umožňujú zásadné spresnenie doby existencie hradiska do záveru 9. a prvých troch desaťročí 10. storočia. V závere je zaujímavý pohľad na problematiku výskumu, ochrany i prezentácie lokalít podobného typu ako je Divinka.

V závere zborníka sa nachádzajú viaceré príspevky venované rekonštrukciám a prezentáciám historických objektov, resp. ich častí. Jedným z nich

je štúdia Petra Grznára a Jany Gregorovej „Návrh prezentácie veľmožského dvorca Kostolec – Ducové (Prezentácia včasnostredovekej fortifikácie).“ Známy objekt veľmožského dvorca, ako národnej kultúrnej pamiatky, už na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia zviditeľnila čiastočná rekonštrukcia a pamiatková prezentácia celej lokality. Po dvoch desaťročiach však použité dubové trámy degradovali a bolo potrebné začať prípravu celkovej obnovy pamiatky. Autori vo svojom príspevku predstavujú návrhy prezentácií a konštrukčných riešení objektov a ich častí, pričom pristúpili k istej reinterpretácii. Zohľadnili pritom nielen konfiguráciu terénu či pôvodné archeológmi zistení rôzne formy opevnenia dvorca, ale i súčasné moderné požiadavky, ako napríklad nerekonštruovať viac než je potrebné pre priestorový zážitok z pôvodnej situácie na typických miestach lokality, alebo uzavrieť areál takým spôsobom, aby bol jasný jeho pôvodný rozsah, resp. aby prezentácia nenarušovala archeologické nálezisko.

Kvalitný výber autorov i textov, už tradične dobré technické spracovanie s množstvom obrazového materiálu dopĺňujúceho texty. To všetko robí z tohto zborníka zaujímavé a v mnohých ohľadoch inšpirujúce čítanie.

Patrik Derfiňák

KOVAL, Peter. *Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2020, 120 s. ISBN 978-80-555-2542-6

Problematika dejín zdravotníctva nie je v slovenskej historiografii dostatočne spracovaná a záujem zo strany historikov o túto tematiku je malý. Pozitívne treba preto vnímať už snahu autora tejto publikácie, Petra Kovala, priblížiť dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období.

Uvedenej problematike sa autor vo svojej vedeckej monografii venoval v piatich častiach. V prvej s názvom *Zdravotníctvo a zdravotné pomery na Slovensku v medzivojnovom období*, charakterizuje stručne základné a všeobecné informácie o zdravotníctve v Československej republike v rokoch 1918 – 1939. V ďalších štyroch kapitolách sa už konkrétnejšie venuje téme svojej vedeckej publikácie. Druhá kapitola, *Zdravotno-hygienické pomery mesta Prešov v medzivojnovom období*, ozrejmuje stav úrovne zdravotníctva a zdravotných pomerov na východnom Slovensku, resp. v Prešove. V tretej kapitole, *Nemocničná starostlivosť v Prešove v medzivojnovom období*, približuje dejiny jednotlivých nemocníc, súkromných liečebných zariadení a lekární v meste akými boli: Mestská verejná nemocnica, Infekčná nemocnica, Okresná verejná nemocnica T. G. Masaryka, Vojenská záložná (posádková) nemocnicu, lekáreň U Spasiteľa, lekáreň u Salvatora, lekáreň U Murína, lekáreň U Zlatého

orla, lekára U sv. Trojice. V nasledujúcej kapitole, *Zdravotnícky personál v Prešove v medzivojnovom období*, sa autor venuje zdravotníckemu personálu a stavu lekárov v meste. Postupne približuje zoznamy praktických lekárov s podrobnou špecifikáciou v medzivojnovom období a konkrétnejšie sa zaoberá lekármi Júliusom Hólenim a Alexandrom Gallotsikom. Posledná kapitola *Spolok Československého červeneho kríža v Prešove po roku 1918*, približuje dejiny tohto humanitárno-zdravotného spolku v meste.

Uvedenú problematiku spracoval autor solídne na základe pramenného materiálu. Jeho charakteristika dejín zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období sa opiera predovšetkým o archívny materiál, dobovú tlač i publikované štatistiky z uvedeného obdobia.

Monografická práca Petra Kovaľa má nesporne priekopnícky charakter. Komplexne na základe pramenného materiálu približuje dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období. Navyše jej obsah prispieva nielen k lepšiemu poznaniu regionálnych dejín, ale predovšetkým je prínosom ku komplexnejšiemu pohľadu na dejiny zdravotníctva a zdravotných pomerom nielen na Slovensku ale i v celom Československu v medzivojnovom období. Veríme, že autor na základe svojho dlhoročného výskumu, nám vo svojej ďalšej vedeckej monografickej práci prinesie ďalšie zaujímavé kapitoly z dejín zdravotníctva na východnom Slovensku.

Ján Džujko

Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku. Zborník referátov a koreferátov z odbornej konferencie. Zostavila Eva Greschová. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, 2019. 250 s. ISBN 978-80-89933-17-4.

Vedecké či odborné podujatia môžu mať viacero foriem, ale i dôvodov, ktoré vedú k ich organizácii. Jedno z tých na prvý pohľad možno menej tradičných predstavuje publikácia s názvom *Stretnutie seniorov štátnej ochrany prírody na Slovensku*. Ide pritom o zborník referátov z už v poradí 25. ročníka takéhoto podujatia. Jeho účastníci si v priestoroch Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši súčasne pripomenuli aj sté výročie vzniku štátnej ochrany prírody na Slovensku. Publikácia obsahuje celkovo šesťnásť príspevkov, ktoré na tomto stretnutí zazneli. Napriek tomu, že väčšina z nich by si zaslúžila podrobnejšiu pozornosť, keďže približujú mnohé z aspektov ochrany prírody a jej vývoja v zhruba storočnom časovom horizonte, osobitne nás zaujalo niekoľko z nich.

V text „*Vplyv Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe a jeho referátu v Bratislave na vývoj ochrany prírody v období prvej Československej republiky*“, sa jeho autorka Eva Greschová pokúsila o zachytenie niektorých dôležitých momentov, ktoré boli spojené jednak s organizačným, jednak personálnym zabezpečením aktivít spojených s ochranou prírody. Okrem

iných spomína aktivity R. Maximoviča, postupné budovanie siete konzervátorov, ako pomocného orgánu štátnych pamiatkových úradov či odkazy na konkrétne dôležité archívne materiály. Autorka sa tiež podrobnejšie venovala situácii pri organizovaní štátnej ochrany prírody na Slovensku, jej pozitívam, ale i ťažkostiam objavujúcim sa pri každodennom pôsobení. Postupné vytváranie potrebnej legislatívy, snahy o zriadenie prírodnej rezervácie v Tatrách či chránených území všeobecne, to sú iba niektoré z ďalších oblastí, ktoré sú načrtnuté v tomto referáte.

Niektoré z predošlých tém podrobnejšie analyzoval vo svojom príspevku „Štátny referát na ochranu prírodných pamiatok na Slovensku v I. Československej republike“ aj Viliam Stockmann. Sústredil sa na problematiku ochrany prírody v chronologickom slede, od vydania jedného z prvých výnosov Ministerstva školstva a národnej osvedy zo septembra 1919 o ochrane zvierat a rastlín, cez ďalšie koncepty, plány i konkrétne právne normy, ktoré sa prijímali v priebehu dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. Spomedzi tých najzaujímavejších možno spomenúť napríklad nariadenie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska o ochrane pravekých prírodných pamiatok z decembra 1921, alebo tzv. „malý zákon“ o ochrane prírody z augusta roku 1923. K dôležitým dokumentom, ktoré autor analyzuje, patril aj spis „Príprava prírodných rezervácií na Slovensku“, ktorý sa zaoberal prípravou viacerých vybraných lokalít na oficiálne vyhlásenie za

chránené územia. Množstvo dokumentov dokazuje, že pracovníci referátu, ale i ďalšie osobnosti mali značný záujem o serióznu ochranu prírodných pamiatok. Realizáciu viacerých konkrétnych projektov však zastavilo rozbitie republiky v závere tridsiatych rokov 20. storočia.

Zaujímavej problematike sa v texte „Lesnícke školstvo a ochrana prírody“, venoval Ivan Vološčuk. Spojenie oboch týchto oblastí možno sledovať už od 18. storočia, keď právne predpisy venované lesníctvu začali aspoň do istej miery vnímať aj aspekt potreby cielenej ochrany lesov. Ukázalo sa však, že ochrana prírody predstavuje podstatne širší problém, vyžadujúci si osobitný prístup. Autor hneď v úvode definuje dve základné východiská svojho príspevku. Jednak predmet záujmu lesníckeho školstva, jednak záujem ochrany prírody. Po stručnom náčrte historického vývoja lesníckeho školstva na Slovensku už od 17. storočia, predstavil súvisiace zákony a zásady, za ktorých pôsobili tieto vzdelávacie inštitúcie až do polovice 20. storočia. Podobným chronologickým spôsobom analyzoval aj postupný vývoj lesníckeho výskumu a s tým tiež spojené otázky ochrany prírody, osobitne od 18. storočia. Príspevok v závere autor logicky uzatvára načrtnutiu otázok vzťahov medzi lesníkmi a ochrancami prírody, ktoré však nie sú celkom doriešené ani v súčasnosti.

Sumarizačný charakter má aj referát Ľudovíta Gaála a Jozefa Hlaváča, nazvaný „Sto rokov ochrany jaskýň na Slovensku“. Na území Uhorska boli

snahy o evidenciu či ochranu prírodných pamiatok zreteľné už na prelome 19. a 20. storočia. Napriek tomu oficiálne začiatky ochrany prírodných pamiatok na území Slovenska sú spojené s podpísaním nariadenia „*O právomoci Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku*“, dr. Vavrom Šrobárom v októbri roku 1919. Práve s touto inštitúciou sa v období medzi dvoma svetovými vojnami spájala rozsiahla aktivita, ktorá sa dotkla aj poznávania, správy a ochrany slovenských jaskýň. Išlo o aktuálny problém, keďže mnohé jaskyne boli poškodzované, iné začali tvoriť dôležitú súčasť rozvoja cestovného ruchu. Aj po druhej svetovej vojne prebiehalo úsilie o zachovanie a ochranu jaskýň na Slovensku, keď od roku 1949 boli považované za chránené pamiatky. V roku 1955 bol prijatý zákon o štátnej ochrane prírody, ktorý zadefinoval jej podmienky na ďalšie zhruba štyri desaťročia. Ani zákon, ani vznik Slovenskej správy jaskýň, ako centrálnej organizácii venujúcej sa od roku 1970 starostlivosti o jaskyne, došlo k zničeniu niektorých jaskýň, najmä v dôsledku hospodárskych aktivít. Postupne však vznikli dôležité základy pre ďalší rozvoj poznávania, ale predovšetkým ochranu jaskýň na Slovensku.

Príspevok „*Vývoj sústavy chránených území na Slovensku do vzniku Tatranského národného parku*“, pripravil Leonard Ambróz. O potrebe zachovať niektoré vybrané oblasti krajiny aj pre budúcnosť, pokiaľ možno v pôvodnom stave, sa diskutovalo už v priebehu 19. storočia. Prvým chráneným územím

na dnešnom Slovensku sa stala od roku 1876 Kvetnica vo Velickej doline, nachádzajúca sa vo Vysokých Tatrách. Zriadil ju Uhorský karpatský spolok, ktorý si prenajal toto územie od jeho vlastníkov s cieľom chrániť tamojšiu flóru a faunu. Aj Československá republika v medzivojnovom období postupne prikrčila k budovaniu siete chránených území. V tom jej do istej miery pomohla aj realizácia pozemkovej reformy, ktorá napriek mnohým problémom zásadným spôsobom zmenila vlastnícke vzťahy k pôde na území republiky. Aj vďaka tomu mohol byť v roku 1933 vyhlásený Výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety prvý zoznam chránených území Československej republiky. I napriek tomu vývoj v tejto oblasti a najmä praktická ochrana týchto prírodných pamiatok nebola jednoduchá. Politické zmeny, potreba neustále dopĺňať právne predpisy i množstvo praktických každodenných problémov, nútili kompetentných hľadať nové a čo najúčinnšie riešenia aj po vyhlásení vzniku tatranského národného parku v roku 1948.

Zborník ponúka množstvo zaujímavých pohľadov na problematiku ochrany prírody na Slovensku, jednak v jej historickom priereze, jednak z mnohých, pre laika niekedy až prekvapujúcich hľadísk. Ide o pozoruhodný materiál, o to viac, že autori príspevkov patria väčšinou medzi osobnosti, ktoré sa uvedenou problematikou zaoberajú už desiatky rokov. Vybrané témy tak dôkladne poznajú nielen z teoretickej stránky, ale i praktického, neraz náročného zápasu o záchranu čo najväčšej

časti prírodného prostredia na Slovensku.

Patrik Derfiňák

Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918.

Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018. 312 s. ISBN 978-80-89303-70-0.

Príkladom toho, že vedecké knižnice majú svoje opodstatnenie a že bibliografická činnosť má význam aj v 21. storočí, je prezentovaná publikácia *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918*. Dielo predstavuje edičný výstup z činnosti Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie a výskumnej úlohy Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku, konkrétne ide o tretiu a poslednú časť tejto série. Publikácia predstavuje niekoľkoročný výstup založený na bibliografickom spracovaní nepravých periodík, na ktorom participovalo viacero odborných zamestnancov v rámci Kabinetu retrospektívnej bibliografie UK v Bratislave.

Východiskovým materiálom pre spracovanie publikácie bol Provizórny súpis almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku za roky 1701 – 1965 (z roku 1983), ale aktualizácia údajov, výskum a doplnenie údajov k jednotlivým sériám titulov a ročníkov boli excerptované naďalej z ďalších databáz slovenských i zahraničných knižníc, ale aj pamäťových inštitúcií. Dokumenty (jednotlivé ročníky) tak bolo možné

doložiť výberovo i v Českej republike (napr. Knihovna Národního muzea, Praha; Moravská zemská knihovna, Brno; Národní knihovna, Praha a i.), Maďarsku (napr. Egyetemi Könyvtár, Budapest; Egyetemi Könyvtár, Pécs; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapest; Magyar Tudományos Akadémia, Budapest a i.), Rakúsku (napr. Österreichische Nationalbibliothek Wien), ale aj v Poľsku (napr. Biblioteka Narodowa, Warszawa), Nemecku (napr. Bibliothek des Herder-Instituts, Marburg; Deutsches Museum, München; Staatsbibliothek, Berlin a i.).

Metodický úvod k publikácii (s. 5 – 8) napísali Zlatica Pytlová a Miriam Ambružová Poriezoová. Aj na jeho základe vieme, že do bibliografického spracovania boli zaradené almanachy (literárne, divadelné, prehľadové) a ročenky (spolkové, inštitucionálne), ako aj štatistické ročenky vydávané úradmi, župnými inštitúciami a observatóriami; ročenky spolkov – hospodárskych, muzeálnych, cirkevných, prírodovedných, lekársko-lekárnických, telovýchovných, osvetových, dobročinných atď., ale i zápisnice zo zasadnutí valných zhromaždení či zborníky vydané pri opakujúcich sa valných zhromaždeniach. Ide o tituly, ktoré zároveň spĺňajú hľadisko slovacity, a to na úrovni jazykovej a územnej. Následne sú adekvátne radené informácie o štruktúre publikácie – bibliografie a štruktúre jednotlivých bibliografických záznamov (t. j. v podobe: záhlavie, vročenie, podnázov, pôvodcovské údaje, impressum, rozsah

a formát, poznámky, signatúry, záverečná poznámka).

Autorky úvodnej štúdie (Kultúrno-spoločenské predpoklady vydávania almanachov, ročníkov a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918), ktorá predchádza bibliograficko-popisnej časti, sú Miriam Ambružová Poriezová a Angela Škovierová, pričom ide o historicko-prehľadovú štúdiu s uvedením do kontextu doby (s. 9 – 13). V štúdiu sa zároveň nezabudlo na predstavenie formálno-obsahovej analýzy dokumentov zaradených do bibliografie, čím si čitateľ vytvorí komplexnejší obraz o rozdelení a pestrosti dokumentov (s. 14 – 26).

Gro publikácie tvorí jej bibliograficko-popisná časť (s. 41 – 281). Obsahuje okruhy radené v tomto poradí – Almanachy, ročenky a zborníky – bibliograficko-popisná časť; Divadelné almanachy – bibliograficko-popisná časť; Registre k almanachom, ročenkám a zborníkom, a to menný register (delený na register redaktorov a zostavovateľov, register výtvarných pôvodcov, register ostatných pôvodcov), vydavateľský register, tlačiarsky register, predmet menný register (rozdelený na register zostavovateľov a redaktorov, register divadelných riaditeľov a intendantov), tlačiarsko-vydavateľský register a predmetový register.

Možno ešte poznamenať, že jednotlivé bibliografické záznamy použité v publikácii boli spracované v spolupráci s Katarínou Pekařovou, Kamilou Fircákovou a Petronelou Križanovou v systéme CDS/ISIS, ich následný výstup – konverziu, zabezpečila Danica

Zendulková. Na príprave registrov sa podieľala Lívia Kurucová.

Publikácia je doplnená aj o funkčné zoznamy skratiek, zoznam skratiek signatúr. Pozitívom je aj fakt, že rozpis článkov z bibliografie almanachov, ročníkov a zborníkov na Slovensku z rokov 1701 – 1918 je dostupný aj v online podobe na <http://retrobib.ulib.sk/azr.htm>.

Uvedený titul považujeme za prínosný nielen z pohľadu jeho praktického používateľa, ale aj z pohľadu dokumentovania a sumarizovania dejín výskumu knižnej kultúry a z historografického pohľadu, ktorý následne ocenia aj mladšie generácie historikov, knihovníkov a retrospektívnych bibliografov. Bibliografia predstavuje aj praktickú pomôcku pre ďalších potenciálnych bádateľov v oblasti školstva, spolkového života, kultúrnych dejín, teatrológie, múzejníctva, hospodárstva či dejín zdravotníctva.

Marcela Domenová

**DŽUJKO, Ján. Slovenská
národná agitácia na stránkach
východoslovenskej tlače v rokoch 1918
– 1920. Prešov : Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove, 2020.
95 s. ISBN 978-80-555-2562-4.**

Dobová tlač predstavuje v historickej heuristike jeden z dôležitých, no zároveň aj zradných primárnych prameňov. Historik pri analýze dobových periodických tlačovín musí byť mimoriadne skúsený na to, aby odhadol závažnosť a hlavne objektivnosť podávaných informácií.

Pre periodické tlačoviny, zvlášť v 20. storočí, bolo typické to, že aj keď v názvoch deklarovali svoju nezávislosť, boli pod vplyvom rôznych politických strán a prúdov či náboženských smerov. Náznaky prezentujúce na stránkach týchto periodík tak boli často skreslené, resp. išlo len o pohľad z jednej strany.

Ján Džujko sledoval problematiku slovenského novinárstva vo viacerých vedeckých štúdiách a v ostatnej knižnej publikácii sa zameral na tému agitácie na stránkach východoslovenskej tlače v turbulentných rokoch po vzniku Československej republiky. Nastolená téma sama o sebe už naznačuje spomínaný problém, a teda zaujatosť novin v snahe presvedčiť čitateľov, získať si ich na svoju stranu, posilniť v nich názorové povedomie. Ján Džujko si vybral pre svoje analýzy slovensky písané (vydávané) východoslovenské periodiká. Chcel tým upriamiť pozornosť na ich kľúčovú úlohu pri budovaní a šírení slovenského národného povedomia na východe novozaloženej republiky. Východoslovenské regióny mali v rokoch 1918 – 1920 značne multietnický a multikonfesionálny charakter, čo sa premietalo v intenzite agitácií pro(česko)slovenských periodík.

Agitáciu viedli noviny vo viacerých rovinách. Ján Džujko sa zameral na to, akým spôsobom sa snažili podporiť proces tzv. poslovenčovania Slovenska, resp. jeho odmaďarizovania. Obsah novín bol preto sústredený na to, aby sa v písomnom i ústnom styku čím skôr začal používať spisovný slovenský jazyk. Dominantný priestor venovali slovenské periodiká na vý-

chodnom Slovensku tiež problematike rozvoja slovenského školstva a kultúry, prostredníctvom ktorých videli šancu urýchliť tento proces. Napokon dôraznejšie apelovali na Slovákov v prípade niektorých významných udalostí odohrávajúcich sa v rokoch 1919 – 1920 na Slovensku, resp. v Československu (vpád maďarskej Červenej armády na územie Slovenska, vyhlásenie Slovenskej republiky rád, mimoriadne sčítanie obyvateľstva v Československu, prvé parlamentné voľby v Československej republike).

Monografická práca je výsledkom dôslednej analýzy nielen dobovej tlače, ale celého radu sekundárnej literatúry a viacerých archívnych materiálov domácich a zahraničných archívov. V tomto ohľade je vidieť dlhoročnú skúsenosť autora s historickou heuristikou a analýzou historických prameňov. Autorov základný cieľ „*zachytiť do akej miery vznik prvých slovenských periodík prispel k rozvoju národnokultúrneho života na východe Slovenka, ďalej priblížiť, ako tlač pôsobila na čitateľov, aby sa ich národné povedomie posilňovalo a aby sa nebáli na verejnosti otvorene priznať svoju národnú identitu a v neposlednom rade poukázať na to, akým témam či problémom sa noviny i časopisy venovali, resp. v prípade akých udalostí daného obdobia zintenzívnili svoju agitáciu*“ sa podarilo naplniť. Určite zaujímavým pokračovaním tohto diela by bola určitá polemika s vývojom menšinových periodík v skúmanom období. Akým spôsobom bol vykresľovaný vzťah menšín k novovznikutej

republike, kde sa nachádzali spoločné názorové body a naopak, kde boli tie najdôležitejšie názorové nezhody.

Ján Džujko zdôraznil, že 28. október 1918 bol mimoriadne dôležitým medzníkom v rozvoji slovenského novinárstva, ktoré významnou mierou prispelo k stabilizácii pomerov na východnom Slovensku po skončení prvej svetovej vojny. Slovenské noviny zohrávali jednu z kľúčových rolí k presadzovaniu československej štátnosti na periférii krajiny. Museli odolávať viacerým útokom demontujúc rozličné dezinformácie šírené prevažne domácou, ale i zahraničnou inojazyčnou tlačou, najmä maďarskou. Monografická práca Jána Džujka je mimoriadne cennou publikáciou k dejinám novinárstva na Slovensku v 20. storočí a zároveň aj významným príspevkom k skúmaniu dejín národného povedomia Slovákov.

Peter Koval'

***Od Uhorského kráľovstva
k Československej republike.***

***Dokumenty z fondov slovenských
regionálnych archívov k udalostiam
v rokoch 1918 – 1919. Editori
Margita Bandoľová, Erik Dulovič,
Mária Feješová, Ivan Guba, Peter
Chorvát, Jozef Meliš, Lucia Tokárová.
Bratislava – Košice : Ministerstvo
vnútra Slovenskej republiky, Štátny
archív v Bratislave, Štátny archív
v Košiciach, 2018. 504 s. ISBN 978-
80-973256-0-2.***

Obdobie rokov 1918 a 1919 predstauje nielen v dejinách Československa,

ale tiež celej strednej Európy veľmi významný medzník. Koniec prvej svetovej vojny, rozpad starých tradičných monarchií, vznik nových štátov i spoločenských či politických systémov, predstavovali zložitý proces, ktorého dôsledky bolo v tom čase iba ťažko možné odhadnúť. O tom, aké významné boli však svedčí skutočnosť, že ich do istej miery a vo viacerých smeroch pocítujeme až do súčasnosti.

Na spoznávaní a analýze udalostí, ktoré sa v uvedených rokoch odohrali pracujú už celé generácie historikov. O zložitosti tohto z pohľadu historického vývoja iba krátkeho obdobia však svedčí skutočnosť, že i napriek ich úsiliu existuje stále mnoho oblastí a otázok, ktoré nie sú spoľahlivo preskúmané a interpretované. Základom v tomto smere je dôsledná práca s prameňmi. Tých sa z tohto obdobia na jednej strane zachovalo veľké množstvo. Na druhej strane však ich výber a interpretácia nie je vždy jednoznačná. I z tohto dôvodu za dôležitú pomôcku, ktorá bádateľom z rôznych oblastí môže výrazne uľahčiť orientáciu v sledovanej problematike, môžeme považovať edíciu archívnych prameňov, ktorú pri príležitosti stého výročia vzniku Československa pripravili pracovníci štátnych archívov v Bratislave a Košiciach, v spolupráci so zástupcom Vojenského historického ústavu.

Ich základnou ambíciou sa pritom stalo nielen predstavenie archívnych dokumentov, ktoré sa vo fondoch uvedených inštitúcií nachádzajú, ale tiež poskytnutie objektívneho prehľadu in-

formácií o vzniku Československa a prvom roku jeho existencie. Za osobitne cenný možno v tomto smere považovať dôraz položený na dve dôležité hospodárske a politické centrá, Bratislavu a Košice. Na ich príklade a aj prostredníctvom kontinuity pôsobenia pôvodných župných orgánov bolo možné prezentovať vývoj udalostí v dvoch rozdielnych častiach slovenského územia novej republiky.

Za rovnako dôležité pre poskytnutie čo možno najširšieho, súčasne však i čo najobjektívnejšieho obrazu o tomto období, je možné považovať mimoriadnu pozornosť, ktorú editorský kolektív venoval samotnému výberu dokumentov. Vychádzali pritom z činnosti jednotlivých úrovní miestnej i štátnej správy, ale tiež celoštátnych úradov, resp. z produkcie inštitúcií susedného maďarského štátu. V snahe podať skutočne objektívny obraz o situácii v danom období sa autori nevyhli ani materiálom, ktoré prezentujú snahu negovať prácu predstaviteľov nového československého režimu. Navyše ukazujú i zmeny, ktorými prechádzalo nielen miestne obyvateľstvo, ale tiež jednotlivé úrady. Zachytávajú okrem iného aj postupný rozklad štátnej moci. Tá sa začala definitívne rozpadáť od novembra 1918, keď sa z rôznych frontov postupne vracali domov vojaci. Súčasne dochádzalo aj k vážnemu narušeniu finančných a zásobovacích tokov, osobitne v spojení s postupom československých jednotiek. Strata dlhodobých istôt, ktoré poskytovala habsburská monarchia, spolu s rekviráciami a celkovým rých-

lym zhoršovaním situácie v zásobovaní, vyvolávalo u veľkej časti obyvateľstva neistotu a obavy z budúcnosti. Ako ukazujú aj prezentované dokumenty, problémov, ktoré bolo v závere roku 1918 a v priebehu roku 1919 vyriešiť bolo veľké množstvo. I preto je logické, že sú usporiadané chronologicky, doplnené registrom a poradovým číslom. Z pohľadu bádateľov sú dôležité aj ďalšie údaje, napríklad miesto a čas vzniku, ich zachovalosť či uloženie, forma zhotovenia, resp. názov archívneho fondu. Snahou autorov bolo prezentovať texty v podobe čo najviac blízkej originálu. Záujemcom o túto problematiku navyše pomáhajú rôzne formy poznámok.

Snahou editorov bolo okrem iného prostredníctvom samostatnej publikácie „Od Uhorského kráľovstva k Československej republike“, poskytnúť čitateľom lepší prehľad o jednotlivých problémoch sledovaného obdobia. Zostáva iba konštatovať, že sa im to do veľkej miery aj podarilo. Vytvorili tak užitočnú pomôcku, ktorá nepochybne prispeje k lepšiemu poznaniu zložitého obdobia, keď zanikal starý svet Rakúsko – Uhorskej monarchie a vznikala Československá republika.

Patrik Derfiňák

BADA, Michal – DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2019. 556 s. ISBN 978-80-89867-05-9.

Predstavovaná publikácia, s názvom *Pohromy, katastrofy a nešťastia*

v dejinách našich miest je kolektívnym dielom slovenských a českých historikov. Predstavuje prvý ucelenejší pokus priblížiť tému katastrof v našich dejinách. Monografia je rozdelená do piatich kapitol, ktoré sa následne delia na podkapitoly. V práci sa viaceré príspevky venujú téme katastrof v mestskom prostredí z interdisciplinárneho hľadiska.

Prvá kapitola s názvom *Mestá vo víre katastrof* (s. 15 – 182) obsahuje sedem príspevkov. Prvý príspevok, je od autorov Michala Duchoňa a Diany Duchoňovej s názvom *Katastrofy a pohromy v dejinách: perspektívy a súčasný stav bádania*, sa venuje problematike katastrof v súčasnej, no predovšetkým zahraničnej odbornej literatúre. Príspevok poukazuje na dôležitú skutočnosť, a to, že sa táto problematika nedá skúmať bez príspevania iných vedných disciplín, najmä z oblasti prírodných vied. Druhý príspevok je od autora Branislava Kovára s názvom *Kolapsy a katastrofy očami archeológie*, kde poukazuje na archeologické a historické bádanie danej problematiky. Tretí príspevok je od autoriek Hany Jordánkovej a Ludmily Sulitkovej s názvom *Prírodné katastrofy a epidemie v predbellohorském Brně*, kde sa autorky zamerali na každodenné katastrofy predbellohorského Brna, a teda požiare, zemetrasenia či povodne. Autorky zachytávajú obdobie od 60. rokov 16. storočia. Okrem mnohých prírodných katastrof, sa autorky zamerali na rôzne šíriace sa epidémie v Brne. A to predovšetkým infekčné choroby, ktoré sa mnohokrát

z nevedomosti a nejednotnosti v odbornej terminológii označovali rovnakým názvom mor. Štvrtý príspevok je od autora Daniela Haas Kianičku s názvom *Katastrofy v Kremnici v 16. a 17. storočí*, autor sa pokúsil preskúmať jednotlivé druhy prírodných, epidemiologických katastrof. Ale aj katastrofy sociogenného pôvodu, ktoré ohrozovali ranonovoveké mesto, a teda Kremnicu. Príspevok má aj za cieľ poukázať na to, ako sa obyvatelia bránili a ako sa prejavovala ich vzájomná solidarita. Piaty príspevok je od autora Petra Benku s názvom „*Nulla calamitas sola*“ *Život bardejovskej mestskej komunity medzi obliehaním, epidémiami a požiarmi v závere 17. storočia*. Autor sa snažil poukázať na vývoj a priebeh mesta Bardejov v období 17. a 18. storočia, kedy bolo mesto zasiahnuté sériou niekoľkých vážnych katastrof, väčšieho či menšieho rozsahu. Zameral sa na oblasti mestských financií, pobytu vojsk či oblasť náboženského života. Taktiež poukázal aj na morovú epidémiu a požiare, ktoré sužovali mesto Bardejov v spomínanom období. Šiesty príspevok je od autora Miloš Jesenský s názvom *Živelné pohromy vo vybraných mestách žilinského kraja do 18. storočia*. Tento príspevok sa zameriava na sumarizáciu vybraných živelných pohrôm v slobodných a zemepanských mestečkách na území dnešného Žilinského kraja v období od polovice 14. po koniec 18. storočia. Siedmy príspevok je kolektívnym dielom, ktorý napísali autori: Mária Melo, Peter Pišút, Katarína Melová, Pe-

ter Viglaš, Ingrid Damborská a Michal Bada a nesie názov *Dôsledky extrémnych prejavov počasia v zime 1783/1784 na mestá strednej Európy po erupcii vulkánu Lakagígar*. Cieľom príspevku je poukázať, ako ovplyvnili erupcie sopky Lakagígar na Islande v roku 1783 počasie v strednej Európe počas zimy 1783 a 1784. Tento príspevok poukazuje aj na to, aké boli dôsledky na bežný život obyvateľov v stredoeurópskej oblasti.

Druhá kapitola nesie názov *Požiare (183 – 290)* a približuje ten druh mestských katastrof, ktoré v minulosti pomerne radikálne vedeli zmeniť tvar mesta. Obsahuje prehľad požiarov miest v rámci jedného regiónu i štúdie venujúce sa niektorým mestám zo západného, stredného a východného Slovenska. Táto kapitola je rozdelená na ďalších päť podkapitol. Prvý príspevok je od autora Miroslava Nemca s názvom *Podpaľačstvo v liptovských mestách v ranom novoveku*. Poukazuje na problematiku požiarov a podpaľačstva v liptovských mestách v období raného novoveku. Autor tu stručne predstavil protipožiarnu ochranu v uhorských mestách 16. a 18. storočia. Príspevok sa zameriava aj na nariadenia, ktoré vydávali predstavitelia miest v Liptovskej stolici na ochranu pred požiarimi. Časť príspevku sa venuje aj zločinu podpaľačstva, či už z pohľadu dobovej legislatívy, alebo konkrétnej právnej praxe mestských súdov v Liptovskej stolici. Druhý príspevok je od autora Richarda Papáča s názvom *Požiare v Košiciach v ranom novoveku*, tento príspevok zachytáva obdobie 16. a prvých dvoch desaťročí 17. storočia

v súvislosti s požiarimi mesta Košice, tak ako ich spomínajú pramenné materiály. Cieľom tohto príspevku nie je zostaviť súpis požiarov v Košiciach, ale autor sa snažil poukázať na to, aké okolnosti viedli k požiarom, venuje sa zrekapitulovaniu škody, vrátane obetí na životoch. Poukazuje na možnosti a spôsoby, akými sa mestská rada vysporiadala s následkami požiarov. Tretí príspevok je od autorky Lucie Burdovej s názvom *Požiare a ich dopad na mesto Pezínok a prilahlé mestá malokarpatského regiónu od novoveku do polovice 20. storočia*. V tomto príspevku sa autorka zamerala na pohromy, ktoré zasiahli mestské strediská malokarpatskej oblasti. Autorka sa pokúsila urobiť akýsi sumár požiarov od 17. do polovice 20. storočia v mestách malokarpatského regiónu. Príspevok poukazuje na systém ochrany, ale aj na faktory, ktoré stáli za ich rýchlym rozširovaním, častým výskytom a v neposlednom rade poukazuje na negatívny hospodársky a ekonomický dopad v skúmanej oblasti. Príspevok je obohatený o zaujímavú obrazovú prílohu. Štvrtý príspevok je od autorky Annamárie Kónyovej s názvom *Posledný veľký požiar v Prešove 6. mája 1887*. Autorka vo svojom príspevku poukazuje na rýchle šírenie požiaru v meste Prešov. Poukazuje na veľké materiálne škody evanjelickej cirkvi, a teda, že bol, poškodený kostol aj budova evanjelického kolégia. Ďalej boli zničené aj mnohé školské a kultúrne inštitúcie. Obeťami požiarov sa stali aj niekoľkí obyvatelia mesta. V príspevku je opísaná i nezištnosť ľudí pri pomoci obetiam

tejto katastrofy. Piaty príspevok je od autora Mariána Grupača s názvom *Požiar Palárikovho domu v Čadci – Likvidácia kultúrneho dedičstva. Dokumentácia nešťastného osudu významného kultúrneho artefaktu regiónu Kysúc*. Autor svoju pozornosť venuje predovšetkým posledným rokom existencie Palárikovho domu v kontexte súčasnej podoby toho, čo po tejto budove ostalo. Príspevok sa snaží dokázať, že pri rekonštrukcii Palárikovho domu, ktorý musel byť zbúraný po požiari v roku 2004, došlo k netransparentnému hospodáreniu s verejnými prostriedkami.

Tretia kapitola nesie názov *Epidémie* (291 – 380), priebeh epidémií vo väčších či menších mestách často zásadne menia zloženie ich obyvateľstva, boj s nimi i hľadanie vhodných preventívnych prostriedkov v boji proti nim. Toto všetko je obsiahnuté v tejto kapitole, ktorá sa delí na ďalších päť podkapitol. Prvý príspevok je od autorky Evy Frimmovej s názvom *Morová epidémia v Bratislave v roku 1577*, príspevok prináša v niekoľkých blokoch pohľad na morovú epidémiu s prihliadnutím na slovenské územie, najmä vo vzťahu k mestu Bratislava. Autorka na základe autentických primárnych prameňov zobrazuje hrôzu a nešťastie, ktoré morová epidémia vyvoláva. Druhý príspevok je od autora Petra Kónyu s názvom *Posledná morová epidémia v hornouhorských slobodných kráľovských mestách*. Autor sa vo svojom príspevku zameriava na morovú epidémiu z rokov 1709 a 1710 v hornouhorských slobodných kráľovských mestách, a teda v Prešo-

ve, Bardejove a Sabinove. Upozorňuje na vážne dôsledky morovej epidémie (rozpad hospodárstva, ochromenie orgánov samosprávy, nedostatok potravín, neschopnosť zásobovania vojenských posádok či konflikty s vojskom a pod.) Tretí príspevok je od autorky Beaty Ricziovej s názvom *Boj proti pravým kiahňam v mestách v kontexte dobových lekárskejších a osvetových spisov pre slovenské obyvateľstvo*. Zameriava sa na pôvod, obsah a rozširovanie lekárskejších propagačných tlačných diel, ktoré mali uľahčiť obyvateľstvu liečenie pravých kiahní. Príspevok poukazuje na postoj odbornej verejnosti k variolizácii a vakcinácii, ktorá sa v Uhorsku pomerne rýchlo rozšírila po zverejnení Jennerovho diela. Hlavnú a základnú jednotkou poznatkov v príspevku tvoria články a správy lekárov v dobových periodikách, lekárske spisy, spisy a preklady cirkevných pracovníkov či propagačné zdravotno-osvetové diela. Štvrtý príspevok je od autorky Marty Dobrotkovej s názvom *Cholera roku 1831 v Trnave a jej poddanských obciach*. Príspevok približuje priebeh epidémie cholery v Trnave a v jej poddanských obciach. Úlohou príspevku je predovšetkým porovnať, či údaje, ktoré sa uverejňovali v staršej odbornej literatúre, sú pravdivé a nakoľko sú počty obetí cholery, ktoré poskytujú dobové pramene, od nich odlišné. Piaty príspevok je od autora Jána Goliana s názvom *Detva zahalená do smútku. Tri ničivé epidémie pustošiacie mestečko v roku 1873*. Reflektuje tri ochorenia – kašeľ, kiahne a cholera, pričom poukazuje na to, aký

mali zásadný vplyv na život obyvateľov mestečka. Príspevok sa zameriava na jednotlivé epidémie, ktoré analyzuje na príklade jednotlivých rodín a domácností, ktoré boli týmito ochoreniami postihnuté.

Štvrtá kapitola nesie názov *Zemetrasenia* (381 – 416). Táto kapitola prináša poznatky o prvom známom zemetrasení na našom území i problematiku zemetrasenia. Skladá sa z dvoch ďalších podkapitol. Prvý príspevok je od autora Ota Tomečka s názvom *1443 fuit terrae motus magnus. Niekoľko poznatkov o prvom historicky zdokumentovanom zemetrasení v našich krajinách*, kde sa pokúsil urobiť historický prehľad doložených zemetrasení na našom území, teda v Uhorsku a na Slovensku. Druhý príspevok je od autora Viliama Čičaja s názvom *Zemetrasenie v novovekej publicistike*.

Posledná kapitola pod názvom *Vojsko* (417 – 478) sa skladá z troch ďalších podkapitol. Prvý príspevok je od autora Nino Deliča s názvom *Nový Sad a revolúcia 1848 – 1849. Devastácia a nový začiatok*. Druhý príspevok napísal Vojtěch Kessler s názvom *Město v sevření bastionů* a posledný, tretí príspevok je od autorov Laury Pastorekovej a Petra Vodrážka s názvom *Architektúra pre erár: Vplyv vojenských udalostí na obraz slovenských miest*. Príspevky sa venujú vzťahu mesta a vojska, na ktorý

sa nahliada práve cez optiku katastrof. V dvoch príspevkoch je priblížený vojenský konflikt, na jednej strane ako negatívna udalosť, na strane druhej ako zlom prinášajúci mestu pozitívne zmeny. Tretí príspevok približuje fenomén kasárni v rámci mestského priestoru.

Predkladané dielo *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*, v rámci slovenskej historiografie, predstavuje prvý ucelenejší pokus priblížiť tému katastrof, nešťastí a pohrôm v dejinách našich miest. Boli to katastrofy prírodného pôvodu, pri ktorých sa prejavovali prírodné živly a teda zemetrasenia i hydrometeorologické extrémny. Samozrejme, veľký dopad na mestá mali aj epidemiologické katastrofy a nemožno zabudnúť na katastrofy spoločenského pôvodu. Teda tie, ktorých príčinnou je bezprostredná činnosť jednotlivca alebo skupiny. Táto monografia prináša obrovské výsledky v oblasti bádateľského výskumu celého kolektívu autorov. Obsahuje naozaj mnoho zaujímavých poznatkov už v spomínanej problematike. Veľmi detaile sú zachytené prírodné, epidemiologické či vojenské katastrofy. Spomínaná publikácia je veľmi pútavo písaná a práve preto som si istá, že zaujme nielen odbornú ale aj širšiu verejnosť.

Jana Dziaková

Autori čísla:

Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

PhDr. Ján DŽUJKO, PhD.

doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.

Mgr. Luciána HOPTOVÁ, PhD.

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

PhDr. Peter KOVAL, PhD.

Mgr. Ivana KUPKOVÁ, PhD.

Mgr. Zbyněk VYDRA, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. PhDr. Ján ADAM, PhD.

doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.

doc. PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

Prof. PhDr. Peter ŠVORC, CSc.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a prírodných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a prírodných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého čísla

vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciam.

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusi uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel

University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES
č. 2/2020, roč. 20

Jazyková úprava:

autori, Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Anglické abstrakty:

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor:

doc. PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
v roku 2020

Sadzba:

Marek SEDLÁK

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11